

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA**

NATALIJA SURVILA

**ETNINIŲ SANTYKIŲ ADMINISTRAVIMAS
EUROPOS SĄJUNGOJE: LIETUVOS ETNINĖS
POLITIKOS ROMŲ ATŽVILGIU ANALIZĖ**
Magistro baigiamasis darbas

**Konsultantas:
Prof. habil. dr. V. K. Paulikas**

**Vadovas
Lekt. R. Kacevičius**

Vilnius, 2010

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA**

**ETNINIŲ SANTYKIŲ ADMINISTRAVIMAS
EUROPOS SĄJUNGOJE: LIETUVOS ETNINĖS
POLITIKOS ROMŲ ATŽVILGIU ANALIZĖ**

**ES politikos ir administravimo magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 62603S203**

Konsultantas

Prof. habil. dr. V. K. Paulikas

2010 12

Vadovas

Lekt. R. Kacevičius

2010 12

Recenzentas

2010 12

Atliko

ESAmns9-01 gr. stud.

N. Survila

2010 12

Vilnius, 2010

TURINYS

ĮVADAS.....	7
1. MULTIKULTŪRALIZMAS KAIP ETNINIŲ SANTYKIŲ ORGANIZAVIMO TEORINĖ PRIEIGA	15
1.1. W. Kymlickos „etnokultūrinio teisingumo” modelis	17
1.2. Valstybių etninių politikų strategijų tipologija ir pasirinkimo motyvai: teorinė apžvalga	19
1.3. Multikultūralizmo teorijos kritika	24
2. ETNINIŲ SANTYKIŲ ADMINISTRAVIMO POLITIKA ES LYGMEIUI	26
2.1. Etninių mažumų teisių apsaugos standartai Europos Sąjungoje	26
2.1.1. Pagrindiniai ES teisės aktai, reglamentuojantys etninių mažumų padėtį.....	27
2.1.2. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra	29
2.2. Romų teisių apsaugos klausimo internacionalizavimas: ES bendrų veiksmų romų atžvilgiu gairės	31
2.2.1. Pagrindiniai ES dokumentai, administruojantys romų padėtį.....	34
2.2.2. Naujausios ES iniciatyvos romų integracijos klausimais.....	40
3. ETNINĖ POLITIKA LIETUVOJE: ROMŲ MAŽUMOS ASPEKTAS.....	43
3.1. Lietuvos etninė sudėtis ir romų situacijos apžvalga.....	43
3.2. Romų padėties reglamentavimas Lietuvoje	46
3.2.1. Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2000-2004 m. programa	51
3.2.2. Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2008-2010 m. programa	55
4. LIETUVOS ETNINĖS POLITIKOS ROMŲ ATŽVILGIU TYRIMAS	62
4.1. Tyrimo metodologija: kokybinio metodo taikymas	62
4.2. Kokybinio tyrimo imtis	64
4.3. Kokybinio tyrimo duomenys.....	66
4.3.1 Etninė politika ir etninių mažumų situacija Lietuvoje	66
4.3.2 Lietuvos romų padėtis	73
4.3.3. Lietuvos etninė politika romų atžvilgiu	76
4.3.4. Romų integracijos į visuomenę problemų sprendimo būdai	80
IŠVADOS.....	85
REKOMENDACIJOS.....	87
LITERATŪRA.....	88
ANOTACIJA	97
ANOTATION	98
SANTRAUKA	99

SUMMARY	101
1 PRIEDAS	103
2 PRIEDAS	104
3 PRIEDAS	105
4 PRIEDAS	106
5 PRIEDAS	107
6 PRIEDAS	108

LENTELĖS

1. lentelė. „Europos kovos su skurdu plane“ iškeliami uždaviniai.....	39
2. lentelė. Romų skaičius apskrityse (2001 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenys).....	45
3. lentelė. Romų pasiskirstymas pagal išsilavinimą (2001 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenys).....	46
4. lentelė. Direktyvų nuostatos ir jų perkėlimo į Lietuvos nacionalinę teisę priemonės.....	48
5. lentelė. Pagrindinės romų problemos, įtvirtintos Pirmoje programoje.....	52
6. lentelė. Pagrindinės romų problemos, įtvirtintos Antroje programoje.....	56
7. lentelė. Kokybinio tyrimo imties struktūra.....	108

PAVEIKSLAI

<i>1 pav.</i> Teorinė akulturacijos strategijų schema.....	22
<i>2 pav.</i> Lietuvos etninė kompozicija (2001 m. gyventojų surašymo duomenys).....	44
<i>3 pav.</i> Loginė darbo seka ir ryšys tarp teorinių ir empirinių duomenų.....	64

IVADAS

Etniškumo tema nėra nauja, tačiau iki šiol tebėra aktuali - etninė problematika išlieka socialinių bei humanitarinių studijų akiratyje, dažnai sukeldama karštas mokslines diskusijas. Dauguma šiuolaikinių valstybių yra etniškai heterogeniškos - didžioji dalis gyventojų sudaro titulinę tautą (titulinė tauta - grupė, kurios pavadinimas yra atitinkamo politinio vieneto, pavyzdžiui valstybės, pavadinimo pagrindas)¹, kuri turi bendrą tautybę, kultūrą, išpažįsta bendrą tikėjimą, puoselėja bendras vertybes, o dalis gyventojų priklauso tam tikroms etninėms mažumoms, turinčioms savo tradicijas, kultūrą, kalbą, religiją. Toks visuomenių daugiakultūriškumas neretai yra etninių problemų priežastis - kai kurių etninių mažumų santykiai su valstybe yra komplikuoti ir reikalauja ypatingo dėmesio. Nesprendžiamos etninės problemos tam tikrais atvejais gali peraugti į etninius konfliktus. Vienos visuomenės sugeba taikiomis priemonėmis spręsti išskylančias etnines problemas ir taikiai sugyventi, kitos visuomenės nuolatos susiduria su etninių konfliktų apraiškomis. Šiame darbe nebus analizuojamos imigrantų, naujų mažumų, nelegalų problemos, o dėmesys bus skiriamas Lietuvos etninei politikai ir pažeidžiamiausiai etninei grupei, priskiriamai senosioms etninėms mažumoms – romams. Lietuvoje dažnai vartojamas istorinis terminas „čigonai“, tačiau tarptautinėje praktikoje įprasta vartoti terminą „romai“, todėl darbe taip pat vartojamas šis tautos pavadinimas.

Temos aktualumas ir problematika

Pasirinktos darbo temos „Etninių santykių administravimas Europos Sąjungoje: Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu analizė“ *aktualumas ir problematika* atskleidžiami per nuolatinį romų integracijos klausimo kėlimą tiek valstybių nacionaliniu, tiek ES lygmeniu.

ES lygmeniu daug dėmesio romų integracijos klausimui skiriama šiais metais, kadangi 2010-uosius metus ES paskelbė kovos su skurdu ir socialine atskirtimi metais². Siekiama mažinti įvairių socialinių grupių atskirtį, kovoti su skurdo mastais ES, skatinti visuomenės tolerantišką požiūrį į tokių grupių atstovus. Sutinkama, kad problemos, susijusios su romų atskirtimi, yra viena iš prioritetinių sričių ES. Romai išlieka nuolat diskriminuojama tauta daugelyje šalių³. Problemų aktualumą parodo dar ir tai, kad šiais metais dažnai užsienio šalių žiniasklaidoje, europiniu ir tarptautiniu lygmeniu pradėta diskutuoti apie romų integracijos perspektyvas. Postūmį naujoms diskusijoms apie romų problemas suteikė Prancūzijos prieštaringai vertinama politika romų atžvilgiu ir šiais metais organizuoti masiniai romų iškeldinimai iš šalies.

¹ Kasatkina N., Leončikas T. Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga. – Vilnius: Eugrimas, 2003. – p. 10.

² Europa vienija jėgas kovoje su skurdu ir socialine atskirtimi. <http://www.2010againstopoverty.eu/about/?langid=lt> [žiūrėta 2010 03 20].

³ The European Union and Roma. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=518> [žiūrėta 2010 03 20].

Lietuvos lygmeniu romų problematika politinio elito ir visuomenės akirtyje figūruoja ne pirmus metus. Tai, kad Lietuvos romų bendruomenė nėra gausi, palyginus su kitomis ES šalimis, nereiškia, kad šalyje nesusiduriama su romų integracijos į visuomenę problemomis. Priešingai, romai Lietuvoje yra viena pažeidžiamiausių mažumų dėl silpnos integracijos į visuomenę, paplitusio skurdo, žemo išsilavinimo lygio, žemo dalyvavimo darbo rinkoje, dėl visuomenėje susiformavusių neigiamų stereotipų bei aukšto nusikalstamumo lygio romų bendruomenėje. Pagrindinė problema, kuri iki šiol egzistuoja multikultūrinėje šalyje, turinčiose romų bendruomenes, taip pat ir Lietuvoje – nėra aiškiai apibrėžto politikos kurso romų atžvilgiu. Problemos, susijusios su romų integracija į visuomenę, tinkamai neapmąstomos ir nesprendžiamos ilgalaikėje perspektyvoje, nėra galutinai apibrėžta, koks turi būti vykdomos politikos rezultatas.

2010 m. spalio 12 d. Europos Komisijos atstovybės organizuota diskusija „Romų integracija: ar romas gali būti mano kaimynas?“⁴ parodė, kad romų integracijos tema pradėta diskutuoti ne tik politiniame lygmenyje, bet ir visuomenėje. Tai savo ruožtu atkreipia dėmesį į romų problemų svarbą Lietuvoje. Vis dažniau galime pastebėti užsienio šalių ir Lietuvos žiniasklaidoje pasirodančius straipsnius romų tematika. Suaktyvėjo diskusijos apie tai, kad per mažai dėmesio skiriama jau daug metų egzistuojančiai romų socialinės atskirties problemai. Pradėta ieškoti konstruktyvių problemos sprendimo būdų: ką reikia daryti, siekiant įtraukti romų tautybės žmones, kurie yra daugumos Europos šalių visuomenių dalis, į pilnateisį gyvenimą šiuolaikinėje visuomenėje?

Tyrimo problemos

Mokslinio darbo aktualumas leidžia suformuluoti probleminius klausimus. Kiekviena valstybė privalo turėti aiškią etninės politikos strategiją savo etninių mažumų atžvilgiu, kuri, esant reikalui, leistų etnines mažumas sėkmingai integruoti. Teorinį pagrindą tokioms strategijoms galėtų suteikti multikultūralizmo teorinė prieiga, pateikianti platų politikų ir veiksmų rinkinį, kuris galėtų prisidėti prie sėkmingos etninių mažumų integracijos.

Pirmoji problema: Ar multikultūralizmo siūlomos idėjos yra taikomos (gali būti pritaikytos) formuojant Lietuvos etninę politiką?

Lietuvoje romų padėtis yra sudėtinga kaip ir daugumoje kitų ES šalių, apie ką liudija anksčiau atliktų tyrimų duomenys apie didėjančią romų izoliaciją, socialinę atskirtį, aukštą mirštamumo lygį, aukštus nedarbo rodiklius ir pan. Daroma prielaida, kad romų integracija nevyksta arba vyksta labai lėtai dėl Lietuvos politikos romų atžvilgiu neefektyvumo.

Antroji problema: Kodėl Lietuvoje vykdoma politika romų atžvilgiu nėra veiksminga?

⁴ Romų integracijos problema - nėra paprasto sprendimo? <http://www.euroblogas.lt/2010/10/romu-integracijos-problema-%e2%80%93-nera-paprasto-sprendimo/> [žiūrėta 2010 10 20].

Tyrimo objekto nustatymas

Tyrimo objektas. Šio magistro baigiamojo darbo tyrimo objektas yra Lietuvos etninė politika romų atžvilgiu ES etninių mažumų apsaugos standartų kontekste. Darbe nėra plačiai analizuojama kitų tarptautinių organizacijų įtaka politikos romų atžvilgiu formavimui, kadangi tai nėra šio darbo objektas.

Tikslo ir uždavinių iškelimas

Darbo tikslas. Šio magistro darbo tikslas - atsižvelgiant į etninių mažumų apsaugos standartus ES atlikti Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu analizę, atskleisti multikultūralizmo apraiškos formas Lietuvos etninėje politikoje, apibrėžti esmines vykdomos politikos problemas ir pateikti siūlymus, kaip jas spręsti.

Tyrimo uždaviniai. Siekiant minėto magistro baigiamojo darbo tikslo, iškeliami tokie uždaviniai:

- Remiantis mokslinės literatūros analize pristatyti multikultūralizmo reiškinių ir pateikti jo kritiką, apžvelgti valstybių etninių politikų strategijų teorinius aspektus.
- Išanalizuoti teisinius dokumentus, kurie reglamentuoja etninių mažumų ir konkrečiai romų mažumos padėtį ES, išnagrinėti siūlomas priemones, kurios turėtų prisidėti prie romų integracijos skatinimo ES.
- Pateikti romų situacijos apžvalgą Lietuvoje ir atlikti pagrindinių dokumentų, reglamentuojančių romų padėtį Lietuvoje, analizę, didžiausią dėmesį skiriant 2000-2004 m. ir 2008-2010 m. romų integracijos į Lietuvos visuomenę programoms.
- Remiantis empiriniais duomenimis, išanalizuoti Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu ypatumus bei identifikuoti pagrindines politikos formavimo ir įgyvendinimo problemas. Įvertinti, ar Lietuvos etninėje politikoje romų atžvilgiu aptinkamos multikultūralizmo apraiškos.

Tyrimo hipotezės

Tyrimo metu planuojama patikrinti dvi hipotezes:

H1: Nepakankamą Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu veiksmingumą lemia mechanizmų, skirtų šios politikos formavimui, įgyvendinimui ir priežiūrai, trūkumas.

H2: Po Lietuvos įstojimo į ES romų situacija Lietuvoje turėjo pagerėti dėl ES etninių mažumų apsaugos teisinės bazės perkėlimo į Lietuvos nacionalinę teisę, siūlomų ES romų integravimo priemonių ir kitų narystės ES privilegijų.

Pagrindinių sąvokų patikslinimas ir interpretacija

- etninė grupė;
- etninė mažuma;
- etninė politika;

- multikultūralizmas.

Etninė grupė (angl. *ethnic group*).

Etninė grupė - individų grupė tam tikroje visuomenėje, kuri turi tikrą arba tariamą bendrą kilmę, bendrus istorinius prisiminimus, bendrus simbolinius kultūrinius elementus (tokius kaip religija, kalba, tautybė ir t.t.)⁵. Etninės grupės sąvoka neapima dominavimo-subordinacijos dimensijos: tiek dominuojančios grupės, tiek subordinuotos mažumos, yra vadinamos etninėmis grupėmis. R. Ganguly ir R. C. Taras (1998) etnine grupe vadina gausią arba nedidelę žmonių grupę tam tikroje visuomenėje, kurios nariai yra susiję bendra paveldima kultūra (kalba, muzika, maisto tradicijos, rūbai, papročiai ir įpročiai), rasiniais panašumais, bendra religija, bendra istorija ir kuriuos vienija bendras priklausymo šiai grupei jausmas⁶. Evelina Stankevičienė (2004) etnine grupe vadina kultūrinę grupę, kuri yra apibrėžiama išskirtinėmis ypatybėmis, tokiomis kaip kalba, religija, istorinė atmintis bei kultūrinės tradicijos⁷.

Etninė mažuma (angl. *ethnic minority*).

Etninė mažuma sąvoka neturi vieno visuotinai priimto apibrėžimo. Skirtingi autoriai savo darbuose šią sąvoką apibrėžia priklausomai nuo konteksto. Anot Yveso Plasseraudo (2006), „apie etninę mažumą galima kalbėti kaip apie grupę žmonių, susietą bendrų bruožų, - antropologinių, kalbinių, politinių-istorinių ir t.t., - kurie kartu sudaro savitą sistemą – kultūrą“⁸. Pagrindinis mažumos bruožas – politinės subordinacijos faktas, o ne grupės narių skaičius⁹.

Tarptautinės ir Europos organizacijos dažnai vartoja sąvoką „tautinė mažuma“, apibūdindamos Vidurio Europos ir kitų šalių etnines mažumas, todėl analizuojamoje ES dokumentacijoje „tautinės mažumos“ sąvoka yra suvokiama kaip „etninės mažumos“, kuri yra platesnė sąvoka, forma. Kai kurie mokslininkai skiria šias dvi sąvokas: tautinė (mažumos su istorinėmis šaknimis) ir etninė (mažumos su aiškiai pastebima religine, kultūrine, kalbine tapatybe) mažuma¹⁰. Pagal šį apibrėžimą romų mažumą galima priskirti prie etninių mažumų, turinčių stiprią religinę, kalbinę ir kultūrinę tapatybę, todėl manome, kad „etninės mažumos“ sąvokos vartojimas darbe romų tautos atžvilgiu yra tikslesnis negu „tautinės mažumos“ sąvoka. Darbe analizuojant užsienio šalių mokslininkų darbus, tarptautinius ir ES dokumentus šios dvi sąvokos vartojamos kaip sinonimai.

⁵ Schermerhorn R. Ethnicity and Minority Groups // Ethnicity / Editors: J. Hutchinson ir A. D. Smith. - Oxford, New York: Oxford University Press, 1996. – p. 17.

⁶ Ganguly R. ir Taras R. C. Understanding Ethnic Conflict: the International dimension. – New York: Longman, 1998. – p. 9.

⁷ Stankevičienė E. Tautinė mažuma lauko perspektyvoje. Pierre'o Bourdieu ir Rogerio Brubakerio idėjų sandūra // Sociologija. Mintis ir veiksmas. – Vilnius, Klaipėda: Vilniaus universitetas, Klaipėdos universitetas, 2004, Nr.1, p. 117.

⁸ Plasseraud Y. Mažumos: tautinių ir etninių mažumų studijų įvadas. - Vilnius: Apostrofa, 2006. – p. 45.

⁹ Kasatkina N. Etniškumo tyrimai: tendencijos ir esminės sąvokos // Filosofija. Sociologija. – Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2007, Nr. 18(4), p. 7. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=21&hid=5&sid=fc6a6420-df10-4bab-9c86-bc5f0f15fab4%40sessionmgr14> [žiūrėta 2009 12 12].

¹⁰ Potašenko G. Daugiatautė Lietuva: Lietuvos etninių mažumų istorija. – Vilnius: Šviesa, 2008. - p. 9.

Etninė politika (angl. *ethnic politics*).

Nortautas Statkus (2003) *etninės politikos* sąvoką apibrėžia kaip valstybių politinį kursą jų teritorijoje esančių etninių mažumų atžvilgiu. Tai yra tam tikrų ideologinių, teisinių, ekonominių, politinių priemonių rinkinys¹¹.

Multikultūralizmas (angl. *multiculturalism*).

Multikultūralizmas apibūdinamas kaip lygiaverčio dėmesio ar atstovavimo suteikimo visų visuomenės grupių kultūriniais poreikiams teorija ar praktika: ypatingas dėmesys gali būti skiriamas mažumų grupėms, kurios buvo prastai atstovaujamos praeityje¹².

Lietuviškoje literatūroje neretai lygiagrečiai su multikultūralizmo sąvoka yra vartojama *daugiakultūriškumo* sąvoka, apimanti valstybės politikos tikslą sudaryti palankias sąlygas įvairių kultūrų grupių gyvenimui valstybėje. Darbe abi sąvokos vartojamos kaip sinonimai.

Problemos ištirtumas

Nagrinėjamos problemos ištirtumą parodo pateiktų pagrindinių mokslinių publikacijų ir naujausių atliktų tyrimų, skirtų etninių santykių administravimo ir romų integracijos problematikai, sąrašas:

- Kasatkina N., Leončikas T. *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*¹³. Darbe išplečiama etninių mažumų problematikos samprata, analizuojamos integracijos, asimiliacijos, separacijos ir marginalizacijos sampratos.
- Beresnevičiūtė V. *Etninių grupių socialinės integracijos dimensijos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje*¹⁴. Pristatomas empirinis tyrimas, skirtas socialinės integracijos turiniui atskleisti.
- Leončikas T. *Romai: situacijos apžvalga*¹⁵. Tyrime pristatoma Lietuvos romų padėties apžvalga: gyventojų skaičius, išsilavinimas, dalyvavimas darbo rinkoje, sveikatos priežiūra, būstas. Analizuojami romams skirti projektai ir programos, pateikiamos išvados ir efektyvesnės romų integracijos politikos rekomendacijos.
- Guglielmo R. ir T. W. Waters. *Migrating Towards Minority Status: Shifting European Policy Towards Roma*¹⁶. Straipsnyje nagrinėjamos priežastys, kurios paskatino europinės politikos romų atžvilgiu pasikeitimą. Autoriai padaro išvadą, kad iki Vidurio ir Rytų

¹¹ Statkus N. Etniškumas ir nacionalizmas: istorinis ir teorinis aspektai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003. – p. 26.

¹² Webster's dictionary. Concept of Multiculturalism. <http://www.yourdictionary.com/multiculturalism#> [žiūrėta 2009 12 26].

¹³ Kasatkina N., Leončikas T. *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga* // Vilnius: Eugrimas, 2003.

¹⁴ Beresnevičiūtė V. *Etninių grupių socialinės integracijos dimensijos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje* // Etniškumo studijos 2005, Vilnius: Eugrimas, 2005, p. 17 – 48.

¹⁵ Leončikas T. *Romai: situacijos apžvalga* // Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2005.

¹⁶ Guglielmo R. ir T. W. Waters. *Migrating Towards Minority Status: Shifting European Policy Towards Roma* // Journal of Common Market Studies, 2005, 43 (4), p. 763-786.

Europos valstybių įstojimo į ES, romai ES valstybėse narėse buvo traktuojami ne kaip mažuma, o kaip migrantai, ir jų migraciją į Vakarų valstybes buvo stengiamasi riboti. Tačiau po ES plėtros 2004 m. romai tapo didžiausia ES mažuma ir ES valstybių narių politika romų atžvilgiu privalėjo keistis nuo romų migracijos ribojimo iki romų teisių apsaugos.

- *Bagdonas A. ir kt. Skirtingi bet lygūs visuomenėje ir darbuotėje*¹⁷. Analizuojamos diskriminacijos dėl rasės, etninės kilmės priežastys ir diskriminacijos įveikimo būdai siekiant lygių galimybių. Nagrinėjama ES ir Lietuvos politika ir teisės aktai, siekiant panaikinti diskriminaciją dėl etninės kilmės.
- *Kasatkina N. Etniškumo tyrimai: tendencijos ir esminės sąvokos*¹⁸. Straipsnyje analizuojami etninių santykių išraiškos tipai, aktualūs Lietuvai bei „etninės grupės“ ir „etninės mažumos“ sąvokos.
- *Leončikas T. Romų bendruomenės socialinės integracijos galimybių tyrimas*¹⁹. Analizuojamas Lietuvos socialinės politikos kontekstas ir įvertinama romų padėtis, suformuluojamos konkrečios priemonės, kurios gali padėti mažinti romų atskirtį. Pagrindinis dėmesys skirtas socialinės paramos ir užimtumo skatinimo klausimams.
- *Beresnevičiūtė V. Romų padėties tyrimas: romai švietimo ir darbo rinkos sankirtoje*²⁰. Tyrime nagrinėjami romų integracijos į Lietuvos visuomenę veiksniai bei atskleidžiami jaunų romų sėkmingos socializacijos veiksniai.

Magistro darbo teorinėje dalyje pristatant multikultūralizmo teoriją ir etninės politikos strategijas išsamiai remiamasi Willo Kymlickos, kuris yra laikomas vienu iš žymiausių multikultūralizmo teorijos šalininkų, prielaidomis, o taip pat N. Statkaus, J. W. Berry ir kitų mokslininkų išvalgomis, N. Kasatkinos ir T. Leončiko atliktais moksliniais tyrimais. Analizuojant romų ir kitų etninių mažumų apsaugos standartus ES ir Lietuvoje, remiamasi pagrindiniais teisiniais dokumentais ir kitais pirminiais šaltiniais.

Darbo naujumas

Magistro darbe į romų integracijos problemą Lietuvoje žvelgiama per multikultūralizmo prizmę, siekiant išsiaiškinti, kiek valdžios veiksmai romų atžvilgiu remiasi daugiakultūriškumo principais, ar jie nukreipti į romų integraciją. Pirmą kartą Lietuvos valdžios ir nevyriausybinių organizacijų nuostatos tiriamos atsižvelgiant į Prancūzijos įvykių kontekstą, siekiant sužinoti, ar

<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=20&hid=6&sid=fc6a6420-df10-4bab-9c86-bc5f0f15fab4%40sessionmgr14> [žiūrėta 2009 12 12].

¹⁷ Bagdonas A. ir kt. *Skirtingi bet lygūs visuomenėje ir darbuotėje* // Vilnius: VU leidykla, 2007, p. 312 – 365.

¹⁸ Kasatkina N. *Etniškumo tyrimai: tendencijos ir esminės sąvokos* // Filosofija. Sociologija, 2007, 18 (4), p. 1-11.

¹⁹ Leončikas T. *Romų bendruomenės socialinės integracijos galimybių tyrimas* // Vilnius: Etninių tyrimų centras, 2007.

²⁰ Beresnevičiūtė V. *Romų padėties tyrimas: romai švietimo ir darbo rinkos sankirtoje* // Vilnius: Etninių tyrimų centras, 2008.

minėti įvykiai turėjo koki nors atgarsį Lietuvoje. Šiam tikslui pasiekti į tyrimo klausimyną buvo įtrauktas klausimas apie Prancūzijos veiksmų, nukreiptų į romus, vertinimą.

Darbu siekiama parodyti, kad vis dar būtina tobulinti politiką romų atžvilgiu tiek tarptautiniame, tiek nacionaliniame lygmenyse. Svarbu gerinti Lietuvos romų ir visuomenės santykius, o tai įmanoma padaryti turint aiškia, į integraciją nukreiptą etninės politikos strategiją bei efektyviai ją įgyvendinant. Darbas gali būti naudingas ateityje nagrinėjant Lietuvos romų integracijos į visuomenę klausimą, taip pat tiriant romų situaciją Vidurio ir Rytų Europos valstybėse arba lyginant Lietuvos vykdomą etninę politiką romų atžvilgiu su kitų šalių veiksmams, ieškant naujų romų atskirties problemų sprendimo būdų.

Tyrimo metodai

Iškeltiems darbo uždaviniams įgyvendinti tyrimo metu naudojami tiek teoriniai, tiek empiriniai tyrimo metodai:

Teoriniai metodai:

Mokslinės literatūros analizės metodas – naudojamas atskleisti mokslininkų poziciją magistro darbo tema ir problemos ištirtumą.

Lyginimo metodas - naudojamas atliekant Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu analizę. Šis metodas suteikia galimybę lyginti, įvertinti Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu priemonių veiksmingumą, jų įgyvendinimo efektyvumą ir esmines problemas bei suprasti, kokios etninės politikos priemonės yra geriausios ar geresnės negu kitos.

Apibendrinimo metodas – naudojamas tam tikrų išvadų ir pasiūlymų formulavimui.

Empiriniai tyrimo metodai:

Dokumentų analizės metodas – taikomas analizuojant oficialius dokumentus, teisės aktus, strategijas, statistinius rodiklius bei mokslinę literatūrą. Pirminių dokumentų analizė naudojama antroje ir trečioje darbo dalyse, pagrįdžiant pagrindinius teisinius dokumentus ir renkant duomenis apie etninių mažumų apsaugos standartus ES bei apie Lietuvos valdžios veiksmus romų atžvilgiu. Tokiu būdu sukūrėme informacinį pagrindą empiriniam tyrimui, atliekamam ketvirtoje darbo dalyje. Siekėme kompleksiškai analizuoti problemą, remiantis ne tik interviu duomenų analize, bet ir pirminių šaltinių duomenimis.

Ekspertų interviu metodas – taikomas apklausiant ekspertus, siekiant gauti empirinius duomenis apie tiriamą problemą, įvertinti vykdomos politikos priemonių neefektyvumo priežastis. Tyrime taip pat remiamasi 2010 m. spalio 12 d. Europos Komisijos atstovybės organizuotos diskusijos „Romų integracija: ar romas gali būti mano kaimynas?“ įžvalgomis.

Darbo struktūros pagrindimas

Magistro darbą sudaro įvadas, keturios dalys, suskirstytos į skyrius ir poskyrius, išvados ir rekomendacijos, naudotų šaltinių ir literatūros sąrašas, anotacija ir santrauka lietuvių bei anglų kalbomis, priedai.

Pirmoje dalyje *Multikultūralizmas kaip etninių santykių organizavimo teorinė prieiga* remiantis mokslinėmis publikacijomis pristatomas multikultūralizmo reiškiny, jo kritika, apžvelgiami valstybių etninių politikų strategijos ir jų pasirinkimo motyvai.

Antroje darbo dalyje *Etninių santykių administravimo politika ES lygmeniu* analizuojami teisiniai dokumentai, kurie reglamentuoja etninių mažumų bei konkrečiai romų padėtį ES bei priemonės, kurios turėtų prisidėti prie romų integracijos skatinimo.

Trečia darbo dalis *Etninė politika Lietuvoje: romų mažumos aspektas* skirta Lietuvos romų situacijos apžvalgai ir pagrindinių dokumentų, reglamentuojančių romų padėtį Lietuvoje, analizei.

Ketvirta magistro darbo dalis skirta *Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu* tyrimui - ištiriami Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu ypatumai bei identifikuojamos pagrindinės politikos formavimo ir įgyvendinimo problemos, siūlomi problemų sprendimo būdai.

1. MULTIKULTŪRALIZMAS KAIP ETNINIŲ SANTYKIŲ ORGANIZAVIMO TEORINĖ PRIEIGA

Šioje darbo dalyje plačiau apžvelgsime pagrindinius multikultūralizmo teorinės prieigos bruožus, siekdami suvokti jos pritaikomumo etninėje politikoje Lietuvoje galimybes.

Multikultūralizmo siūlomas modelis yra priešpastatomas unitarinių, homogeniškų tautinių valstybių modeliui. Pagal pastarąjį modelį valstybė yra suvokiama kaip dominuojančios etninės grupės, kuri privilegijuoja savo istoriją, kalbą, kultūrą, literatūrą, religiją ir t.t., „nuosavybė“, o grupės, nepriklausančios pagrindinei bendruomenei, yra asimiliuojamos arba atskiriamos. Priešingai, pagal multikultūralizmo siūlomą modelį, valstybė yra suvokiama kaip visų piliečių „nuosavybė“. Visi individai privalo turėti teisę dalyvauti valstybės valdyme, neatsisakant savo etnokultūrinės tapatybės, o asimiliacinės, atskyrimo ir nušalinimo politikų strategijų yra atsisakoma²¹. Willas Kymlicka (2007) vartoja „multikultūralizmo“ sąvoką kaip apimančią platų politikų ir veiksmų rinkinį, skirtą suteikti nedominuojančioms etnokultūrinėms grupėms tam tikras pripažinimo, paramos ir prisitaikymo galimybes, nesvarbu, ar tai yra „naujos“ mažumos (imigrantai ir pabėgėliai), ar „senos“ mažumos (etninės, tautinės mažumos ir vietiniai gyventojai)²². Multikultūralizmo šalininkų teigimu, valstybės nuo asimiliacinių etninių politikų pereina prie multikultūralizmo ideologijos – vis dažniau etninių politikų prioritetą yra mažumų integracija. Tyrinėjant etninius santykius, plačiąja prasme integracijos terminą galima būtų apibūdinti kaip *etninių mažumų narių įtraukimo į visuomenės struktūras procesą ir tokių ryšių kiekybę bei kokybę socialinėje, ekonominėje, politinėje, teisinėje ir kultūrinėje socialinių santykių sferose. Integracijos sąvoka nusako socialinę, kultūrinę ir teisinę politiką etninių mažumų atžvilgiu, kurios tikslas yra suteikti etninėms mažumoms visateisių visuomenės narių statusą garantuojant jiems lygias galimybes, teises ir pareigas, [...] kartu išsaugant etninių mažumų tapatybių savaimingumą*²³.

Grigorijus Potašenko (2009) teigimu, multikultūralizmas, arba kitaip vadinamas daugiakultūriškumas, reiškia Vakarų valstybių ideologiją ir politiką, kuri aiškina, kad visuomenę turėtų sudaryti lygiavertį statusą turinčios skirtingos kultūrinės grupės arba kad jos būtų įtraukiamos į visuomenę. Multikultūralizmas kaip oficiali valstybių politika buvo pradėta įgyvendinti Vakaruose XX a. aštuntame dešimtmetyje, pirmiausia JAV ir Kanadoje, bei vėliau pritaikyta ES šalyse kaip oficiali politika ir kaip elitų socialinis susitarimas. Tačiau pastaraisiais metais iš kai kurių valstybių

²¹ Kymlicka W. Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity. - Oxford: Oxford University Press, 2007. – p. 62, 65-66.

²² Kymlicka W. Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity. - Oxford: Oxford University Press, 2007. – p. 16.

²³ Statkus N. Tapatybės politika etniniams konfliktams reguliuoti. - Vilnius: Versus Aureus, 2004. – p. 138.

ši politika susilaukė kritikos ir, pavyzdžiui, Olandijoje ir Danijoje buvo atsisakyta susitarimo dėl šios politikos bei pereita vėl prie monokultūros politikos²⁴.

Norint geriau suvokti multikultūralizmo esmę, galima pateikti N. Takedos ir J. H. Williamso (2008) išvalgas. Jie tyrinėjo Japonijos ir Kanados nacionalines švietimo politikas vietinių mažumų atžvilgiu. Valstybės naudojo skirtingas etninių politikų strategijas - pilietinę asimiliacinę ir etnokultūrinę atskyrimo strategijas. Autorių tikslas buvo įrodyti, kad abi šias strategijas savyje integruoja multikultūrinis pliuralistinis valstybės modelis, apimantis tiek pilietinį, tiek kultūrinį/etninį tapatumą. Anot autorių, tiek pilietinis asimiliacinis valstybės modelis, pagal kurį yra atsisakoma etniškumo vardan pilietybės, tiek etnokultūrinis atskyrimo modelis, pagal kurį etninės mažumos yra nušalinamos nuo visuomeninio gyvenimo, nėra tinkami. Kiekvienoje valstybėje dominuoja tiek pilietiškumo, tiek etniškumo komponentai, ir vieno komponento naikinimas kito sąskaita neišvengiamai veda prie konflikto. Autoriai nustatė, kad būtina per multikultūrinį pliuralistinį valstybės modelį suderinti abu komponentus – pilietiškumą ir etniškumą. Šiame modelyje individų pilietiniai ir etniniai identitetai persidengia: individai traktuojami kaip šalies piliečiai su savo teisėmis ir pareigomis, bet kartu jie yra tam tikros kultūrinės bendruomenės nariai. Anot autorių, pilietiškumo ir etniškumo balansas yra multikultūralizmo esmė²⁵.

Akivaizdu, kad valstybių politinių elitų fundamentalus interesus yra išlaikyti šalies vientisumą ir valdžios viršenybę, vykdyti politines programas bei siekti nustatytų tikslų. Tai, kokia yra valdžios reakcija į mažumų reikalavimus, priklauso nuo platesnių valstybės interesų, tokių kaip nacionalinis saugumas, geopolitika, šalies stabilumas, galios balansas ir pan. Mažai tikėtina, kad mažumų reikalavimai ir pretenzijos bus įvykdyti, jeigu tai kelia grėsmę šalies režimo stabilumui ar teritoriniam vientisumui²⁶. Dėl šios priežasties valstybių politinis elitas skirtingai reaguoja į mažumų pretenzijas priklausomai nuo jų pobūdžio. Taip pat dėl šios priežasties valstybės pasirenka vieną arba kitą etninės politikos strategiją arba kelių strategijų derinį. Nuo vykdomos etninės politikos kurso priklauso, ar mažumos integruosis, ar liks nuošalyje. Taigi yra naudinga panagrinėti pagrindines multikultūralizmo idėjas, jų privalumus ir trūkumus, bei tyrimo metu išsiaiškinti, ar Lietuvos etninė politika bent iš dalies remiasi šios teorijos siūlomais etninių santykių administravimo būdais. Vienašališki arba prievartiniai etninių santykių reguliavimo metodai, tokie kaip masinės žudynės arba mažumų perkėlimas, priverstinė asimiliacija, buvo iš dalies veiksmingi

²⁴ Potašenko G. Istorijos kultūra šiuolaikinėje Lietuvoje: daugiakultūriškumo samprata visuomenėje ir LDK tyrimuose // Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tradicija ir naratyvai / Redaktoriai: A. Bumblauskas, G. Potašenko. - Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009. – p. 276-277.

²⁵ Takeda N. ir Williams J. H. Pluralism, identity, and the state: national education policy towards Indigenous minorities in Japan and Canada // Comparative Education, February 2008, 44 (1), p. 75-91. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=4&hid=3&sid=fc6a6420-df10-4bab-9c86-bc5f0f15fab4%40sessionmgr14> [žiūrėta 2009 12 12].

²⁶ Gurr T. R. Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts. - Washington: United States Institute of Peace Press, 1993. – p. 293-294.

autoritarizmo viešpatavimo metais, kai šie metodai buvo toleruojami, ir galimybių mažumoms mobilizuotis ir pasipriešinti buvo mažiau²⁷. Darbe kalbama apie taikias etninės politikos strategijas, tokie etninių įtampų eliminavimo būdai kaip genocidas, etniniai valymai ir pan. nėra šio darbo objektas.

1.1. W. Kymlickos „etnokultūrinio teisingumo“ modelis

Savo darbuose W. Kymlicka nagrinėja Vakarų demokratijoms būdingas etnines įtampas ir pateikia modelį, kuris galėtų tapti valstybių etninių santykių reguliavimo modeliu. Anot mokslininko, valstybė gali skatinti ne tik titulinės etninės grupės kultūros dominavimą. Etninės politikos tikslas gali būti palankių sąlygų visų šalies etninių grupių kultūrų koegzistavimui sukūrimas. Vis dėlto praktikoje pastebima, jog beveik visų valstybių politikų prioritetas yra dominuojančios grupės kultūros išsklaidymas visoje šalies teritorijoje. Kitaip tariant, valstybės dalyvauja „tautos kūrimo“ procese - sprendimai dėl oficialios kalbos statuso, švietimo programų, reikalavimų pilietybės gavimui – atspindi valstybių intencijas skleisti tam tikrą kultūrą visuomenėje ir skatinti atitinkamą tautinį identitetą, paremtą dalyvavimu šioje kultūroje²⁸. Tokia valstybių politika, kuria siekiama homogenizuoti visuomenę, paprastai yra apibūdinama asimiliacijos sąvoka. Iš kitos pusės, dalyvavimas dominuojančios grupės kultūroje gali būti suvokiamas kaip etninių mažumų integracijos skatinimas, kuris yra pagrindinis veiksnys, siekiant socialinės lygybės ir politinės sanglaudos šiuolaikinėse valstybėse²⁹.

W. Kymlicka, tyrinėdamas 5 etnokultūrinių grupių tipus (etnines mažumas, legalius imigrantus, nelegalius imigrantus, izoliuotas etnoreligines grupes ir afroamerikiečius), pateikia „etnokultūrinio teisingumo“ modelį, kuris remiasi multikultūralizmo prielaidomis:

- Visiems nuolatiniais valstybės gyventojams turi būti suteikta galimybė lygiomis teisėmis dalyvauti valstybės gyvenime. Kiekvienam nuolatiniam šalies gyventojui turi būti suteikta galimybė gauti pilietybę ir tapti pilnateisiu visuomenės nariu;
- Mažumų integracija turi būti suvokiama kaip institucinė ir kalbinė integracija į visuomenę, o ne daugumos grupės tradicijų, gyvenimo būdo, religinių įsitikinimų primetimas. Tačiau tuo pačiu metu ir etninė dauguma pagal galimybes turi adaptuoti nacionalines institucijas, kad šios geriau atitiktų visų šalyje gyvenančių etninių grupių reikmes;

²⁷ Smooha S., Hanf T., Conflict-Regulation in Deeply Divided Societies // Editors: J.Hutchinson, A. D. Smith / Ethnicity. - Oxford, New York: Oxford University Press, 1996. – p. 329-330.

²⁸ Kymlicka W., Opalski M. Can liberal pluralism be exported? Western political theory and Ethnic Realtions in Eastern Europe. - Oxford: Oxford University Press, 2001. – p. 19.

²⁹ Kymlicka W., Opalski M., Can liberal pluralism be exported? Western political theory and Ethnic Realtions in Eastern Europe, - p. 20-21.

- Mažumoms turi būti suteiktos galimybės išlaikyti savo etninį tapatumą ir kultūrą³⁰.

Savo darbe W. Kymlicka užduoda klausimą: ar galima multikultūralizmo principus pritaikyti Vidurio ir Rytų Europos valstybėse? Anot mokslininko, šiose šalyse tiek dominuojančios grupės, tiek etninės mažumos daugiaž susitaria dėl integracijos modelio, kuris savo bruožais artimas imigrantų integracijos modeliui ir papildytas tam tikra kultūrinės autonomijos forma. Imigrantų integracijos modelį W. Kymlicka apibūdina kaip dvišalį susitarimą tarp imigrantų ir valstybės: viena vertus, tikimasi, kad imigrantai priims tam tikrus įsipareigojimus naujos visuomenės atžvilgiu, išmoks valstybinę kalbą, susipažins su šalies istorija, tradicijomis, institucijomis ir t.t. Kita vertus, valstybė privalo gerbti savo naujus narius ir pagal galimybes pritaikyti pagrindines institucijas jų poreikiams³¹.

W. Kymlickos teorija remiasi prielaida, kad pokomunistinės valstybės sprendžia etnines problemas tokiomis pat priemonėmis kaip ir Vakarų šalys: egzistuoja etninė dauguma, kuri lemia valstybės etninę politiką, turi šios politikos viziją, priima atitinkamus sprendimus šios politikos tikslams pasiekti³². Anot mokslininko, kai „tautos kūrimo“ proceso metu yra privilegijuojami dominuojančios grupės nariai, etninių mažumų nariai visada turi kelis pasirinkimus. Pirma, jie gali masiškai emigruoti, ypač jeigu šalia yra priimti juos pasiruošusi istorinė tėvynė. Antra, etninių mažumų nariai gali pasirinkti integracijos į daugumos visuomenę variantą, tuo pat metu reikalaudami palankesnių integracijos sąlygų. Trečia, jie gali siekti teisės į savivaldą bei kitų teisių ir galios, kurių reikia nuosavos, atskiros nuo daugumos, kultūros išlaikymui. Galiausiai, etninės mažumos gali sutikti su nuolatiniu nušalinimu ir siekti tik teisės egzistuoti atskirai visuomenės užribiuose³³. Verta pabrėžti, kad paskutinis variantas vaizduoja dabartinę daugumos Lietuvos romų padėtį.

Prioriteto teikimas vienam arba kitam variantui nėra vien etninių mažumų laisvas pasirinkimas. Valstybė vykdo tam tikrą politiką jos teritorijoje gyvenančių etninių mažumų atžvilgiu, kuri daro įtaką vienos, ar kitos, ar kelių alternatyvų pasirinkimui. Nuo valstybės politikos specifikos tokiuose klausimuose, kaip oficialios kalbos vartojimas, šalies švietimo sistema, pilietybės įstatymai, politinio dalyvavimo taisyklės, priklauso šalies etninių mažumų integracijos tempai ir rezultatas ateityje. Jeigu politika šiais klausimais yra palanki ir skatina etninių mažumų integraciją – tempai bus greiti, ir didelė tikimybė, kad integracijos procesas vystysis sėkmingai. Jeigu politika šiais klausimais yra diskriminuojanti etnines mažumas – mažumų integracijos galimybės yra menkos, padidėja asimiliacijos, separacijos arba nušalinimo tikimybė. Kita vertus,

³⁰ Kymlicka, Opalski,- p. 48.

³¹ *Ibid*, 78, 36.

³² *Ibid*, 78.

³³ *Ibid*, 22.

neišvengiamai, dauguma valstybių nėra visiškai nešališkos visoms savo teritorijoje gyvenančioms etninėms grupėms ir teikia tam tikrą prioritetą dominuojančiai etninei grupei. Tai gali būti daroma įvairiais būdais: teikiant prioritetą dominuojančios grupės kalbai, šventėms, tradicijoms ir pan. Šiuo atveju yra sutariama, kad etninės mažumos turi teisę į savo kultūros plėtojimą, kalbos vartojimą, tačiau tik privačiame gyvenime. „Kiekvienas turi teisę dainuoti savo dainas ir šokti tradicinius šokius, tačiau viešajame lygmenyje kiekvienas privalo pilnai priimti visuomeninę daugumos kultūrą. Tai nėra nei visiškai asimiliacinis modelis, nei abipusiškai integracinis modelis [...]“³⁴.

Apibendrintai galime teigti, kad W. Kymlickos siūlomas „etnokultūrinio teisingumo“ modelio privalumas tame, kad jis pateikia teorinį scenarijų, kokiais būdais galima spręsti etninę grupių problemas liberaliose daugiakultūrinėse valstybėse. Visgi būtina pripažinti, kad siūlomo modelio pritaikomumas įmanomas tik tuo atveju, jeigu valstybė yra nešališka savo etninių grupių atžvilgiu ir skatina jų integraciją. Tam, kad būtų galima susidaryti nuomonę apie integracinio modelio privalumus ir trūkumus, toliau analizuosime keturias valstybių etninių politikų strategijas.

1.2. Valstybių etninių politikų strategijų tipologija ir pasirinkimo motyvai: teorinė apžvalga

Didelės įtakos etninių įtampų valdymui ir reguliavimui turi valstybių vykdomos etninės politikos pobūdis. Visos šalys, turinčios etnines mažumas, privalo turėti savo etninės politikos kursą, kuris dažniausiai yra nukreiptas į etninių mažumų integraciją arba separaciją. Kaip teigia N. Statkus (2004), *fundamentalus valstybių etninių politikų skirtumas yra tai, kad formaliai etninė tapatybė koku nors būdu pripažįstama, arba ignoruojama. Ignoravimo atveju valstybės traktuoja visus individus vienodai, kaip piliečius, turinčius teises ir pareigas, arba kaip nuolatinius rezidentus, arba užsienio šalių piliečius. Jei valstybės oficialiai pripažįsta etninių grupių ir tapatybių egzistavimą, tai paprastai jų etninė politika yra nukreipta į etninių grupių inkorporaciją (etninių grupių skatinimą dalyvauti politiniuose ir visuomeniniuose procesuose) arba separaciją (etninių grupių izoliaciją nuo dalyvavimo politiniame valstybės valdyme ir visuomenės gyvenime)*³⁵. Reikia pridurti, kad vienos šalies etninė politika gali skirtis priklausomai nuo to, kokių mažumų atžvilgiu ji yra vykdoma. Pavyzdžiui, valstybės gali siekti vienas kultūrinės bendruomenės integruoti į visuomenę, o kitų etninių grupių atžvilgiu gali vykdyti atskyrimo politiką.

Valstybių valdžios struktūrų nustatytos taisyklės ir normos paprastai apibrėžia ribas, kuriose etninės mažumos gali teisėtai siekti savo tikslų ir naudoti strategijas ir taktikas šiems tikslams pasiekti. Valstybių valdžių politika reguliuoja išsilavinimą, užimtumą valstybiniame ir privačiame

³⁴ Ibid, 159.

³⁵ Statkus N. Etniškumas ir nacionalizmas: istorinis ir teorinis aspektai, - p. 204-205.

sektoriuose, verslo galimybes, kalbos vartojimą švietimo įstaigose ir visuomeniniame gyvenime, taip pat nustato dalyvavimo valstybės valdyme taisykles³⁶. Kai kurių šalių valdžia yra neutrali savo teritorijoje gyvenančių etninių bendruomenių atžvilgiu, tačiau neretai valdžia yra linkusi palaikyti konkrečią etninę grupę. Tokiu atveju valstybės valdžia dalyvauja konfliktų sprendime ne kaip arbitras, o kaip viena iš konflikto pusių. Toks šališkas dalyvavimas ypač būdingas pokomunistinėms šalims, kuriose po Sovietų Sąjungos žlugimo prasidėjo „tautos kūrimo“ procesai. Kai kurių šalių politinių elitų veiksmai buvo nukreipti į savo šalies titulinės etninės grupės išaukštinimą, o etninės mažumos buvo traktuojamos kaip potencialios valstybės priešininkės arba konfliktų kurstytojos.

Pagal apibrėžimą mokslinėje literatūroje galima rasti įvairių etninių politikų strategijų tipologijų, tačiau dažniausiai išskiriamos keturios pagrindinės strategijos. Pateikiame Artiso Pabrickso (1995) publikacijoje *Nation, Nationalism, and Ethnic Policy* pristatomas keturias pagrindines etninės politikos rūšis, kurios kartais gali turėti skirtingus pavadinimus priklausomai nuo formulavimų, kuriuos pateikia skirtingi mokslininkai.

Asimiliacinės strategijos pagrindas yra daugumos kultūros viršenybės idėja ir prielaida, kad dominuojančios grupės kultūra turi būti daugiau ar mažiau sėkmingai „primesta“ šalies teritorijoje gyvenančioms etninėms mažumoms³⁷. Asimiliacijos procesą galima apibrėžti kaip visuomenės homogenizavimą per visų etninių grupių dalyvavimą visuomeniniame gyvenime ir titulinės etninės grupės kultūros perėmimą. Kai kurių valstybių veiksmai gali būti asimiliacinio pobūdžio, kai valstybių vyriausybės kryptingai vykdo asimiliacinę politiką (etniškai mišrių rajonų, mokyklų sudarymas, etninių simbolių, švenčių draudimas, kurios nors kalbos vartojimo draudimas ir t.t.)³⁸, tačiau ne visada tokia politika pasiteisina arba tam tikrais atvejais apskritai yra pasmerкта žlugti. Dažniausiai etninės mažumos asimiliuojasi, atsisakydamos savo etninės tapatybės ir priimdamos titulinės grupės etninę tapatybę. Tam tikrais atvejais asimiliacijos procesas gali apimti tiek etninių mažumų įsiliejimą į daugumos visuomenę, tiek daugumos tam tikrų jos požymių atsisakymą, kas veda prie naujos etninės tapatybės susiformavimo.

Kartais valstybėms yra racionaliau naudoti integracijos politiką - jei etninė grupė gausi, skiriasi nuo daugumos, arba kai valstybė nėra įtakinga tarptautinėje sistemoje. Kitaip tariant, jeigu šalyje egzistuoja gausi kultūrinė bendruomenė, kurios kultūra, kilmė, istorija, tradicijos, religija, ekonominis statusas ir t.t. reikšmingai skiriasi nuo pagrindinės šalies etninės grupės, tai tokios bendruomenės asimiliacijos procesas greičiausiai susidurs su sunkumais³⁹. Valstybės tokias bendruomenes yra labiau linkusios integruoti arba atskirti. Tačiau nepriklausomai nuo to, kokia yra

³⁶ Esman M. J. *Ethnic Politics*. - London: Cornell University Press, 1994. - p. 19.

³⁷ Pabricks A. *Nation, Nationalism, and Ethnic Policy*. - Aarhus: Aarhus University, 1995. - p. 22.

³⁸ Statkus N. *Etniškumas ir nacionalizmas: istorinis ir teorinis aspektai*. - p. 224.

³⁹ Statkus, - p. 239.

valstybių vykdoma etninė politika etninių mažumų atžvilgiu, asimiliacijos teisė turi būti palikta atskiriems individams, norintiems įsilieti į daugumos kultūrą ir atsisakyti savo etninės tapatybės.

Taigi *integracinė* strategija apibrėžiama kaip procesas, kurio metu skirtingi elementai jungiami į visumą, išsaugant šių elementų tapatumą. Kuriamą visuomenę, kurioje galėtų koegzistuoti visos etnokultūrinės bendruomenės, kurių nariai būtų lygiaverčiai piliečiai. Sėkminga mažumų integracija galima pavadinti tokią valstybės politiką, kurios rezultatas yra visavertis visų etninių grupių dalyvavimas šalies gyvenime, įsitraukimas į ekonomines, politines, pilietines struktūras, etniškai nedalomas atstovavimas įvairiose struktūrose, kartu išsaugant mažumų etnines tapatybes⁴⁰. Davidas D. Laitinas (2005) integraciją apibrėžia kaip abipusį procesą, kurio metu mažumos pasisavina didesnę dalį dominuojančios grupės kultūros ir dominuojanti grupė dėl nuolatinių kontaktų su mažumomis perima tam tikras mažumų kultūrines praktikas⁴¹. Neatmetama galimybė, kad integracinė politika su laiku gali įgauti asimiliacinės politikos bruožų, kai titulinės etninės grupės kultūra užgožia kitas ir pradeda dominuoti ne tik visuomeniniuose, bet ir asmeniniuose etninių mažumų santykiuose⁴². Vis dėlto, daugelis autorių asimiliaciją apibrėžia kaip atskirą valstybių etninės politikos strategiją, todėl darbe integracijos ir asimiliacijos sąvokos yra suvokiamos kaip du atskiri etninės politikos modeliai. Etninės grupės, kuri yra asimiliuojama arba integruojama, atitinkamai kultūrinių požymių praradimas arba įtraukimas į daugumos kultūrą yra esminis skirtumas, skiriantis šias dvi strategijas. Taigi nors integracija ir asimiliacija turi panašumų, integracija paprastai yra suvokiama kaip „[...] lygių galimybių kartu su kultūros įvairove egzistavimas abipusės tolerancijos atmosferoje“⁴³.

Atskyrimo strategija remiasi prielaida, kad tam tikros etninės grupės yra atskiriamos nuo viešojo gyvenimo, tačiau visos grupės koegzistuoja pagal pagarbos ir lygybės principus. Atskyrimo strategija tam tikrais atvejais yra išvystoma į *separacinę*, kurios esminiai bruožai yra dominuojančios kultūros viršenybė, netitulinį etninių grupių atskyrimas ir priskyrimas žemesnei kategorijai, tolerancijos etninėms mažumoms nebuvimas⁴⁴. Tokia valstybių politika dažnai pasireiškia per pilietinių ir politinių teisių apribojimą tam tikroms etninėms mažumoms, kas natūraliai izoliuoja šias mažumas nuo dalyvavimo visuomeniniame gyvenime ir valstybės valdyme bei suformuoja etninių grupių hierarchiją šalyje. Separacijos atveju etninės grupės nariai turi stiprų etninės tapatybės jausmą ir palaiko ryšius tik savo grupės viduje.

⁴⁰ Kasatkina N., Leončikas T. Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga. – p. 127.

⁴¹ Laitin D. D. *Cultural Shift in a Postcommunist State // Ethnic politics after communism / Editors: Z. Barany, R. G. Moser. - Ithaca, London: Cornell University Press, 2005. – p. 50-51.*

⁴² Pavyzdžiui, Davidas D. Laitinas asimiliacijos neišskiria kaip atskiros etninės politikos strategijos, o įvardija ją kaip vieną iš integracijos formų.

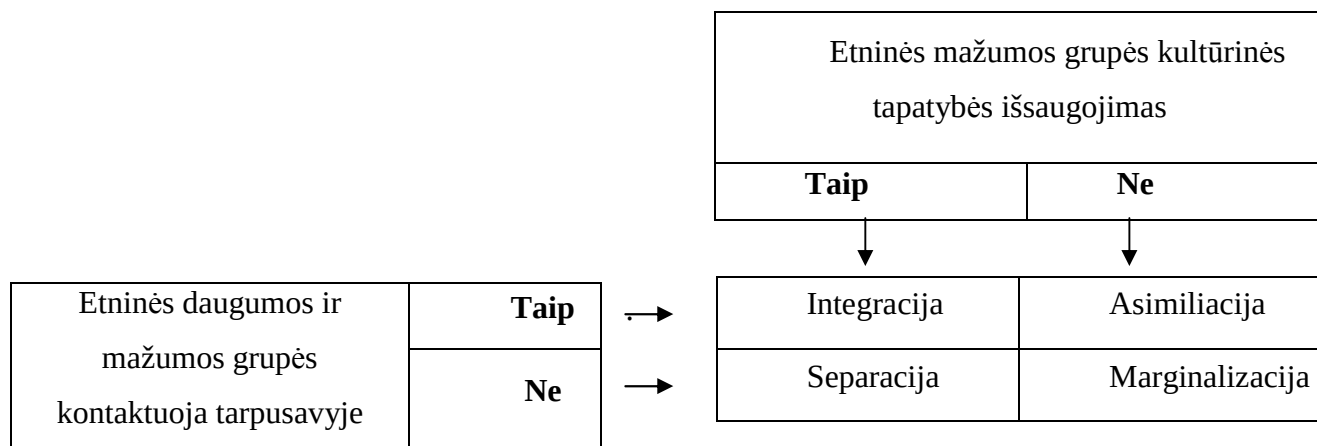
⁴³ Karla V. S., Kapoor N. *Interrogating Segregation, Integration and the Community Cohesion Agenda // Journal of ethnic and Migration Studies. - Brighton: Routledge, 2009, Vol. 35, Nr. 9, p. 1406.*

<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a914136987~frm=titlelink> [žiūrėta 2010 03 25].

⁴⁴ Pabriks A. *Nation, Nationalism, and Ethnic Policy. – p. 22.*

Valstybės etninės politikos strategijos pasirinkimą gali lemti įvairūs faktoriai, tokie kaip etninių mažumų dydis, geografinis pasiskirstymas, socialinis ir ekonominis statusas, kolektyvinio identiteto stiprumas, valstybės tarptautinis prestižas, galia ir t.t. Jeigu šalis nėra įtakinga tarptautinėje arenoje, o etninė mažuma yra gausi, nėra teritoriškai išsibarsčiusi, turi pakankamai didelius išteklius, gali politiškai mobilizuotis ir turi stiprų tapatumo jausmą – tokią mažumą asimiliuoti bus pakankamai sudėtinga⁴⁵. Prioriteto suteikimas vienai arba kitai strategijai taip pat reiškia prioriteto suteikimą tam tikriems etninės politikos rezultatams⁴⁶. Integracijos ir asimiliacijos politikos strategijos reiškia laipsnišką etninių mažumų įsitraukimą į valstybės valdymą ir visavertį dalyvavimą visuomeniniame gyvenime, o atskyrimo ir separacinė politikos strategijos veda prie gilėjančio visuomenės etninio susiskaldymo.

Įdomių išvalgų savo darbuose pateikia mokslininkas John W. Berry. Jis teorinėje akultūracijos schemoje atskleidžia, kas atsitinka individams, priklausantiems vienai kultūrai, kai jie bando gyventi kitame kultūriniame fone. J.W. Berry griežtai apibrėžia akultūracijos sąvoką: „akultūracija apima tuos reiškinius, kurie atsiranda, kai skirtingų kultūrų žmonių grupės tiesiogiai kontaktuoja su vykstančiais po to pasikeitimais vieno ar abiejų grupių pradinės kultūros modeliuose“⁴⁷. Autorius išskiria du pagrindinius procesus, kurie gali veikti akultūracijos eigą: kiek stengiamasi išlaikyti savo grupės kultūrinę tapatybę ir kiek stengiamasi įsitraukti į kitas kultūrinės grupės ir sąveikauti tarpusavyje⁴⁸, ir pagal tai apibrėžia keturias akultūracijos strategijas:

1 pav. **Teorinė akultūracijos strategijų schema (remiantis J.W. Berry teoriniu modeliu)**

Šaltinis: Berry J. W. Acculturation: living successfully in two cultures / International Journal of International Relations, 29 (6), 2005 - p. 705.

⁴⁵ Statkus N. Etniškumas ir nacionalizmas: istorinis ir teorinis aspektai. – p.272-274.

⁴⁶ Horowitz D. L. Ethnic Groups in Conflict. – Berkeley: University of California Press, 2000. - p. 583.

⁴⁷ Kasatkina N. Industrinės visuomenės etninė erozija // Etniškumo studijos: teoriniai samprotavimai ir empiriniai tyrimai: straipsnių rinkinys. - Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 32.

⁴⁸ Berry J. W. et al., Cross-cultural psychology: research and applications. - Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – p. 354.

„Kai nedominuojančios grupės individai nenori (negali) saugoti savo kultūrinio tapatumo ir siekia palaikyti kasdienius santykius su kitomis kultūromis, ši strategija vadinama **asimiliacine**. Priešingu atveju, kai individai išlaiko savo kilmės kultūrą ir kartu vengia susidūrimo su kitomis grupėmis, tai – **separacija**. Kai yra interesas ir galimybė palaikyti abi pradines kultūras kasdieniauose susidūrimuose su kitomis grupėmis, toks pasirinkimas įvardijamas **integracija**. [...] Kada yra maža galimybė ar siekis išlaikyti kultūrą ir mažas siekis turėti ryšius su kitomis grupėmis, ši strategija vadinama **marginalizacija**“⁴⁹. J.W. Berry pabrėžia, jog šių strategijų schema paremta prielaida, kad nedominuojančios grupės turi akultūracijos pasirinkimo laisvę. Kitaip tariant, pačios mažumos laisvai pasirenka vieną arba kelias akultūracijos strategijas.

Kai valstybės etninė dauguma verčia rinktis tam tikras akultūracijos formas ar varžo nedominuojančių grupių pasirinkimus, J.W. Berry naudoja kitus terminus. Svarbų vaidmenį turi dominuojančios grupės vaidmuo darant įtaką mažumos akultūracijos strategijos pasirinkimui. Tokiu atveju, jeigu dominuojanti grupė siekia subordinuotos grupės asimiliacijos, yra vartojama „*lydymo katilo*“ sąvoka. Mažumos separacijos strategija yra vadinama *segregacija*, o marginalizacija, kai yra skatinama dominuojančios grupės, yra įvardijama „*nušalinimo*“ sąvoka. Pagaliau, kai visuomenė yra atvira visoms etninėms grupėms, tokia valstybės ideologija yra vadinama *multikultūralizmu*⁵⁰. Kartais multikultūralizmo ideologija yra tapatinama su segregacijos sąvoka. Daugiakultūriškumo idėjos šiuo atveju suvokiamos taip, tarsi skirtingos kultūrinės bendruomenės turėtų gyventi atskirai pagal savo taisyklės nekontaktuojamos tarpusavyje. Toks daugiakultūriškumo suvokimas pagal tarptautinę teisę yra klaidingas. Atskirų, segreguotų sistemų sukūrimas gali prisidėti prie tam tikrų grupių socialinės atskirties bei kurti įtampą ir priešišumą tarp grupių⁵¹. Multikultūralizmo prieiga reikalauja, kad visos kultūros būtų atviros ir skirtingų kultūrų atstovai interaktyviai bendrautų tarpusavyje.

J.W. Berry nuomone, integracijos strategija gali būti sėkmingai vykdoma tik atviroje visuomenėje, todėl abipusis kompromisas laikomas būtinu, siekiant integracijos. Ši strategija įpareigoja mažumas priimti didesnės visuomenės dalies vertybes, tuo pačiu metu dominuojanti grupė turėtų būti pasiruošusi adaptuoti nacionalines institucijas, kad šios geriau atitiktų visų kartu gyvenančių grupių reikmes⁵². Taigi J.W. Berry viena svarbiausių prielaidų yra ta, jog „integracijos strategija gali būti pasiekta tik multikultūrinėje visuomenėje, kuri pasižymi santykinai žemu prietarų lygiu [...] ir visoms grupėms būdingu bendrumo jausmu, kai nedominuojančios grupės

⁴⁹ Kasatkina N. Industrinės visuomenės etninė erozija // Etniškumo studijos: teoriniai samprotavimai ir empiriniai tyrimai: straipsnių rinkinys, p. 33.

⁵⁰ Berry J. W. Acculturation: living successfully in two cultures // International Journal of International Relations. – International Academy for Intercultural Research, Vol. 29 (6), November 2005, p. 705.

⁵¹ Xanthaki A. The proposal for the EU Directive on Integration // European Roma Rights Centre, 2005. <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2211> [žiūrėta 2009 12 20].

⁵² Kasatkina N. Industrinės visuomenės etninė erozija // Etniškumo studijos: teoriniai samprotavimai ir empiriniai tyrimai: straipsnių rinkinys, p. 33.

tapatina save su daugumos visuomene⁵³, o etninė politika yra palanki mažumoms. Kai kuriose valstybėse integracinė perspektyva buvo įtvirtinta kaip multikultūralizmo principų įtvirtinimo strategija, kuri turi padėti išsaugoti visų kultūrų esminius bruožus ir tuo pat metu garantuoti visų etninių grupių pilnateisį dalyvavimą šalies gyvenime⁵⁴. J.W. Berry pateiktos schemos privalumas yra tas, kad ji leidžia susisteminti ir konkrečiomis sąvokomis apibrėžti valstybių etninius procesus.

Apibendrintai galime teigti, kad asimiliacija, separacija ir marginalizacija paprastai yra traktuojamos kaip neigiamos akulturacijos proceso strategijos. Kiekvienos iš jų įgyvendinimo rezultatu tampa pakitęs vienos ar abiejų kontaktuojančių grupių etninis identitetas. Galima būtų daryti prielaidą, kad Lietuvoje vyraujančios teisinės, socialinės ir politinės prielaidos leidžia pasirinkti integracijos strategiją ir laipsniškai formuoti visuomenę, kurioje taikiai gali gyventi ir bendradarbiauti skirtingų etninių tapatybių grupės, o etninėmis mažumomis šalyje laikomos grupės neturi dėti papildomų pastangų, siekdamos teisėto daugiakultūrinės valstybės pripažinimo. Kaip yra iš tikrųjų Lietuvos atveju, paaiškės atlikus tyrimą.

1.3. Multikultūralizmo teorijos kritika

Kaip ir kiekviena teorija, multikultūralizmas susilaukė konstruktyvios kritikos. Dažnai iškeliamas klausimas, ar verta multikultūralizmo idėjas, kurios atsirado Vakaruose, skleisti globaliu mastu. Multikultūralizmo idėjos neretai kritikuojamos dėl jų idealizmo - nemažai mokslininkų nagrinėja multikultūralizmo teorijos pritaikomumą praktikoje. Daugiausia šios teorijos idėjos yra paplitusios Vakarų valstybėse, kur mokslininkai diskutuoja, ar gali šios teorijos idėjos būti praktiškai pritaikytos Vidurio ir Rytų Europos daugiakultūrinėse šalyse. Multikultūralizmo teorijos pritaikymo rezultatas valstybių etninę politiką formavime - atvirumas visoms etninėms grupėms, etnokultūrinės įvairovės pripažinimas ir išlaikymas, kitaip tariant, integracinis etninės politikos modelis. Tačiau praktikoje trūksta šios teorijos pritaikomumo empirinių įrodymų. Vis labiau multikultūralizmo teorija yra kritikuojama už tai, kad nėra veiksminga, praktiškai nepritaikoma, o laikui bėgant etnokultūrinių skirtumų pripažinimas ir išlaikymas gali lemti etninių grupių panašumų nepaisymą ir paskatinti grupių separaciją.

Algirdas Degutis (2006) savo darbe *Multikultūralizmo inversijos* teigia, kad multikultūralizmas neįmanomas be dvigubų standartų naudojimo. Jis pateikia pavyzdį, vaizduojantį dvigubų standartų dominavimą multikultūralizmo prieigoje: multikultūralizmo dėka juodaodis Amerikoje ar Anglijoje gali laisvai skelbti „I am black and I am proud of it“, tuo tarpu baltaodis,

⁵³ Ten pat, p. 33.

⁵⁴ Berry J. W. Acculturation: living successfully in two cultures // International Journal of International Relations, p. 711.

pasakęs „I am white and I am proud of it“, rizikuoja atsidurti kalėjime⁵⁵. Autoriaus teigimu, multikultūralizmas siekia homogenizuoti pasaulį išardant visas natūralias ribas, priklausomybes, papročius, kultūrinį ir etninį uždaramą bei nacionalinį suverenumą. Šios teorijos esmė yra mėginimas įvykdyti kultūrinę revoliuciją, delegalizuojant žmonių santykių tvarką, kuri natūraliai susiklostė liberaliose visuomenėse. Pasak autoriaus, multikultūralizmas stumia Vakarų visuomenę į jos savasties praradimą, o kova su diskriminacija iš tikrųjų yra Vakarų kultūros standartų griovimo būdas, kuris gali baigtis ją pradėjusios visuomenės žlugimu⁵⁶. Kitaip tariant, pagrindinė autoriaus kritikos mintis yra tai, kad multikultūralizmas griauna liberaliose visuomenėse natūraliai susiformavusius papročius, standartus ir barjerus, siekdamas nuo visuomenės paribių pritraukti marginalizuotas grupes.

Mokslininkas M. Verkuyten (2005) nagrinėjo multikultūralizmo teorijos pritaikomumą daugiakultūrinėse visuomenėse. Jo teigimu, nors multikultūralizmas turi savo problemų ir yra kritikuojamas už tai, kad laikui bėgant etnokultūrinių skirtumų pripažinimas ir išlaikymas gali lemti etninių grupių panašumų nepaisymą ir paskatinti grupių separaciją, tačiau teorija, kurios esmė yra etninių grupių skirtumų pripažinimas, yra vertingas ir šiuo metu tikriausiai vienintelis įmanomas pasirinkimas etniškai pliuralistinėse visuomenėse⁵⁷.

Apibendrinant, negalime nesutikti su autorių pastebėjimais ir turime pabrėžti, kad multikultūralizmo teorijos idėjos ne visos yra pritaikytinos praktikoje. Visos teorijos turi tiek pozityvių, tiek negatyvių ir praktikoje nepritaikomų aspektų. Tam tikrų multikultūralizmo idėjų kritika nereiškia, kad teigiamai vertinamų idėjų neįmanoma įgyvendinti, o įgyvendinimo sėkmės atveju jos galėtų atnešti teigiamų rezultatų. Verta pabrėžti, kad skeptikai dažnai kritikuoja multikultūralizmo pritaikymą imigrantų politikoje ir pasisako už stipriai reglamentuotą nacionalinę imigracijos politiką⁵⁸. Tačiau nereikia pamiršti, kad be imigrantų valstybės turi senas istorines mažumas, prie kurių yra priskiriami ir romai Lietuvoje. Multikultūralizmas, nors ir turintis ideologinių problemų, yra prasminga teorija ir šiuo metu tikriausiai vienas iš tinkamiausių etninių problemų sprendimo būdų etniškai pliuralistinėse visuomenėse. Kiekvienos šalies patirtis yra skirtinga, todėl nagrinėdami multikultūralizmo idėjų pritaikomumą praktikoje, turime atsižvelgti į tiriamos šalies situacijos specifiką.

⁵⁵ Degutis A. Multikultūralizmo inversijos // Lietuva globalėjančiame pasaulyje. – Vilnius: Logos, 2006, - p. 198.

⁵⁶ Degutis A. Multikultūralizmo inversijos // Lietuva globalėjančiame pasaulyje, p. 198-199.

⁵⁷ Verkuyten M. Ethnic Group Identification and Group Evaluation among Minority and Majority groups: Testing the Multiculturalism Hypothesis // Journal of Personality and Social Psychology, 2005, 88 (1), p. 121-138
<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=13&hid=13&sid=fc6a6420-df10-4bab-9c86-bc5f0f15fab4%40sessionmgr14>
[žiūrėta 2009 12 12].

⁵⁸ Pavyzdžiui, šių metų rudenį Angela Merkel viešai pareiškė, kad Vokietijoje daugiakultūriškumas žlugo ir paragino imigrantus mokytis vokiečių kalbos ir integruotis į vokiečių visuomenę (A.Merkel: daugiakultūriškumas Vokietijoje „absoliučiai žlugo“. <http://www.delfi.lt/news/daily/world/amerkel-daugiakulturiskumas-vokietijoje-absoliuciaizlugo.d?id=37624895> [žiūrėta 2010 11 01]).

2. ETNINIŲ SANTYKIŲ ADMINISTRAVIMO POLITIKA ES LYGMENIU

Visuomenių daugiakultūriškumas – šiuolaikinių valstybių bruožas. Šis bruožas vis labiau tampa būdingas ES valstybėms narėms, kurios, atvėrusios savo sienas kitų valstybių narių piliečiams, skatina daugiakultūriškų visuomenių formavimąsi. Šiuolaikinių demokratinių valstybių tikslas – gerbti ir apsaugoti etninių mažumų teises, garantuojant teisę į jų identiteto išsaugojimą, didinant jų integraciją į visuomenę, siekiant, kad etninių mažumų atstovai taptų lygiaverčiais visuomenės nariais. Etninių mažumų teisių apsauga ir kova su diskriminacija dėl etninės kilmės yra sudėtinė tarptautinės žmogaus teisių apsaugos dalis, todėl tai yra tarptautinio bendradarbiavimo sritis. Tai yra svarbus veiksnys ne tik užtikrinant žmogaus teises, bet ir svarbus veiksnys kovojant su tam tikrų grupių socialine atskirtimi, skurdo kultūros formavimusi ir pan.⁵⁹. Todėl svarbu užtikrinti, kad valstybės savo etninės politikos formavimo metu atsižvelgtų į opiausias etninių mažumų problemas. Valstybių etninės politikos procesams daro įtaką tarptautinės ir regioninės organizacijos, tokios kaip Jungtinių Tautų organizacija, Europos Taryba, Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija. Vis dėlto pasaulyje yra nemažai etninių bendruomenių, kurios egzistuoja visuomenių „užribiuose“, o jų integracija vyksta vangiai ir sukelia daug problemų. Prie tokių atskirtų bendruomenių paprastai priskiriama romų mažuma.

Šiame skyriuje nagrinėsime etninių santykių administravimo politiką ES, analizuosime pagrindinius teisės aktus ir kitus dokumentus, reglamentuojančius etninių mažumų padėtį. Taip pat apžvelgsime ES pagrindinių teisių agentūros tikslus bei faktinę veiklą, kadangi tai yra svarbi institucija, atsakinga už etninių santykių administravimo priežiūrą ES. Sudedamoji šio skyriaus dalis yra romų teisių apsaugos klausimo internacionalizavimo analizė. Ši darbo dalis prisidės prie kompleksinės Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu analizės.

2.1. Etninių mažumų teisių apsaugos standartai Europos Sąjungoje

Reikia pabrėžti, kad ES lygmeniu nėra suformuotos bendros, vieningai įgyvendinamos etninės politikos visose valstybėse narėse. Kiekviena valstybė narė formuoja savo nacionalinę etninę politiką atsižvelgiant į šalies specifiką ir jai būdingas etninio pobūdžio problemas. ES lygmeniu valstybės narės bendradarbiauja tarpusavyje etninių mažumų teisių apsaugos srityje, koordinuoja savo veiksmus bei dalinasi gerąja patirtimi, tačiau pasirenka nuosavus etninės politikos instrumentus. Nors valstybės narės pačios formuoja ir įgyvendina politiką etninių mažumų

atžvilgiu, yra priimta nemažai svarbių teisės aktų, reglamentuojančių etninius santykius ES lygmeniu. Šie dokumentai daro poveikį valstybių narių nacionalinėms etninėms politikoms. Toliau nagrinėsime pagrindinius ES dokumentus, reglamentuojančius etninių mažumų padėtį bei ES pagrindinių teisių agentūros, kuri atlieką etninių mažumų padėties priežiūrą, veiklą.

2.1.1. Pagrindiniai ES teisės aktai, reglamentuojantys etninių mažumų padėtį

Viena iš bendrų ES valstybių narių vertybių yra pagarba žmogaus teisėms ir laisvėms, kurios sudedamoji dalis yra draudimas diskriminuoti asmenis etniniu arba rasiniu pagrindu. *Europos Sąjungos sutarties 6 straipsnis* teigia, kad „Sąjunga yra grindžiama laisvės, demokratijos, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms bei teisinės valstybės principais, t.y. principais, kurie valstybėms narėms yra bendri. Sąjunga gerbia pagrindines teises, kurias užtikrina 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje pasirašyta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir kurios kyla iš valstybėms narėms bendrų konstitucinių tradicijų kaip Bendrijos teisės principai“⁶⁰. Verta paminėti, kad *Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 14 straipsnis* draudžia asmenų diskriminaciją bet koku pagrindu ir užtikrina asmenims teisę naudotis Konvencijos užtikrinamomis teisėmis „be jokios diskriminacijos dėl lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ir kitokių įsitikinimų, nacionalinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai [...]“⁶¹. ES kompetencija kovoti su diskriminacija yra pagrįsta *Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 19 straipsniu*: „Nepažeisdama kitų Sutarčių nuostatų ir neviršydamą Sąjungai jomis suteiktų įgaliojimų, Taryba sprendama pagal specialią teisėkūros procedūrą ir Europos Parlamentui pritarus, gali vieningai imtis atitinkamų veiksmų, siekdama kovoti su diskriminacija dėl lyties, rasinės arba etninės kilmės [...]“⁶².

2000 m. Europos Vadovų Taryba paskelbė *Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartiją*, kurios pagalba siekiama stiprinti pagrindinių žmogaus teisių apsaugą. Chartijoje yra išdėstytos teisės, laisvės ir principai, kuriuos pripažįsta ES: orumas, pamatinės žmonių laisvės, lygybė, solidarumas, pilietinės teisės, teisingumas. Dokumente skelbiama, kad visiems žmonėms turi būti garantuojamos lygios teisės ir galimybės nepriklausomai nuo jų lyties, rasės, odos spalvos, tautinės ar socialinės kilmės, genetinių bruožų, kalbos, religijos ar tikėjimo, priklausymo tautinei mažumai

⁵⁹ Bagdonas A. et al. Rasinės diskriminacijos įveika siekiant lygių galimybių // Skirtingi bet lygūs visuomenėje ir darbuotėje. - Vilnius: VU leidykla, 2007, p. 337-338.

⁶⁰ Europos Sąjunga. Steigimo dokumentai ir sutartis dėl Konstitucijos Europai / sudarytojas G. Vitkus. – Vilnius: Eugrimas, 2005. - p. 20.

⁶¹ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.

http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19841 [žiūrėta 2010 10 05].

⁶² Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:LT:PDF> [žiūrėta 2010 10 05].

bei kitų požymių⁶³. Chartijoje teisės apibrėžtos remiantis minėta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija, tokiu būdu įtraukiant Konvencijoje paskelbtas teises ir laisves į ES teisinę sistemą. Valstybės narės, įgyvendindamos ES teisės aktus, privalo laikytis nustatytų įsipareigojimų, o ES Teisingumo teismas turi užtikrinti, kad Chartijos nuostatos būtų taikomos tinkamai⁶⁴.

Du svarbūs teisės aktai, kuriais siekiama užkirsti kelią ES gyventojų diskriminacijai etninės arba rasinės kilmės pagrindu bei pagal kitus požymius, yra Tarybos priimtose direktyvos: *Rasinės lygybės direktyva 2000/43/EB*⁶⁵, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės (toliau – Rasių lygybės direktyva) bei Tarybos *direktyva 2000/78/EB*⁶⁶, draudžianti diskriminaciją darbo ir profesinio mokymo vietoje (toliau – Užimtumo pagrindų direktyva). Diskriminacijos etniniu pagrindu draudimas apima tokias sritis: įsidarbinimą ir darbo sąlygas, atleidimo sąlygas, atlyginimą ir pan. Direktyvų nuostatos taip pat apima „pozityviosios“ diskriminacijos galimybę, kai darbdavys gali priimti asmenį į tam tikrą darbą pagal asmens etninę kilmę, jeigu tam yra teisėtas tikslas. Pavyzdžiui, jeigu režisierius Nelsono Mandelos vaidmeniui ieško tik juodaodžio aktoriaus⁶⁷. Svarbu yra pabrėžti, kad Rasių lygybės direktyvoje priekabiavimas ir nurodymas diskriminuoti yra laikomi diskriminacijos rūšimis, kas praplėčia diskriminacijos sampratą. Taip pat ši direktyva yra vertinama pažangiai, nes įpareigojo valstybes nares įsteigti institucijas, skatinančias vienodą požiūrį į visus asmenis, jeigu tokia institucija dar nebuvo įsteigta⁶⁸. Kai kurios šalys narės uždelsė su direktyvos nuostatų įgyvendinimu, tačiau Europos Komisijai inicijavus pažeidimų nagrinėjimo procedūras šių šalių atžvilgiu, dauguma jų priėmė nacionalinius teisės aktus, įgyvendinančius direktyvos nuostatas⁶⁹ (apie direktyvos nuostatų perkėlimą į Lietuvos nacionalinę teisę žr. 48 p.).

Taigi ES šalys narės privalėjo perkelti abiejų direktyvų nuostatas į nacionalines teises sistemas. Jų perkėlimas į valstybių narių nacionalinę teisę suteikė valstybių narių gyventojams minimalią teisinę apsaugą tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos atvejais. Direktyvų priėmimą galima vertinti kaip reikšmingą žingsnį reglamentuojant mažumų teises ES lygmenyje bei užtikrinant jų apsaugą. Tai įrodo dar ir tas faktas, kad direktyvų nuostatas kaip ES teisyno integralią

⁶³ Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303LT.01000101.htm> [žiūrėta 2010 10 05].

⁶⁴ Lisabonos sutartis. http://europa.eu/lisbon_treaty/faq/index_lt.htm [žiūrėta 2010 10 05].

⁶⁵ Tarybos Direktyva 2000/43/EB <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:lt:HTML> [žiūrėta 2010 10 05].

⁶⁶ Tarybos Direktyva 2000/78/EB <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:lt:HTML> [žiūrėta 2010 10 05].

⁶⁷ Bagdonas A. et al. diskriminacijos įveika siekiant lygių galimybių // Skirtingi bet lygūs visuomenėje ir darbuotėje. - Vilnius: VU leidykla, 2007, p. 344-345.

⁶⁸ Komisijos ataskaita Tarybai ir Europos Parlamentui - 2000 m. birželio 29 d. direktyvos 2000/43/EB, įgyvendinančios vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės, taikymas. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006DC0643:LT:HTML> [žiūrėta 2010 11.01].

⁶⁹ Ten pat.

dalį į savo nacionalinę teisę turi perkelti šalys kandidatės. Kadangi direktyvų nuostatų perkėlimo į nacionalinę teisę priemonės ir būdus šalys pasirenka pačios, kiekviena šalis šias nuostatas įgyvendina atsižvelgdama į nacionalinės teisės specifiką⁷⁰.

Apibendrinant išvardintus teisinius mechanizmus, galime teigti, kad etninių mažumų diskriminacija ir jų teisių pažeidimas prieštarauja sutartyse įtvirtintiems pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms principams, kuriais yra grindžiama ES ir valstybių narystė joje. Priimtų teisinių dokumentų pagalba siekiama skatinti šių principų stiprinimą valstybėse narėse. Išskirtinį dėmesį etninių mažumų teisėms ES įrodo dar ir tai, kad pagarba žmogaus teisėms ir tautinių mažumų apsauga yra viena iš narystės ES sąlygų, kurią privalo atitikti šalys kandidatės. Vienas iš 1993 m. nustatytų Kopenhagos kriterijų, kuriuos turėjo atitikti šalys kandidatės, buvo reikalavimas paisyti žmogaus ir mažumų teisių. Be to šalims kandidatėms, kurios savo teritorijoje turėjo romų bendruomenes, buvo papildomai pavesta spręsti romų integracijos problemą. Pritariame, kad labai svarbus žingsnis yra Rasių lygybės ir Užimtumo pagrindų direktyvų priėmimas ir jų nuostatų perkėlimas į valstybių narių nacionalines teisinės sistemas. Vis dėlto jeigu nuostatų perkėlimo klausimas būtų plačiau nagrinėjamas darbe, vertėtų analizuoti, kiek efektyviai šios nuostatos yra įgyvendinamos valstybėse narėse ir konkrečiai Lietuvoje.

Kritiškai žvelgiant į ES etninių mažumų teisių apsaugos standartus, pabrėžiame, kad nors ES buvo priimta nemažai įvairaus pobūdžio dokumentų, reglamentuojančių etninių mažumų padėtį bei draudžiančių asmenų diskriminaciją etniniu pagrindu, akivaizdžiai išlieka juose įtvirtintų nuostatų įgyvendinimo problema. ES „minkštai“ teisei būdingas dokumentų įgyvendinimo kontrolės priemonių nebuvimas (ES „minkštos“ teisės sąvoka apima rekomendacijas, geros praktikos kodeksus, veiksmų programas, nuomones, deklaracijas ir kitus dokumentus, nereikalaujančius griežto teisinio įgyvendinimo. Priešingai, direktyvos reikalauja nuostatų perkėlimo į nacionalinę teisę, o už nesilaikymą yra taikomos sankcijos). Nemažai ES etninių mažumų teisių apsaugos dokumentų yra administracinio rekomendacinio pobūdžio (rekomendacijos, nuomonės, rezoliucijos, deklaracijos, ataskaitos), kas savaime suponuoja, kad juose pateikiamų priemonių įgyvendinimas priklauso nuo pačių valstybių politinės valios ir atsakomybės jausmo.

2.1.2. Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra

Be pagrindinių ES institucijų, kurios dalyvauja etninių santykių administravimo politikos formavimo procese, ES turi specialią priežiūros instituciją – *ES pagrindinių teisių agentūrą* (toliau – Agentūra). Iki 2007 m. ji vadinosi *Europos rasizmo ir ksenofobijos stebėjimo centras*, kuris buvo

⁷⁰ Visos ES valstybės narės per nustatytą terminą privalo perkelti direktyvų nuostatas į nacionalinę teisę. Priešingu atveju, Europos Komisija gali pradėti pažeidimo procedūrą prieš nusižengusią valstybę narę bei inicijuoti bylą Europos Teisingumo teisme.

įkurtas 1997 m. Šio centro tikslas buvo kovoti su rasizmu, ksenofobija ir antisemitizmu visoje Europoje, atlikti rasistinių, ksenofobinių ir antisemitinių reiškinių monitoringą ES šalyse, rinkti, analizuoti informaciją, skleisti gerąją patirtį. Europos rasizmo ir ksenofobijos stebėjimo centro pagrindu įkurtos Agentūros paskirtis yra teikti ES ir valstybių narių atitinkamoms institucijoms informaciją, pagalbą ir patirtį pagrindinių teisių srityje tam, kad padėtų joms visapusiškai gerbti pagrindines žmonių teises. Agentūros veikla taip pat apima Europos rasizmo ir ksenofobijos stebėjimo centro kompetencijas, t.y. rasizmo, ksenofobijos ir antisemitizmo reiškinius, mažumoms priklausančių asmenų teisių apsaugą⁷¹. Į Agentūros funkcijas įeina rinkti, sisteminti, platinti ir nagrinėti svarbią, objektyvią, patikimą informaciją ir duomenis, įskaitant valstybių narių, ES institucijų, nevyriausybinių organizacijų, trečiųjų šalių ir tarptautinių organizacijų kompetentingų organų jai perduotų tyrimų ir monitoringo rezultatus⁷². Verta pabrėžti, kad nors Agentūros kompetencija buvo praplėsta, pagrindinis jos uždavinys išliko – kova su ksenofobija, rasizmu ir nepakantumu. Agentūra yra visiškai nepriklausoma ir gali teikti savo nuomones ir rekomendacijas ES institucijoms teisės aktų kūrimo proceso metu, jeigu šie teisės aktai yra susiję su Agentūros kompetencijai priklausančiais klausimais. Iš kitos pusės, ES institucijos rengdamos ir svarstydamos teisės aktų projektus turi galimybę prašyti Agentūros pareikšti savo nuomonę, jeigu tai susiję su atitikimu pagrindinėms teisėms.

Efektyvus bendradarbiavimas su valstybėmis narėmis siekiant sėkmingai atlikti visas užduotis yra vienas iš Agentūros veiklos prioritetų. Jam sėkmingai įgyvendinti, valstybėse narėse yra paskirti nacionaliniai ryšių palaikymo pareigūnai, kurie yra pagrindiniai Agentūros ryšių palaikymo asmenys valstybėse narėse. Lietuvoje Agentūros nacionaliniu centru 2007 m. atviro konkurso būdu tapo *Socialinių tyrimų instituto Etninių tyrimų centras*, kurio uždaviniai yra rinkti ir apibendrinti duomenis iš valstybinių institucijų ir nevyriausybinių organizacijų, stebėti etninių mažumų, migrantų, pabėgėlių ir kitų pažeidžiamų grupių Lietuvoje situaciją. Visi surinkti ir susisteminti duomenys Agentūrai yra pateikiami ataskaitose⁷³. Tokie centrai yra įkurti visose ES šalyse narėse ir visi bendrai vadinami *RAXEN – Europos rasizmo ir ksenofobijos stebėjimo tinklas*. Tai yra viena iš Agentūros pagrindinių priemonių, kuri yra naudojama siekiant europiniu lygiu pateikti patikimus, objektyvius ir palyginamus duomenis apie rasizmo, ksenofobijos ir antisemitizmo reiškinius Europoje⁷⁴.

Apibendrinant reikėtų išskirti kelis aspektus. Be abejo, svarbu yra tai, kad ES lygmeniu yra draudžiama bet kokia diskriminacija etniniu pagrindu. ES antidiskriminacinė sistema sukurta

⁷¹ Tarybos reglamentas (EB) Nr. 168/2007, įsteigiantis Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūrą, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:053:0001:0014:LT:PDF> [žiūrėta 2010 10 09].

⁷² Ten pat.

⁷³ Etninių tyrimų centras. RAXEN – Europos rasizmo ir ksenofobijos stebėjimo tinklas // 2008, <http://www.ces.lt/2008/12/raxen-europos-rasizmo-ir-ksenofobijos-stebejimo-tinklas/> [žiūrėta 2010 10 09].

⁷⁴ Ten pat.

tinkamai: priimti teisės aktai, kurie diskriminacijos atveju gali suteikti asmenims teisinę apsaugą, įtvirtinti pagrindiniai pagarbos žmogaus teisėms ir laisvėms principai. Funkcionuoja informaciją sistemingai renkanti ir monitoringą atliekanti priežiūros institucija – ES pagrindinių teisių agentūra. Vis dėlto reikia pripažinti, kad šioje srityje ES vaidmuo yra ribotas ir iš esmės apsiriboja antidiskriminacinių principų užtikrinimu ir valstybių narių veiksmų koordinavimu. Toliau darbe analizuosime naujausius ES dokumentus, skirtus konkrečiai romų integracijai skatinti bei naujausias ES iniciatyvas romų integracijos klausimais.

2.2. Romų teisių apsaugos klausimo internacionalizavimas: ES bendrų veiksmų romų atžvilgiu gairės

Terminas „romai“ paprastai yra vartojamas kaip bendras žodis įvairioms grupėms pavadinti, įskaitant romus, sintus ir klajoklius⁷⁵. Kalbant apie priežastis, kurios paskatino europinės politikos romų atžvilgiu pasikeitimą, galima daryti prielaidą, kad iki Vidurio ir Rytų Europos valstybių įstojimo į ES romai valstybėse narėse buvo traktuojami ne kaip etninė mažuma, o kaip migrantai, ir jų migraciją į Vakarų valstybes buvo stengiamasi riboti. Tačiau po 2004 m. plėtros, kai į ES įstoję šalys su gausiomis romų bendruomenėmis, tapo akivaizdu, kad romų kaip migrantų traktavimo modelis yra netinkamas⁷⁶. Romai tapo didžiausia ES mažuma ir buvo aišku, kad ES politika romų atžvilgiu privalo keistis nuo romų migracijos ribojimo iki romų kaip etninių mažumų teisių apsaugos politikos.

Romų problematikos svarbą ir aktualumą pabrėžia tai, kad Europos Komisija 2010 m. rugsėjo 29 d. nusprendė pradėti pažeidimų procedūrą prieš Prancūziją dėl romų masinės deportacijos iš šalies, argumentuodama, kad Prancūzija nesilaiko pamatinio laisvo asmenų judėjimo principo, kuris įtvirtintas ES sutartyse ir laisvo judėjimo direktyvoje⁷⁷. Atsakydama į tokius ES veiksmus, Prancūzijos vadovybė pareiškė, kad yra pasirengusi keisti savo nacionalinius teisės aktus, siekiant juos suderinti su ES teisės normomis⁷⁸.

Svarbu yra pridurti, kad kolektyvinę romų deportaciją iš Prancūzijos pasmerkė ne tik Europos Parlamentas, bet ir tarptautinės organizacijos, tokios kaip Jungtinės Tautos ir Europos Taryba. Jungtinių Tautų rasinio diskriminavimo panaikinimo komitetas kreipėsi į Prancūziją, prašydamas

⁷⁵ Europos Komisija, ES veiksmai prieš diskriminaciją. 2007-2008 m. veiklos ataskaita. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=649&langId=lt> [žiūrėta 2010 10 18].

⁷⁶ Guglielmo R., Waters T. W. Migrating Towards Minority Status: Shifting European Policy Towards Roma // Journal of Common Market Studies, 2005, 43 (4), p. 763-786. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=20&hid=6&sid=fc6a6420-df10-4bab-9c86-bc5f0f15fab4%40sessionmgr14> [žiūrėta 2009 12 12].

⁷⁷ Commission decided to start infringement proceedings against France. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=lt&catId=518&newsId=902&furtherNews=yes> [žiūrėta 2010 10 07].

sustabdyti masinę romų deportaciją, kadangi ji buvo vykdoma be visiško laisvo ir informuoto visų deportuojamų asmenų sutikimo, ir vietoj deportacijos imtis veiksmų, skirtų romų integracijai⁷⁹. Europos Taryba 2010 m. priėmė rezoliuciją dėl romų situacijos Europoje⁸⁰ ir pasmerkė Prancūzijos diskriminacinę politiką romų atžvilgiu. Reakcijos į Prancūzijos veiksmus sulaukta ir Lietuvoje – 2010 m. rugsėjį Lietuvos nevyriausybinės organizacijos, ginančios žmogaus teises, paragino Prancūzijos vyriausybę sustabdyti diskriminacinę šalies politiką romų atžvilgiu ir kartu išplatino kreipimąsi į Prancūzijos vyriausybę, ES komisarę teisingumo reikalams Vivian Reding, Lietuvos vyriausybę, Seimo žmogaus teisių komitetą „Dėl Prancūzijos Respublikos veiksmų romų atžvilgiu“⁸¹, kuriame ES valstybių narių vyriausybės yra raginamos laikytis ES judėjimo laisvės direktyvos nuostatų, o Lietuvos vyriausybė raginama „siūlyti Europos Sąjungos Tarybai priimti sprendimą, įpareigojantį Europos Komisiją sukurti ir įgyvendinti ilgalaikę romų ir klajoklių integracijos strategiją, kuri užtikrintų jų bendruomenių apsaugą nuo diskriminacijos ir socialinės atskirties“⁸² (žr. 1 priedą). Iš Užsienio reikalų ministerijos buvo gautas atsakymas į šį kreipimąsi, kuris dar kartą pabrėžė dėmesio iš valdžios pusės stoką romų problemoms. Atsakyme abstrakčiai teigiama, kad padėtis Prancūzijoje yra stebima ir laikomasi pozicijos, kad reikia ieškoti kitų problemos sprendimo būdų. Taip pat pabrėžiama, kad Lietuva sveikintų ES regionines iniciatyvas romų integracijos srityje ir aktyviai dalyvautų vykdant integracines priemones skirtas romų bendruomenei bei antidiskriminacines programas, siekiant pakantumo visuomenėje⁸³.

Romai yra viena labiausiai tiriamų etninių grupių, neretai romai vadinami transnacionaline mažuma, kadangi neturi savo valstybės. ES pagrindinių teisių agentūra paskelbė pranešimą (2009) apie romus, paremtą Bulgarijoje, Čekijoje, Graikijoje, Vengrijoje, Lenkijoje, Rumunijoje ir Slovakijoje atliktais tyrimais. Šio pranešimo pagrindinė išvada – teiginys, kad iš visų ištirtų grupių, romai patiria diskriminaciją ir išpuolius dažniausiai. 66-92 proc. romų nesikreipia į kompetentingas struktūras dėl diskriminacijos atvejų, o 65-100 proc. romų užpuolimo atveju nesikreipia į policiją, nes yra įsitikinę, kad policija nesiims jokių veiksmų⁸⁴. Niekam nėra paslaptis, kad romų padėtis Europoje yra labai prasta. Remiantis Europos Komisijos duomenimis, šiandien romai yra didžiausia

⁷⁸ France vows to change law to end Roma row with EU. <http://www.eubusiness.com/news-eu/france-immigration.6jo> [žiūrėta 2010 10 20].

⁷⁹ Paryžius pareiškė, kad išsiųsdamas iš šalies romus, laikosi tarptautinės teisės normų. <http://www.diena.lt/naujienos/uzsienis/paryzius-pareiske-kad-issiusdamas-is-salies-romus-laikosi-tarptautines-teises-normu-296049> [žiūrėta 2010 10 07].

⁸⁰ Council of Europe. The situation of Roma in Europe and relevant activities of the Council of Europe. <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta10/ERES1740.htm> [žiūrėta 2010 10 07].

⁸¹ Lietuvos žmogaus teisių centras. Nevyriausybinių organizacijų kreipimasis dėl romų iškeldinimo Prancūzijoje. <http://www.lchr.lt/index.php?lang=1&sid=425&tid=562> [žiūrėta 2010 11 01].

⁸² Ten pat.

⁸³ Užsienio reikalų ministerijos 2010-09-22 raštas Nr. (21.6.8.3)-3-5280. Dėl atsakymo į 2010-09-13 viešą kreipimąsi Nr. 62-5055.

⁸⁴ European Union Agency for Fundamental Rights. Data in Focus Report: The Roma // European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS). – Budapest, 2009, p. 3. http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/EU-MIDIS_ROMA_EN.pdf [žiūrėta 2010 03 15].

etninė mažuma ES šalyse. Visose ES valstybėse narėse gyvena apie 10–12 milijonų romų tautybės žmonių bei dauguma iš jų yra ES piliečiai⁸⁵. Iš pateikto skaičiaus maždaug apie 60 proc. romų gyvena itin skurdžiai ir yra socialiai atskirti⁸⁶. Absoliuti dauguma romų Europoje gyvena visuomenės „užribiuose“, patiria nuolatinę socialinę atskirtį, skurdą, sistemingą diskriminaciją aprūpinimo būstu, sveikatos priežiūros, švietimo, socialinės paramos, užimtumo srityse. Romų gyvenimo trukmės vidurkis yra 10-15 m. mažesnis negu gyvenimo trukmės vidurkis Europoje. Apie 80 proc. romų susiduria su nuolatiniu nedarbu, dauguma iš jų neturi tapatybės dokumentų⁸⁷. Savaime kyla klausimas: kodėl ES, kuri yra grindžiama pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms principais, didžiausia etninė mažuma patiria nuolatinę diskriminaciją ir priespaudą? Dėl daugybės problemų ir diskriminacijos švietimo, darbo rinkos, sveikatos apsaugos, viešųjų paslaugų srityse yra mažai tikėtina, kad romai patys, be valstybių valdžios struktūrų paramos įveiks atskirtį ir pradės sėkmingai integruotis.

Eurobarometro duomenys apie diskriminaciją ES (2008) rodo, kad 36 proc. respondentų nejaustų nepatogumų, jeigu romas būtų jų kaimynas, tačiau 24 proc. respondentų jaustų diskomfortą. Vertinant pagal skalę nuo 1 (visiškai nepatogiai) iki 10 (visiškai patogiai), bendras ES vidurkis yra 6.0. Atskirų ES valstybių narių vidurkiai svyruoja nuo 3.7 iki 7.5 (žr. 2 priedą). Iš 2 priede pateiktos statistikos matome, kad gyventi šalia romų mažiausiai norėtų Čekijos, Italijos ir Slovakijos gyventojai. Lietuvos gyventojų požiūris į romus kaip kaimynus šiek tiek viršija ES vidurkį – 6.2. Verta pažymėti, kad ES vidurkis šiuo klausimu yra mažesnis, palyginus, jeigu kaimynu būtų kitos etninės kilmės asmuo – 8.1. Jeigu kaimynu būtų kitos tautybės (ne romų tautybės) asmuo, atitinkamai jokių nepatogumų nepatirtų 44 proc. apklaustųjų⁸⁸. Tai savo ruožtu skatina rimčiau pažvelgti į romų atskirties problemą ir imtis konkrečių veiksmų tiek pavienių valstybių narių, tiek ES lygmeniu, skatinant romų integraciją ir visuomenės informuotumo didinimą apie šią etninę grupę.

Nepaisant to, kad apie 60 proc. romų gyvena skurdžiai, tačiau likę 40 proc. romų tautybės žmonių, nors ir kukliai, gyvena gerovėje. Taigi galima daryti prielaidą, kad sėkminga romų integracija į visuomenę ateityje yra įmanoma. Remiantis ES Ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto išsakyta nuomone (2009), visos iki šiol dėtos pastangos integruoti romus ir įgyvendinti jų teises yra nepakankamos atsižvelgiant į pasiektus rezultatus. Vis dar akivaizdu, kad romai patiria

⁸⁵ Europos Sąjunga ir romai. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=518&langId=lt> [žiūrėta 2010 03 15].

⁸⁶ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Mažumų integracijos: romai. Europos Sąjungos oficialus leidinys, 2009/C/27/20. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:027:0088:0094:LT:PDF> [žiūrėta 2009 12 12].

⁸⁷ Izunova I. Roma integration in Europe: why minority rights are failing // Arizona Journal of International and Comparative Law, Vol 27, No 1, 2010, p. 288 // <http://www.ajicl.org/AJICL2010/8.27.1Uzunova.pdf> [žiūrėta 2010 10 21].

visuomenės ir institucijų diskriminaciją, įskaitant patiriamą priešišumą, o tai yra nepriimtina tiek pagal ES tautinių mažumų apsaugos standartus, tiek apskritai pagal tarptautinius teisės aktus. Romai yra ne tik didžiausia ES mažuma, bet ir lygiaverčiai ES gyventojai, ir jų teisės yra numatytos ES teisės aktuose. Šių teisių pažeidimas, nuvertinimas, nepripažinimas reiškia diskriminaciją⁸⁹. ES institucijos ir šalys narės bendrai ir individualiai turi būti atsakingos už romų integracijos skatinimą, jų socialinės padėties gerinimą. Taigi toliau yra svarbu nagrinėti pagrindinius dokumentus, skirtus romų problemų sprendimui ir situacijos gerinimui ES.

2.2.1. Pagrindiniai ES dokumentai, administruojantys romų padėtį

ES remia valstybių narių pastangas skatinti romų integraciją ir gerinti jų gyvenimo sąlygas bei remia vienodą požiūrį į romus. Be aptartų ES teisės aktų, reglamentuojančių etninių mažumų padėtį⁹⁰, būtina apžvelgti esminius dokumentus, kuriuose aptariamos romų integracijos problemos. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad 2007 m. Europos Vadovų Taryba pirmą kartą įtraukė romų integracijos klausimą į pirmininkaujančios valstybės narės išvadą. Išvadose teigiama, kad *Europos Vadovų Taryba palankiai vertina Europos lygių galimybių visiems metų*⁹¹ *pasiektus rezultatus ir prašo valstybių narių didinti pastangas, kuriomis siekiama užkirsti kelią diskriminacijai bei su ja kovoti ir darbo rinkoje, ir už jos ribų. Todėl Europos Vadovų Taryba, suvokdama, kokia labai specifinė yra romų padėtis visoje Sąjungoje, prašo valstybių narių ir Sąjungos pasinaudoti visomis priemonėmis, kad būtų pagerinta jų aprėptis*⁹². Tai buvo svarbus žingsnis iškeliant romų problemas į ES lygmenį, nepaisant to, kad dokumentas nebuvo teisiškai įpareigojantis.

Dėmesį romų problemoms ES lygmeniu pabrėžia Europos Komisijos 2010 m. balandžio mėnesį paskelbta 2008-2010 m. pažangos ataskaita *Romai Europoje: ES instrumentų ir romų integracijos politikos įgyvendinimas*, kurioje teigiama, kad pagrindinėmis romų integracijos kliūtimis išlieka problemos keturiose srityse: švietimo, užimtumo, aprūpinimo būstu ir sveikatos priežiūros srityse. Ataskaitoje pabrėžiama, kad „[...] siekiant užtikrinti šių bendruomenių socialinę įtrauktį, jų atstovams reikia sudaryti galimybę įsidarbinti ir naudotis nesegreguotomis švietimo,

⁸⁸ Special Eurobarometer 296. Discrimination in the European Union: perceptions, experiences, attitudes 2008. <http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?type=0&policyArea=0&subCategory=0&country=0&year=0&advSearchKey=romeurobsur&mode=advancedSubmit&langId=en> [žiūrėta 2010 09 06].

⁸⁹ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Mažumų integracijos: romai. Europos Sąjungos oficialus leidinys, 2009/C/27/20 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:027:0088:0094:LT:PDF> [žiūrėta 2009 12 12].

⁹⁰ Europos Sąjungos sutartis, Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo, ES pagrindinių teisių chartija, Rasių lygybės ir Užimtumo direktyvos. Šie teisės aktai reglamentuoja romų padėtį Europos Sąjungoje, kadangi romai yra viena iš oficialių ES etninių mažumų.

⁹¹ 2007 metus ES buvo paskelbusi Europos lygių galimybių visiems metais.

⁹² Europos Sąjungos Taryba, Pirmininkaujančios valstybės narės išvados.

http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/LT/ec/97674.pdf [žiūrėta 2010 10 15].

ap rūpinimo būstu ir sveikatos priežiūros paslaugomis. Už romų [...] integraciją yra atsakingos ir valstybės narės, ir ES institucijos“⁹³. Lietuva šioje ataskaitoje yra įvardijama tarp 21 valstybės narės, kurių nacionalinių politikų romų atžvilgiu įgyvendinime akivaizdžiai matoma pažanga. Vis dėlto romai visose valstybėse narėse išlieka pažeidžiamiausia grupe, ypač moterys ir vaikai. Neigiamas požiūris į romų tautybės asmenis, jų segregacija, skurdas, aukštas nusikalstamumo lygis romų bendruomenėse, prekyba narkotikais, tapatybės dokumentų nebuvimas – visi šie veiksniai neigiamai veikia romų integracijos į visuomenę procesą⁹⁴.

Kartu su romų integracijos pažangos ataskaita buvo paskelbtas naujas dokumentas – *Europos Komisijos komunikatas dėl romų socialinės ir ekonominės integracijos Europoje (2010)*, kuriame buvo patvirtinta, kad tiek valstybės narės, tiek ES bendrai atsako už tai, kad būtų sprendžiama romų įtraukties problema, o romų integracijos klausimą nuspręsta įtraukti formuojant ES politiką. Komunikato tikslas – nustatyti, kaip remiantis padaryta pažanga ES bus plėtojama parama visuotinei socialinei ir ekonominei romų integracijai⁹⁵. Tai yra pirmas dokumentas, priimtas ES mastu, skirtas konkrečiai romų problemoms spręsti. Šiame komunikate Komisija išdėstė ambicingą programą, skirtą kovai su romų integracijos sunkumais. Dokumente apibrėžtos romų įtraukties politikos priemonės, kurių įgyvendinimas ateityje teigiamai prisidėtų prie romų integracijos problemų sprendimo ES valstybėse narėse. Daug dėmesio ES lygmeniu skiriama finansinėms priemonėms, integruotam požiūriui ir vieningos krypties laikymuisi⁹⁶.

Remdamiesi komunikate paskelbtais romų integracijos rėmimo priemonių apibūdinimais, aptarsime šių priemonių pagrindinius aspektus ir jų veiksmingumą:

- Yra būtina kurti integruotas romų įtraukties strategijas, kurios yra veiksmingesnės negu atskiri projektai, kuriais sprendžiama viena ar dvi problemos. Priežastis, dėl kurios yra sudėtinga kurti ir įgyvendinti tokias kompleksines strategijas, yra vyraujanti atskirtis tarp valstybių narių vietos valdžios struktūrų bei pačių romų bendruomenių, taip pat romų politinio sąmoningumo ir gebėjimų trūkumas. Šios kliūtys gali būti šalinamos teikiant reikiamą paramą, konsultacijas, techninę pagalbą iš ES struktūrinių fondų. Turėtų būti skatinamos iniciatyvos tam, kad atskirties šalinimo priemonės taptų būtina sąlyga gauti finansavimą iš ES struktūrinių fondų⁹⁷. Galima teigti, kad didžiausia kliūtis integruotų strategijų kūrimui yra glaudesnio struktūrinio dialogo tarp ES, nacionalinių ir tarptautinių

⁹³ Europedirect, Europos Komisija skatina romų socialinę įtrauktį.

http://www.europedirect.lt/go.php/lit/Europos_Komisija_skatina_romu_socialine_/2058 [žiūrėta 2010 05 15].

⁹⁴ Commission staff working document. Roma in Europe: The implementation of European Union Instruments and Policies for Roma inclusion – Progress Report 2008-2012 <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=518> [žiūrėta 2010 10 15].

⁹⁵ Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui – Socialinė ir ekonominė romų integracija. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0133:LT:NOT> [žiūrėta 2010 10 05].

⁹⁶ Ten pat.

veikėjų bei romų bendruomenės atstovų nebuvimas. Tiek Lietuvoje, tiek kitose šalyse egzistuoja atskirtis tarp valdžios veikėjų, kurie formuoja romų integracijos politiką, ir pačių romų. Kol nebus žengtas žingsnis veiksmingesnio bendradarbiavimo tarp šių grupių link, kalbėti apie sėkmingą efektyvių integruotų strategijų kūrimą yra anksti.

- Svarbus veiksnys romų integracijos sėkmei užtikrinti yra romų dalyvavimas sprendimų priėmimo procesuose. Europos Komisija skatina valstybes nares įtraukti romų bendruomenę į ES struktūrinių fondų lėšų naudojimo planavimo procesą, praktiškai įgyvendinant partnerystės principą, siekiant skatinti romų dalyvavimą visose stadijose nuo projekto rengimo iki vertinimo⁹⁸. Tačiau didžiausia problema, su kuria yra susiduriama tiek Lietuvoje, tiek kitose ES šalyse, turinčiose romų bendruomenes – menki romų gebėjimai inicijuoti ir vykdyti projektus, programas, dalyvauti įvairių sričių politikos formavime. Taigi siekiant užtikrinti lygiavertį romų dalyvavimą visose sprendimų priėmimo proceso stadijose, pirmiausia būtina skatinti romų socialinius įgūdžius, politinį sąmoningumą tam, kad sprendimų priėmimo galėtų dalyvauti ne tik romų nevyriausybinų organizacijų atstovai, bet ir eiliniai romų tautybės asmenys.
- Vis dar vyrauja tendencija visą dėmesį skirti vienodo pobūdžio problemų sprendimams vykdant projektus, kurie nėra nuolatiniai. Perspektyviausias būdas romų integracijai užtikrinti – romų problemas įtraukti į visas susijusias ES ir valstybių nacionalinių politikų sritis⁹⁹. Būtina suvokti, kad romų bendruomenės nėra vienalytės ir susiduria su skirtingomis problemomis, todėl vienodo pobūdžio priemonių taikymas romų bendruomenėms visose šalyse nėra efektyvus problemų sprendimo būdas. Bendrų ES veiksmų romų atžvilgiu nustatymas nereiškia, kad skirtingose ES valstybėse negali būti taikomi individualūs romų įtraukties skatinimo metodai, atsižvelgiant į konkrečią romų bendruomenių padėtį. Didžiausios problemos, su kuriomis susiduria romų tautybės žmonės, egzistuoja švietimo, sveikatos apsaugos ir būsto sektoriuose. Būtina formuoti integruotą valstybių požiūrį į romų integracijos klausimą. Jis turi būti suvokiamas kaip integrali platesnės politikos – švietimo, užimtumo, sveikatos apsaugos ir kt. – dalis, o ne kaip atskira sritis. Tik tokiu atveju, formuojant kompleksinę nacionalinę politiką, įmanoma veiksmingai spręsti romų socialinės atskirties problemas. Norime pabrėžti, kad vykdant romų integracijos projektus, labai svarbus yra visų projektų ir vykdomų reformų turinys, tačiau dar svarbiau - kaip šios reformos yra įgyvendinamos. Iš tikrųjų daugumoje atvejų reformų įgyvendinimas yra pagrindinė problema, su kuria susiduriama vykdant integracinę politiką romų atžvilgiu tiek ES valstybėse narėse, tiek kitose šalyse. Kaip pavyzdį galime pateikti atvejį, kai 2006 m.

⁹⁷ Ten pat.

⁹⁸ Ten pat.

Serbijoje vienerių metų trukmės ikimokyklinis lavinimas tapo privalomas visiems vaikams, įskaitant ir romų mažumą. Tačiau ši reforma nebuvo tinkamai įgyvendinta - dauguma Serbijos romų gyvena periferinėse teritorijose, kur beveik nėra palankių sąlygų vaikų ikimokykliniam ugdymui, o vaikų registravimo procedūros į ikimokyklinio ugdymo įstaigas yra sudėtingos. Tai savaime sąlygoja romų vaikų nušalinimą nuo privalomo ikimokyklinio ugdymo ir bendrojo lavinimo ateityje¹⁰⁰. Tai yra tinkamas pavyzdys, norint parodyti selektyvių, siauro pobūdžio projektų trūkumus. Pateikto pavyzdžio atveju būtina buvo ne tik ikimokyklinį ugdymą padaryti privalomą, bet ir pagalvoti apie romų vaikų gyvenimo sąlygų pagerinimą, švietimo prieinamumą, būsto problemas. Kitaip tariant, tik formuojant integruotą nacionalinę politiką, o ne vykdant pavienes reformas, įmanoma veiksmingai spręsti romų socialinės atskirties problemas.

- Romų problemų įtraukimas į valstybių narių nacionalinę politiką reikalauja struktūrinio valstybių narių bendradarbiavimo. Būtina skatinti valstybių narių keitimąsi gerąja patirtimi, kuri padėtų suvokti, kaip reikia vykdyti sėkmingas romams skirtas programas. Tai gali būti įgyvendinama mainų pagalba, kurie yra praktikuojami valstybėms narėms dalyvaujant struktūrinių fondų lėšomis remiamame Europos socialinės įtraukties ir romų tinkle „EUroma“¹⁰¹. Šį tinklą sudaro atstovai iš dvylikos ES valstybių narių, turinčių gausias romų bendruomenes¹⁰². Šios šalys pasiryžusios skatinti struktūrinių fondų lėšų panaudojimą, siekiant gerinti politikos, nukreiptos į romų bendruomenę, efektyvumą ir skatinti jų socialinę integraciją. Pagrindiniai „EUroma“ tinklo uždaviniai yra dalijimasis romų integravimo strategijomis, iniciatyvomis ir metodais, patirtimi ir gerąja praktika paremtais mokymais bei per mokymus įgytų žinių sklaida ir standartizacija (sunorminimas). Siekiant šių uždavinių, bendradarbiaujama dviem kryptimis: keitimasis informacija per vidinius ir išorinius komunikacijos kanalus ir abipusis mokymasis perduodant geriausią patirtį¹⁰³. Kalbant apie struktūrinių fondų lėšų naudojimą, būtina nukreipti daugiau lėšų į skurdžius valstybių narių regionus, kur gyvena romų bendruomenės, taip pat vykdyti nuolatinį monitoringą, kaip lėšos yra paskirstomos ir įsisavinamos.
- Europos Komisija turi parengti pavyzdinių strategijų rinkinį. 27 valstybėse narėse romų bendruomenės nėra vienalytės grupės, todėl bendrą strategiją priimti sudėtinga. „Remiantis

⁹⁹ Ten pat.

¹⁰⁰ Marc A. ir Bercus C. The Roma Education Fund: A New Tool for Roma inclusion // European Education, Spring 2007, 39 (1), p. 64-80. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=4&hid=13&sid=9fa156d0-7c19-46b0-907c-3a1329b92c4d%40sessionmgr14> [žiūrėta 2009 12 12].

¹⁰¹ Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui – Socialinė ir ekonominė romų integracija <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0133:LT:NOT> [žiūrėta 2010 10 05].

¹⁰² Bulgarija, Čekija, Graikija, Ispanija, Italija, Lenkija, Portugalija, Rumunija, Slovakija, Suomija, Švedija, Vengrija.

¹⁰³ What is EUroma? <http://www.euromanet.eu/about/index.html> [žiūrėta 2010 10 10].

geriausia patirtimi kiekvienoje pavyzdinėje strategijoje turėtų būti atsižvelgiama į pagrindinių romų bendruomenių tipų, įskaitant ypač pažeidžiamus šių bendruomenių pogrupius, reikmes, šiuose modeliuose turėtų būti pasiūlytos tinkamiausios viešosios politikos interesus atitinkančios intervencijos¹⁰⁴. Šios pavyzdinės strategijos turėtų tapti savotiškais modeliais, kuriuos valstybės narės galėtų pritaikyti savo nacionalinėje politikoje, formuodamos romų integracijos strategijas. Nors Europos Komisija nenumato privalomo pavyzdinių strategijų taikymo, tačiau valstybės narės turės į jas atsižvelgti, kurdamos savo nacionalines strategijas, kadangi pavyzdinėse strategijose bus sukaupta visa geroji patirtis, nurodyti pagrindiniai veikėjai bei teisinės ir finansinės priemonės, būtinos valstybių romų bendruomenių integracijos planams kurti ir įgyvendinti¹⁰⁵.

Apžvelgę pagrindines priemones, kurios yra siūlomos ES lygmenyje, teigiame, kad komunikate apibrėžtos romų įtraukties skatinimo priemonės savo turiniu yra veiksmingos, tačiau jų rezultatų efektyvumo laipsnis priklauso nuo to, kaip šios priemonės bus realizuotos tiek ES lygmeniu, tiek valstybių narių nacionaliniu lygmeniu. Tam, kad šios priemonės neliktų tik deklaratyvaus pobūdžio teiginiais, būtina vykdyti nuolatinę jų įgyvendinimo kontrolę ir situacijos monitoringą valstybėse narėse. Be to, pačios šalys narės privalo turėti politinę valią ir moralinius įsipareigojimus vykdyti veiksmingą romų integracijos politiką, besiremiamas ES siūlomais mechanizmais.

Romų integracijos politikos plėtrai svarbus dokumentas yra Europos Komisijos komunikatas *2020 metų Europa: pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija (2010)*, kuri romų integracijos į visuomenę klausimą išskiria kaip svarbų faktorių, siekiant ES valstybėse kurti tvarias ekonomikas. Strategijos integrali dalis - pavyzdinė iniciatyva „Europos kovos su skurdu planas“. Plano tikslas – „užtikrinti ekonominę, socialinę ir teritorinę sanglaudą remiantis patirtimi, įgyta per kovos su skurdu ir socialine atskirtimi metus, kad būtų didinamas informuotumas ir pripažintos žmonių, kenčiančių nuo skurdo ir socialinės atskirties, pagrindinės teisės, kad jie galėtų gyventi oriai ir aktyviai dalyvauti visuomenėje“¹⁰⁶. Šiame plane romai išskiriami kaip pažeidžiama ir nuolat socialinę atskirtį patirianti grupė. Planas numato, ko turi būti siekiama ES bei nacionaliniu lygmeniu:

¹⁰⁴ Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui – Socialinė ir ekonominė romų integracija. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0133:LT:NOT> [žiūrėta 2010 10 05].

¹⁰⁵ Ten pat.

¹⁰⁶ Europos Komisijos komunikatas „2020 m. Europa: pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija“. http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_LT_ACT_part1_v1.pdf [žiūrėta 2010 10 10].

1 lentelė. „Europos kovos su skurdu plane“ iškeliami uždaviniai

ES lygmeniu Komisija siekia:	Nacionaliniu lygmeniu valstybės narės siekia:
• Socialinės atskirties ir socialinės apsaugos klausimus perkelti į bendradarbiavimo ir keitimosi gerąja patirtimi platformą, skatinti viešojo ir privataus sektoriaus dalyvių įsipareigojimą mažinti socialinę atskirtį ir imtis konkrečių veiksmų, įskaitant paramą iš struktūrinių fondų; • Kurti ir įgyvendinti programas, kuriomis skatinamas pažeidžiamiausių grupių švietimas, mokymas ir užimtumo galimybės, kova su diskriminacija (pvz., romų atžvilgiu); • Nustatyti būdus, kaip gerinti sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą.	• Skatinti bendrą kolektyvinę ir individualią atsakomybę kovojant su skurdu ir socialine atskirtimi; • Parengti ir įgyvendinti specialias priemones, skirtas konkrečių rizikos grupių (pvz., mažumos, romai, benamiai) problemoms spręsti; • Iki galo išnaudoti socialinės apsaugos ir pensijų sistemas, tam, kad būtų užtikrintos galimybės naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis.

Šaltinis: Sudaryta remiantis: Europos Komisijos komunikatas 2020 m. *Europa: pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija*.

Matome, kad ES lygmeniu yra akcentuojamos opiausios problemos, su kuriomis susiduria romų tautybės asmenys tiek Lietuvoje, tiek kitose ES valstybėse: problemos, susijusios su švietimu, užimtumu, diskriminacija, sveikatos paslaugų prieinamumu. Tai dar karta įrodo, kad šios sritys turi būti prioritetinės, formuojant ir įgyvendinant etninę politiką romų atžvilgiu valstybėse narėse. ES lygmeniu yra svarbu užtikrinti, kad ES finansavimas pasiektų romus ir prisidėtų prie jų integracijos gerinimo. Nacionaliniu lygmeniu turi būti kuriamos ir įgyvendinamos programos, skirtos šioms problemoms spręsti bei skatinama kolektyvinė ir individuali atsakomybė, kovojant su skurdu ir socialine atskirtimi. Verta pritarti Europos Komisijos pasiūlytomis priemonėms ir pridurti, kad geresniems rezultatams pasiekti būtina formuoti teigiamą visuomenės nuomonę apie romus kaip vieną iš pažeidžiamiausių visuomenės grupių, taip pat vykdyti nuolatinę įgyvendinamų projektų ir programų kontrolę, identifikuoti programų silpnąsias vietas ir nuolat jas tobulinti.

2.2.2. Naujausios ES iniciatyvos romų integracijos klausimais

Kaip jau minėjome, nors romų integracijos klausimas kaip etninės politikos dalis iš esmės priklauso valstybių narių nacionalinei kompetencijai, tačiau ES lygmeniu skatinamos priemonės, kurios gali padėti paspartinti romų integracijos procesą valstybėse narėse. Iš esmės ES lygmenyje dėmesys daugiau skiriamas ne pačių problemų analizei, bet problemų sprendimo priemonėms bei analizei, ką reikėtų daryti siekiant šias priemones padaryti veiksmingesnėmis. Šioje dalyje apžvelgsime pažangą, padarytą pastaraisiais metais bei pagrindinius ES veiksmus, skirtus kompleksiniam romų įtraukties skatinimui.

Viena iš valstybių narių bendradarbiavimo romų klausimais skatinimo priemonių yra Europos Komisijos kas dvejus metus organizuojami aukščiausio lygio susitikimai. Iš viso buvo organizuoti du susitikimai - 2008 m. Belgijoje ir 2010 m. pavasarį Ispanijoje. Į susitikimus yra kviečiami aukšto lygio ES institucijų, nacionalinių vyriausybių ir pilietinės visuomenės organizacijų iš visos Europos atstovai. Susitikimų tikslas – aukščiausio lygmenyje įvertinti pasiekimus, kurių buvo imtasi romų įtraukties atžvilgiu ES ir atnaujinti valstybių narių įsipareigojimus ateičiai¹⁰⁷. Šių metų susitikime buvo aptarti ir oficialiai paskelbti du labai svarbūs politiniai dokumentai, kurie turi padėti sėkmingai spręsti romų atskirties problemą. Šie dokumentai buvo nagrinėjami ankstesnėje darbo dalyje: Europos Komisijos komunikatas apie socialinę ir ekonominę romų integraciją Europoje ir 2008-2010 m. romų įtraukties pažangos ataskaita. Aukščiausio lygio susitikimo pabaigoje buvo priimta deklaracija, pabrėžianti valstybių narių bendrus įsipareigojimus: integruoti romų problemas į visas tiesiogiai susijusias politikas, užtikrinti efektyvų ES struktūrinių fondų lėšų naudojimą remiant romų įtrauktį ES narėse ir pan.¹⁰⁸. Neabejojame, kad tai yra graži iniciatyva ir tinkamas būdas romų integracijos klausimus iškelti į aukščiausią lygį. Susitikimo metu buvo dar kartą akcentuotos svarbiausios sritys, kurioms teikiama pirmenybė ES: romų švietimas, užimtumo skatinimas, sveikatos apsauga, struktūrinių fondų lėšų efektyvus panaudojimas.

Pirmojo aukščiausio lygio susitikimo metu kilo romų įtraukties Europos platformos idėja: „Keistis gerąja praktika ir patirtimi romų integracijos srityje, teikti analitinę pagalbą ir skatinti visų dalyvaujančių šalių, įskaitant romams atstovaujančias organizacijas, bendradarbiavimą romų problemų klausimais integruotos Europos platformos kontekste“¹⁰⁹. Nuo 2008 m. įvyko trys Europos romų platformos susitikimai, kuriuose dalyvavo nacionalinių vyriausybių, ES, tarptautinių organizacijų ir romų pilietinės visuomenės atstovai. Susitikimų tikslas - skatinti bendradarbiavimą

¹⁰⁷ Aukščiausio lygio susitikimai romų klausimais. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=812&langId=lt> [žiūrėta 2010 10 12].

¹⁰⁸ Second Roma summit. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=518&langId=lt&eventsId=234&furtherEvents=yes> [žiūrėta 2010 10 12].

¹⁰⁹ ES romų įtraukties forumas. <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=761&langId=lt> [žiūrėta 2010 10 15].

ir pasikeitimą sėkmingos romų įtraukties politikos ir praktikos patirtimi¹¹⁰. 2010 m. birželio mėnesį vykusio trečiojo platformos susitikimo metu buvo aptartos esminės problemos, dėl kurių nevyksta romų integracija arba integracijos procesai vyksta labai lėtai: švietimo sistemų segregacija, romų tautybės moterų prasta sveikatos apsauga, diskriminacija etniniu pagrindu ir pan. Pabrėžtas būtinas valstybių narių aktyvus dalyvavimas ir bendradarbiavimas šiose srityse, įtraukiant romų klausimus į politines darbotvarkes, pačių romų dalyvavimas sprendimų priėmime, rekomendacijų ir pasiūlymų valstybėms narėms sukūrimas, kaip efektyviau kovoti su skurdu ir prasta romų padėtimi ES šalių visuomenėse¹¹¹.

Pagrįstai galime teigti, kad pastaraisiais metais dėmesys romų problemoms ES lygmeniu išaugo. Buvo priimti teisės aktai ir kiti dokumentai, reglamentuojantys romų padėtį, skiriamos lėšos iš struktūrinių fondų, organizuojami aukšto lygio susitikimai, vykdomi projektai. Šešios ES valstybės narės (Bulgarija, Čekija, Ispanija, Rumunija, Slovakija, Vengrija) dalyvauja „Romų integracijos dešimtmečio 2005-2015“ iniciatyvoje, kuri yra beprecedentis Europos vyriausybių politinis įsipareigojimas gerinti romų socialinę integraciją¹¹². Tačiau ne visos iniciatyvos, kurios galėtų sėkmingai prisidėti prie romų padėties gerinimo Europoje, yra įgyvendintos. 2008 m. Europos Parlamentas priėmė rezoliuciją dėl Europos strategijos romų klausimais, kurioje Europos Komisija yra raginama „tinkamai parengti Bendrijos romų įtraukties veiksmų planą, [...] planą turi rengti ir įgyvendinti grupė Komisijos narių, atsakingų už ES piliečių socialinę įtrauktį pagal savo kompetenciją užimtumo, socialinių reikalų, lygių galimybių, teisingumo, laisvės, švietimo, kultūros ir regioninės politikos srityse“ bei „įsteigti romų padalinį, kuris koordinuotų Europos romų integracijos pagrindų strategijos įgyvendinimą, sudarytų sąlygas valstybių narių bendradarbiavimui, koordinuotų bendrus valstybių narių veiksmus ir užtikrintų romų klausimų įtraukimą visose susijusiose institucijose“¹¹³.

Iki šiol ES neturi nei bendros strategijos romų klausimams, nei padalinio, kuris koordinuotų bendrus valstybių narių veiksmus romų problemų klausimais. Diskutuojama ES lygmeniu, tačiau atsakomybė dėl romų integracijos paliekama valstybėms narėms. Vyraujant įtampai tarp valstybių narių, kokia šiuo metu egzistuoja dėl Prancūzijos valdžios veiksmų šalies teritorijoje gyvenančių romų atžvilgiu, bendras ES dokumentas romų klausimams padėtų koordinuoti bendrus valstybių veiksmus krizės metu. Bendro romų padalinio įsteigimas palengvintų romų problemų klausimų perkėlimą į kitas ES ir valstybių narių nacionalinių politikų sritis bei prisidėtų prie bendrų veiksmų

¹¹⁰ Ten pat.

¹¹¹ Permanent Representation of Spain to the EU, Report from the third meeting of the European Platform for Roma inclusion: Elaborating a medium term roadmap for the Platform.

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=518&newsId=849&furtherNews=yes> [žiūrėta 2010 10 19].

¹¹² Decade of Roma inclusion 2005-2015. <http://www.romadecade.org/about> [žiūrėta 2010 04 21].

¹¹³ Europos Parlamentas, Rezoliucija dėl Europos strategijos romų klausimais. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:068E:0031:0035:LT:PDF> [žiūrėta 2010 10 12].

romų atžvilgiu formavimo, įgyvendinimo, kontrolės ir vertinimo. Efektyvūs turi būti ne tik romų atžvilgiu priimami veiksmai, bet ir jų įgyvendinimas. Turi būti užtikrinamas romų atstovavimas viešajame sektoriuje, jų dalyvavimas problemų sprendimo procesuose. Įstatyminės priemonės yra būtinos, bet nėra pakankamos gerinant romų padėtį. Kartu su įstatyminėmis priemonėmis turi būti kuriamos ilgalaikės romų integracijos strategijos, garantuotas politinio elito, visuomenės ir romų bendradarbiavimas problemų sprendimo procesuose.

Trečioje darbo dalyje nagrinėjama romų padėtis ir jos reglamentavimas Lietuvoje. Analizuojami esminiai dokumentai, kurie teisiškai reglamentuoja romų situaciją bei išskiriami esminiai romų integravimo į visuomenę programų trūkumai. Tai yra integrali darbo dalis, reikalinga tam, kad turėtume suvokimą apie romų integravimo priemones, apie kurias bus kalbama tyrimo dalyje. Be to, dokumentų analizė, atliekama trečioje dalyje, prisidės prie kompleksinės Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu analizės.

3. ETNINĖ POLITIKA LIETUVOJE: ROMŲ MAŽUMOS ASPEKTAS

Po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos viešojoje erdvėje ir kasdienėje šnekoje įsitvirtino „daugiakultūriškumo“ terminas. Pirmą kartą nepriklausomoje Lietuvoje ši sąvoka buvo pavartota išeivijos sociologo ir visuomenės kritiko Vytauto Kavolio 1992 m. Vilniaus universitete vykusioje konferencijoje: „Aišku, [...] kad demokratijoje negalima kalbėti apie vienos kultūros hegemoniją, bet tik apie daugiakultūriškumą, gal net ne vien visuomenėje, bet ir savyje“¹¹⁴. Šiame kontekste daugiakultūriškumo sąvoka suvokiama kaip liberalios demokratijos principas, kurio realizavimas demokratinėmis politinėmis priemonėmis yra šiuolaikinės demokratinės valstybės pareiga.

Iš pirmo žvilgsnio Lietuvos etninės politikos kryptį galima apibūdinti kaip pliuralistinę, nukreiptą į tautinių mažumų apsaugą ir lygių teisių ir galimybių užtikrinimą, skatinant kultūrų dialogą bei išsaugant mažumų kultūrinę tapatybę. Mažumų integravimasis į Lietuvos socialinį, politinį, ekonominį gyvenimą išsaugant jų kultūrą yra vienas iš Lietuvos valstybės politikos tikslų¹¹⁵. Grigorijus Potašenko (2008) Lietuvos etninės politikos kryptį apibūdina kaip „[...] pliuralizmo atmainą, kai siekiama apsaugoti asmenų, priklausančių tautinėms mažumoms, teises ir garantuoti jų savitumo išlaikymą. [...] šių dienų Lietuvoje faktiškai gyvuoja mišri etninių mažumų politikos strategija ar strategijos: vienos tautos hegemonijos su tolerancija, iš dalies kultūrinio pliuralizmo bei vienos tautos dominavimo“¹¹⁶. Šiuo teiginiu autorius norėjo atkreipti dėmesį į tai, kad Lietuvoje kol kas neegzistuoja aiški, konkrečiai apibrėžta etninės politikos kryptis, o vykdoma mažumų integracijos politika niveliuoja labai skirtingus mažumų interesus ir padėti, įgyvendinant vienodas mažumų apsaugos ir integracijos priemones¹¹⁷. Be to, yra svarbu pabrėžti, kad etninių mažumų apsaugos srityje galiojančios teisės normos nubrėžia oficialų šalies integracinės politikos kursą, tačiau neretai pastebimas atotrūkis tarp teisinių postulatų ir realybės. Ypač dažnai tai pastebima sprendžiant romų integravimo į visuomenę problemas.

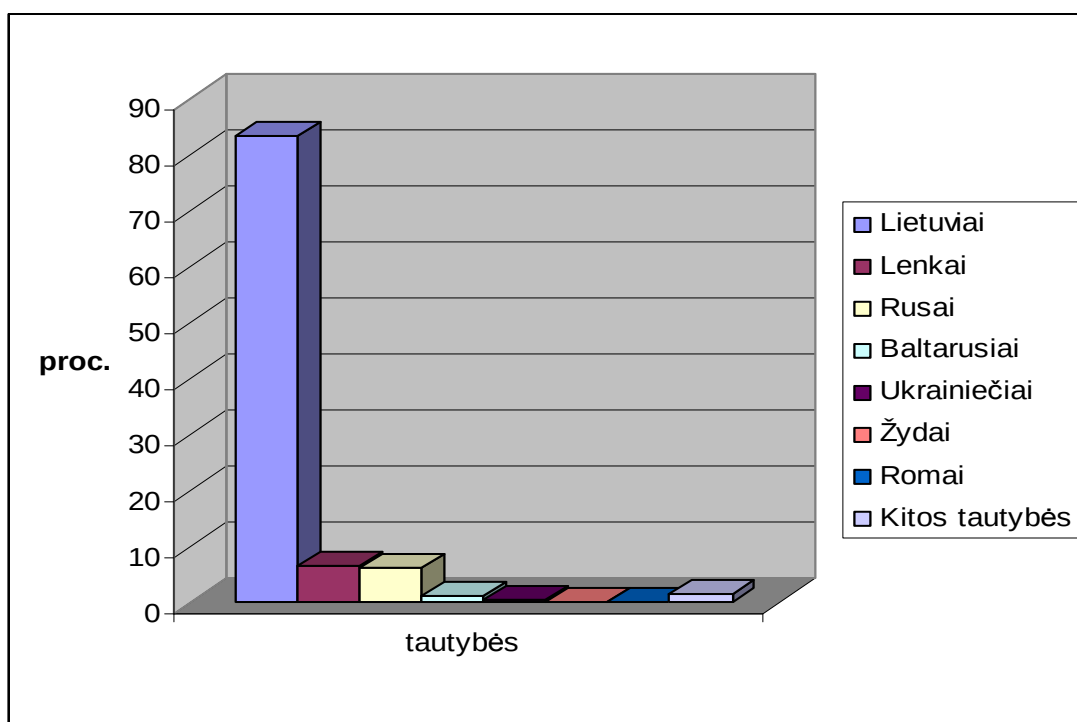
3.1. Lietuvos etninė sudėtis ir romų situacijos apžvalga

Lietuvoje, kaip kitose ES šalyse, gyvena įvairių tautybių žmonės (žr. 3 priedą). Iš pateiktos diagramos galime matyti, kad Lietuvos tautinė sudėtis yra pakankamai vienalytė, o tautinės mažumos sudaro tik mažą Lietuvos visuomenės dalį:

¹¹⁴ Potašenko G. Istorijos kultūra šiuolaikinėje Lietuvoje: daugiakultūriškumo samprata visuomenėje ir LDK tyrimuose // Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tradicija ir naratyvai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009. – p. 278.

¹¹⁵ Pilipavičienė V. Žmogaus teisių apsauga: ROMŲ TEISĖS // Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, 2009, Nr. 23(38). – p. 7.

¹¹⁶ Potašenko, 145.

Šaltinis: Sudaryta remiantis: Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gyventojų surašymo duomenys. <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [žiūrėta 2010 11 01].

2 pav. Lietuvos etninė kompozicija (2001 m. gyventojų surašymo duomenys)

Nors absoliučią visuomenės dalį sudaro lietuviai (83,4 proc.), tačiau paskutinio gyventojų surašymo metu 2001 m.¹¹⁸ buvo nustatyta, kad Lietuvoje gyvena 115 tautybių žmonės, bet tik 29 tautybių yra 100 ir daugiau žmonių¹¹⁹. Romų tautybės žmonės į Lietuvos teritoriją atkeliavo dar XV a., kai iš Indijos kilę romai pradėjo plačiai skliti po Europos šalis. Tuomet Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) romai buvo laisvi ir valdžios globojami, privilegijos leido jų taborams keisti gyvenamąją vietą ir nevaržė jų verslų: prekybos, burtininkavimo, arklių priežiūros, kalvystės. Ypatingai daug romų pradėjo plūsti į LDK XV a. pirmojoje pusėje, kai Vakarų Europa labai sugriežtino įstatymus prieš juos. LDK įstatymų leidyba romams buvo palankesnė¹²⁰. Lietuvą okupavus carinei Rusijai, dauguma romų išvyko, o kurie liko, vertėsi žemdirbyste, amatais, arklių prekyba, moterys – būrimu, elgetavimu. Nacių okupacijos laikais Lietuvos romai buvo masiškai persekiojami ir laikomi prasčiausia rase kaip ir žydai. Sovietmečiu visi romai privalėjo registruotis ir įsidarbinti, leisti vaikus į mokyklą. Dauguma romų tuo metu buvo aprūpinti būstais – dažniausiai

¹¹⁷ Ten pat, 145.

¹¹⁸ Naujesnių duomenų nėra, kadangi naujas gyventojų surašymas bus atliekamas 2011 m.

¹¹⁹ Statistikos departamento pranešimas spaudai. 2001 m. surašymas: Lietuvos tautinė sudėtis vienalitiškiausia. http://www.verslobanga.lt/lt/zb.download/3dd0d9be2c140/Tautine_sudetis.pdf [žiūrėta 2010 10 26].

¹²⁰ Potašenko G. *Daugiatautė Lietuva: Lietuvos etninių mažumų istorija*/Vilnius, Šviesa, 2008// - p. 46.

barakiniais butais¹²¹. Tai iš dalies skatino romų teigiamą įvaizdį sovietmečiu – romai, kaip ir kitų tautybių žmonės, leido savo vaikus į mokyklą, dirbo. Po nepriklausomybės atkūrimo romų situacija iš esmės pablogėjo dėl dviejų veiksnių. Pirma, dėl vizų režimo su Rusija, Baltarusija, Ukraina susilpnėjo tradiciniai prekybos ryšiai, susiklostė sovietmečiu. Antra, dėl pigių prekių patekimo į Lietuvos rinką iš Vakarų Europos ir kitų šalių beveik žlugo pagrindinis Lietuvos romų verslas – prekių perpardavinėjimas¹²².

Iš 3 priede pateiktų duomenų matome, kad romai sudaro labai mažą Lietuvos tautinių mažumų dalį: Lietuvoje gyvena apie 2,5 tūkst. romų tautybės žmonių. Didžiausios romų bendruomenės yra susibūrusios dideliuose Lietuvos miestuose (2 lentelė). Daugiausia romų gyvena Vilniuje, Kaune, Šiauliuose ir Panevėžyje, bene didžiausia romų gyvenvietė yra Kirtimuose¹²³.

2 lentelė. Romų skaičius apskrityse (2001 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenys)

Apskritis	Romų skaičius
Alytaus	120
Kauno	617
Klaipėdos	60
Marijampolės	167
Panevėžio	218
Šiaulių	376
Tauragės	45
Telšių	31
Utenos	63
Vilniaus	874
Iš viso	2571

Šaltinis: Sudaryta remiantis: Leončikas T. Romai: situacijos apžvalga // Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2005.

Verta sutikti, kad negausus romų skaičius nereiškia, kad jie rečiau susiduria su įvairiomis problemomis. Lietuvoje vyraujanti mažumų dalyvavimo visuomenėje forma – integracija, tačiau egzistuoja ir atsiribojusi grupė – romai. Romams gresia pavojus gyventi skurde, neturėti darbo, o nuomonė apie juos grindžiama stereotipais ir išankstiniu nusistatymu. Romai yra pažeidžiamiausia ir mažiausiai integruota Lietuvos visuomenės dalis. Išsilavinimas ir dalyvavimas darbo rinkoje išlieka vienomis aktualiausių romų bendruomenės problemų Lietuvoje. Didžiausia romų problema – menkas išsilavinimas (apie 18 proc. vyrų ir 35 proc. moterų – neraštingi) ir nedarbas (apie 50 proc.

¹²¹ Žilevičius V. Keletas pastabų apie Lietuvos čigonų praeitį ir kultūrą // Lietuvos čigonai. Tarp praeities ir dabarties / Sudarytojas V. Toleikis. – Vilnius: Garnelis, 2001, p. 9-10.

¹²² Ten pat, 12.

¹²³ Leončikas T. Romai: situacijos apžvalga // Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2005. – p. 12, 14.

vyrų ir 70 proc. moterų nurodė niekur nedirbantys)¹²⁴. Atgavus nepriklausomybę, sovietmečiu būtinas romų įsidarbinimas ir vaikų išleidimas į mokyklą tapo neprivalomas. Paskutinio Lietuvos gyventojų surašymo metu paaiškėjo, kad dauguma romų turi žemą išsilavinimo lygį arba yra neraštingi (3 lentelė). Suprantama, kad romų žemas išsilavinimo lygis yra susijęs su dideliais nedarbo mastais romų bendruomenėje. Kadangi informacija apie dirbančiuosius ir bedarbius renkama neįtraukiant duomenų apie asmens tautybę – einamosios statistikos apie romus šiuo klausimu nėra¹²⁵.

3 lentelė. Romų pasiskirstymas pagal išsilavinimą (2001 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenys)

	aukštasis	aukštesnysis	vidurinis	pagrindinis	pradinis	neturi pradinio	raštingi (nelankę mokyklos)	neraštingi	nenurodė
Romai	79	35	427	286	594	352	75	60	7

Šaltinis: Sudaryta remiantis: Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gyventojų surašymo duomenys. <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [žiūrėta 2010 11 01].

3.2. Romų padėties reglamentavimas Lietuvoje

Po nepriklausomybės atkūrimo Lietuvoje buvo imtasi veiksmų, gerinančių etninių mažumų, ypač romų tautybės asmenų, padėtį Lietuvoje¹²⁶. Iš esmės tai buvo teisinės norminės priemonės - priimami įstatymai ir kiti teisės aktai, kuriamos nacionalinės strategijos, programos. Kalbant apie Lietuvos teisinę bazę tautinių mažumų apsaugos srityje, galima teigti, kad ji yra suformuota. Būtina pažymėti, kad pagarba žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, asmenų lygybė ir nediskriminavimas Lietuvos nacionalinėje teisėje yra įtvirtinta aukščiausiu lygmeniu – *Lietuvos Respublikos Konstitucijoje*. Jos 29 straipsnis skelbia: „Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu¹²⁷“. Tautinių mažumų teises taip pat reglamentuoja Lietuvos Respublikos

¹²⁴ Tautinių mažumų plėtros iki 2015 metų strategija.

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=307551&p_query=Tautini%F8%20ma%FEum%F8%20politikos%20pl%EBtros%20iki%202015%20met%F8%20 [žiūrėta 2010 10 28].

¹²⁵ Leončikas T. Romai: situacijos apžvalga // Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2005. – p. 18.

¹²⁶ Pilipavičienė V. Žmogaus teisių apsauga: ROMŲ TEISĖS // Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, 2009, Nr. 23(38). – p. 3.

¹²⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija.

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=274999&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2010 11 02].

Konstitucijos 37 straipsnis: „Piliečiai, priklausantys tautinėms bendrijoms, turi teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius“ bei 45 straipsnis: „Piliečių tautinės bendrijos savo tautinės kultūros reikalus, švietimą, labdarą, savitarpio pagalbą tvarko savarankiškai. Tautinėms bendrijoms valstybė teikia paramą“¹²⁸. Šių principų įtvirtinimas pagrindiniame šalies įstatyme suteikia visiems asmenims lygias galimybes naudotis Lietuvos įstatymuose įtvirtintomis teisėmis nepriklausomai nuo asmenų lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties ir pan. Be to, tautinėms bendrijoms suteikiama teisė į kultūrinio identiteto išsaugojimą ir valstybės paramą. Visgi verta sutikti, kad plačiau tautinių mažumų teisės ir apsaugos principai nėra reglamentuojami Lietuvos Respublikos Konstitucijoje.

Įtraukti romų problematiką į Lietuvos vykdomos politikos lauką iš dalies paskatino tarptautinis kontekstas ir tarptautinių organizacijų įtaka. Be nacionaliniu lygmeniu kuriamų ir priimamų teisės aktų Lietuva, siekdama tapti pilnateise tarptautinių organizacijų nare, turėjo perimti tarptautines normas bei principus ir atitikti tarptautinius etninių mažumų teisių apsaugos standartus, o tapusi nare – laikytis visų tarptautinių standartų ir įsipareigojimų¹²⁹. Pagrindiniai būdai, kuriais tarptautinės organizacijos gali daryti teigiamą įtaką Lietuvos politikai etninių mažumų teisių apsaugos srityje, yra narystės organizacijose sąlygų nustatymas ir šių sąlygų atitikimo ir tarptautinių normų laikymosi stebėjimas po Lietuvos įstojimo į struktūras. Svarbus dokumentas, kurį 1995 m. Lietuva pasirašė ir 2000 m. ratifikavo yra *Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija*, kurioje išreikštas Europos Tarybos susirūpinimas tautinių mažumų egzistavimu, jų teisių veiksminga apsauga ir kultūrinio identiteto išsaugojimu¹³⁰. Taip pat verta pabrėžti, kad ruošdamasi narystei ES, Lietuva turėjo inkorporuoti ES teisyną į nacionalinę teisę. Kaip jau minėjome (žr. 29 p.), pagal Kopenhagos kriterijus Lietuva privalėjo atitikti nustatytą reikalavimą paisyti žmogaus ir mažumų teisių bei spręsti romų integracijos problemą.

Svarbus žingsnis etninių mažumų teisių apsaugos srityje yra darbe jau aptartų Rasių lygybės ir Užimtumo pagrindų direktyvų (žr. 28 p.) nuostatų perkėlimas į Lietuvos teisinę sistemą. Pagrindinis teisės aktas, Lietuvoje įgyvendinantis Rasių lygybės ir Užimtumo pagrindų direktyvas yra *Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas*, kurio paskirtis yra užtikrinti, kad būtų įgyvendintos Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio nuostatos, įtvirtinančios asmenų lygybę ir draudimą varžyti žmogaus teises ir teikti jam privilegijas rasės, tautybės, kalbos, kilmės ir kitais pagrindais¹³¹. Pateikiame pagrindinius reikalavimus, kuriuos valstybės narės privalėjo

¹²⁸ Ten pat.

¹²⁹ Lietuva yra ESBO narė nuo 1991 m. rugsėjo 10 dienos, JTO narė nuo 1991 m. rugsėjo 17 dienos, ET – nuo 1993 m. gegužės 14 dienos, ES – nuo 2004 m. gegužės 1 dienos (Lietuvos narystė pagrindinėse tarptautinėse organizacijose. <http://www.urm.lt/index.php?-1745563413> [žiūrėta 2009 06 15]).

¹³⁰ Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=96635 [žiūrėta 2010 10 06].

¹³¹ Andriukaitis G. Asmenų nediskriminavimo teisė: ES teisių standartų įgyvendinimas Lietuvos teisės sistemoje // Europos Tarybos informacijos biuras,

realizuoti, norėdamos tinkamai įgyvendinti direktyvų nuostatas, bei būdus, kuriais šie reikalavimai buvo įgyvendinti Lietuvos nacionalinėje teisėje:

4 lentelė. Direktyvų nuostatos ir jų perkėlimo į Lietuvos nacionalinę teisę priemonės

Pagrindinės direktyvų nuostatos	Nuostatų perkėlimas į Lietuvos nacionalinę teisę
Teisminių ir/ar administracinių procedūrų prieinamumas diskriminacijos atveju.	Nuo diskriminacijos nukentėję asmenys gali kreiptis į teismą, Lygių galimybių kontrolieriaus instituciją, Seimo kontrolierių įstaigą pagal nustatytą tvarką.
Asociacijų (nevyriausybinių organizacijų) vaidmuo ginant asmenų teises.	Lygių galimybių įstatyme įtvirtinta, kad asociacijos ar kiti juridiniai asmenys diskriminuojamo asmens pavedimu gali atstovauti jam teisminėse ar administracinėse procedūrose.
Įrodinėjimo pareigos perkėlimas atsakovui diskriminacijos byloje, kai įrodymai būna atsakovo rankose, ir ieškovui juos surinkti yra problematikška.	Ši nuostata yra įteisinta vieninteliame Lietuvos teisės akte - Lygių galimybių įstatyme.
Veiksmingų, proporcingų ir atgrasančių sankcijų už diskriminacinius veiksmus įtvirtinimas.	Lietuvoje bauda iš esmės yra vienintelė įtvirtinta sankcija, galinti turėti efektyvaus, proporcingo ir atgrasančio poveikio požymių. Tam tikrais atvejais taikoma baudžiamoji atsakomybė.
Lygybę skatinančių institucijų įsteigimas.	Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos įsteigimas.

Šaltinis: Sudaryta remiantis: Andriukaitis G. Asmenų nediskriminavimo teisė: ES teisių standartų įgyvendinimas Lietuvos teisės sistemoje.

Be minėtų teisės aktų svarbu yra apžvelgti kelis svarbius dokumentus, kuriuose yra akcentuojama romų mažumos problematika.

2006 m. Vyriausybės nutarimu buvo patvirtinta pirmoji *Nacionalinė antidiskriminacinė 2006-2008 m. programa*, skirta „[...] užtikrinti teisės aktų, nustatančių nediskriminavimo ir lygių galimybių principą, nuostatų įgyvendinimą, ugdyti visuomenės toleranciją, informuoti visuomenę

apie teisę į lygybę ir nediskriminaciją, lygių teisių gynimo priemonės ir galimas diskriminacijos apraiškas Lietuvoje¹³². Programoje pateikti 2003 m. atlikto visuomenės nuomonių tyrimo „Lietuvos tolerancijos profiliai“ duomenys, kurie patvirtino, kad iš visų etninių mažumų Lietuvos visuomenė yra mažiausiai tolerantiška romams. Pagal tyrimo duomenis¹³³, tik 14,1 proc. apklaustųjų teigiamai žiūri į romus, tuo tarpu neigiamą požiūrį į romus turi 42,7 proc. respondentų. Tai yra didžiausias rodiklis palyginus su neigiamu požiūriu į kitas grupes (pvz. neigiamas požiūris į musulmonus – 24,4 proc., imigrantus – 35,7 proc., pabėgėlius – 38,3 proc. respondentų). Be to tyrimo duomenys atskleidė, kad 25,4 proc. Lietuvos gyventojų nenorėtų gyventi kaimynystėje su romais, kai tuo pat metu 10,8 proc. respondentų nenorėtų gyventi su musulmonais, 4,8 proc. – su imigrantais, 3,2 proc. – su kitos tautybės asmenimis.

2009 m. Vyriausybė patvirtino naują *Nacionalinę antidiskriminacinę 2009-2011 m. programą*, kurios tikslas yra „[...] ugdyti pagarbą žmogui, užtikrinti teisės aktų, nustatančių nediskriminavimo ir lygių galimybių principą, nuostatų įgyvendinimą, didinti teisinį sąmoningumą, tarpusavio supratimą ir toleranciją lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, [...] etninės priklausomybės, religijos pagrindu, informuoti visuomenę apie diskriminacijos apraiškas Lietuvoje ir jos neigiamą poveikį tam tikrų visuomenės grupių galimybėms lygiomis sąlygomis aktyviai dalyvauti visuomenės veikloje [...]“¹³⁴. Šioje programoje pateikiami nauji visuomenės tolerancijos įvairioms tautinėms grupėms tyrimo, kuris buvo atliktas 2008 m., duomenys. Net 69,2 proc. respondentų nenorėtų gyventi kaimynystėje su romais¹³⁵. Matome, kad per penkerius metus visuomenės nuostatos romų atžvilgiu nepasikeitė, o tiksliau – netgi didesnė Lietuvos visuomenės dalis nenorėtų turėti romų tautybės kaimyno.

2007 m. Lietuvos vyriausybė patvirtino *Tautinių mažumų politikos plėtros iki 2015 metų strategiją* (toliau – Strategija). Pagrindiniai tikslai yra siekti tautinių mažumų integracijos, išsaugoti jų tapatumą bei užtikrinti tautinių santykių darną šalyje¹³⁶. Kalbant apie romų integraciją, svabu atkreipti dėmesį į pirmąją Strategijos tikslą – siekti tautinių mažumų integracijos. Šiam tikslui pasiekti yra keliama uždaviniai¹³⁷:

1. Rūpintis, kad absoliuti dauguma tautinių mažumų atstovų mokėtų valstybinę kalbą.
2. Mažinti romų atskirtį ir marginalizaciją.

¹³² Nacionalinė antidiskriminacinė 2006-2008 m. programa.

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=282802&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2010 10 25].

¹³³ Ten pat.

¹³⁴ Nacionalinė antidiskriminacinė 2009-2011 m. programa. http://www.lrvk.lt/bylos/Teises_aktai/2009/04/12493.doc [žiūrėta 2010 10 25].

¹³⁵ Ten pat.

¹³⁶ Tautinių mažumų politikos plėtros iki 2015 metų strategija.

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=307551&p_query=Tautini%F8%20ma%FEum%F8%20politik%20pl%EBtros%20iki%202015%20met%F8%20 [žiūrėta 2010 10 26].

¹³⁷ Ten pat.

3. Skatinti tautinių mažumų dalyvavimą viešajame gyvenime.

Matome, kad Strategijoje išskiriamas itin problemiškas romų integracijos į Lietuvos visuomenę klausimas. Strategijos įgyvendinimo priemonių 2007-2010 m. plane antrajam uždaviniui įgyvendinti yra numatytos dvi konkrečios priemonės¹³⁸, kurios turi prisidėti prie romų atskirties Lietuvoje mažinimo:

2.1. *Atlikti romų padėties Lietuvoje tyrimą* (atsakinga institucija – Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, įvykdymo terminas – 2008 m., todėl 2008 m. numatyta 50 tūkst. litų finansavimo);

2.2. *Skleisti teigiamą informaciją apie romus, jų kultūrą, papročius ir integraciją (žiniasklaida, informaciniai leidiniai)* (atsakinga institucija – Kultūros ministerija, numatyta 60 tūkst. litų visam laikotarpiui, po 15 tūkst. litų kasmet).

Kaip ir buvo numatyta, 2008 m. pagal Tautinių mažumų ir išeivijos departamento užsakymą Etninių tyrimų centras atliko tyrimą „Romų padėties tyrimas: romai švietimo ir darbo rinkos sankirtoje“. Buvo išsiaiškintos romų socialinės demografinės charakteristikos, vaikų mokymasis bendrojo lavinimo mokyklose ir su juo susijusios problemos, įvertintos romų adaptacijos ir integracijos galimybės į Lietuvos visuomenės gyvenimą¹³⁹.

Kalbant apie Strategijoje numatytas priemones, viena vertus, romų marginalizacijos mažinimo kaip atskiros tikslų išskyrimą ir konkrečių priemonių numatymą reikia vertinti kaip pozityvų dalyką. Kita vertus, Strategijoje trūksta suvokimo, kaip numatoma spręsti specifines romų problemas. Priemonė 2.1. leido apibrėžti pagrindines problemas, su kuriomis susiduriama švietimo ir užimtumo srityse, įvertinti romų integracijos galimybes, tačiau menkai dėmesio skirta realioms šių problemų sprendimo būdams. Priemonė 2.2. apskritai liudija apie tai, kad yra tikimasi spręsti romų marginalizacijos problemą teigiamos informacijos apie romus ir jų kultūrą sklaidos pagalba. Tai, kad šios priemonės įgyvendinimo kontrolė perduota Kultūros ministerijai, parodo dėmesio opiausioms romų problemoms paviršutiniškumą. Pozityvios informacijos apie romus sklaida žiniasklaidoje ir informaciniuose leidiniuose gali prisidėti prie stereotipų laužymo ir visuomenės tolerancijos romų atžvilgiu skatinimo. Tačiau ši priemonė nėra pakankamai efektyvi, siekiant mažinti romų marginalizaciją, kai pirmiausia turi būti sprendžiamos romų švietimo, užimtumo, sveikatos apsaugos, būsto ir kitokio pobūdžio socialinės problemos.

Labai svarbu atsižvelgti į permainas, kurios neseniai įvyko tautinių mažumų politikos srityje. Pirmą, nuo 2010 m. sausio 1 d. neteko galios 1989 m. priimtas Tautinių mažumų įstatymas, reglamentuojantis tautinių mažumų padėtį Lietuvoje¹⁴⁰. Antra, politiką tautinių mažumų atžvilgiu

¹³⁸ Ten pat.

¹³⁹ Romų padėties tyrimas: romai švietimo ir darbo rinkos sankirtoje. <http://test.ces.lt/?p=172> [žiūrėta 2010 10 30].

¹⁴⁰ Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymas.

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18856&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2010 10 29].

Lietuvoje nuo 2010 m. sausio 1 d. formuoja ir įgyvendina Kultūros ministerija. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. birželio 10 d. nutarimu buvo panaikintas Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, o jo funkcijos (išskyrus Lietuvos išeiviją ir tautinių mažumų švietimą) perduotos Kultūros ministerijai, Tautinių mažumų reikalų skyriui¹⁴¹. Kultūros ministerijos 2010-2012 m. strateginiame veiklos plane yra įtvirtintas tikslas siekti tautinių mažumų integracijos, o vienas iš uždavinių – mažinti romų atskirtį ir marginalizaciją. Uždaviniui pasiekti numatoma priemonė – įgyvendinti Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2008-2010 m. programą¹⁴².

Pagrindiniai dokumentai, kurie reglamentuoja konkrečiai romų padėtį ir buvo skirti romų integracijai į Lietuvos visuomenę vykdyti, yra Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. patvirtina ir įgyvendinta *Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2000–2004 m. programa* (toliau – Pirmoji programa) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. patvirtinta *Romų integracijos į visuomenę 2008–2010 metų programa* (toliau – Antroji programa)¹⁴³. Abi šios programos nebegalioja (pastaroji nustojo galioti dėl finansavimo nutraukimo – informacija gauta iš Kultūros ministerijos Tautinių mažumų skyriaus eksperto). Šiais metais Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos Tautinių mažumų reikalų skyrius pradėjo rengti naują programą, skirtą 2010-2012 metams, tačiau jos rengimas ir priėmimas buvo sustabdytas¹⁴⁴. Kadangi nauja programa užstrigo rengimo stadijoje, pateikiame ankstesnių programų analizę. Siekiama nustatyti, kokie buvo šių programų tikslai ir uždaviniai bei pagrindinės uždavinių įgyvendinimo priemonės, kam buvo skirta daugiausia dėmesio, kuo programos skyrėsi bei kokie pagrindiniai šių programų trūkumai.

3.2.1. Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2000-2004 m. programa

2000 m. priimtą pirmąją romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2000-2004 m. programą, kurią suformavo ir koordinavo įgyvendinimą Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, galima vertinti kaip pirmą savarankišką Lietuvos programą, kurioje buvo pripažintos ir išvardintos pagrindinės romų problemos Lietuvoje. Šia programa buvo siekiama *sudaryti sąlygas, kad asmenys, priklausantys romų etninei mažumai, visaverčiai integruotųsi į Lietuvos visuomenės gyvenimą* bei

¹⁴¹ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvių grįžimo į tėvynę informacijos centro reorganizavimo.

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=347333&p_query=&p_tr2= [žiūrėta 2010 10 29].

¹⁴² Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos 2010-2012 m. strateginis veiklos planas.

http://www.lrkmlt/go.php/lit/Veiklos_planai/280/3/186 [žiūrėta 2010 10 29].

¹⁴³ Pilipavičienė V. Žmogaus teisių apsauga: ROMŲ TEISĖS // Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, 2009, Nr. 23(38). – p. 3.

¹⁴⁴ Kultūros ministerijos Tautinių mažumų reikalų skyriaus eksperto komentaras: *nuo rugsėjo 1 Vyriausybė patvirtino naują strateginio planavimo metodiką, todėl programą reikės koreguoti ir tvirtinti kaip tarpinstitucinį veiklos planą. Daugiau kol kas informacijos nėra.*

numatyti būdus ir priemones romų tautiniam savitumui išsaugoti ir plėtoti atsižvelgiant į specifines jų gyvenimo sąlygas¹⁴⁵. Siekiant šių tikslų buvo nustatyta, kad yra būtina:

- Vykdyti nuoseklią ir darnią valstybinę romų integravimosi politiką, suderintą su Lietuvos Respublikos įstatymais, kitais teisės aktais ir tarptautinių organizacijų dokumentais;
- Imtis veiksmingų priemonių, kad būtų sudarytos vienodos galimybės romams ir kitiems šalies gyventojams dalyvauti visuomenės gyvenime;
- Skatinti tarpusavio toleranciją ir pasitikėjimą, supažindinti visuomenę su romų kultūra ir istorija, formuoti teigiamą jų įvaizdį, atsiriboti nuo išankstinės priešiškos nuostatos ir kai kurių stereotipų romų atžvilgiu;
- Formuoti ir vykdyti romų integravimosi politiką nacionaliniu ir savivaldos lygmenimis, bendradarbiaujant su tarptautinėmis ir šalies nevyriausybinėmis organizacijomis¹⁴⁶.

Matome, kad Pirmojoje programoje pabrėžiama integruotos Lietuvos politikos romų atžvilgiu svarba, tarpžinybinio bendradarbiavimo būtinumas ir teigiamos informacijos apie romus ir jų kultūrą sklaida Lietuvos visuomenėje.

Programoje pagal sektorius yra apibrėžiamos pagrindinės romų problemos¹⁴⁷:

5 lentelė. Pagrindinės romų problemos, įtvirtintos Pirmoje programoje

Sritis	Pagrindinės problemos
Socialinės problemos	1. Būsto neturėjimas 2. Nedarbas 3. Romų šeimų skurdas 4. Prekyba narkotikais, narkomanija
Švietimo problemos	1. Mokyklų nelankymas arba jų nebaigimas 2. Valstybinės kalbos nemokėjimas 3. Suaugusiųjų neraštingumas 4. Mokymosi motyvacijos stoka
Sveikatos apsaugos problemos	1. Gydomo paslaugų neprieinamumas 2. Lėtinių ligų paplitimas tarp romų 3. Sanitarinių higienos įgūdžių neturėjimas

¹⁴⁵ Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2000-2004 m. programa.

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=104285&p_query=Rom%F8%20integracijos%20%E1%20Lietuvos%20visuomen%E6%202000-2004%20m.%20programa&p_tr2=2 [žiūrėta 2010 11 03].

¹⁴⁶ Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2000-2004 m. programa.

¹⁴⁷ Ten pat.

Sritis	Pagrindinės problemos
Migracijos problemos	1. Problemos keliaujant dėl asmens dokumentų neturėjimo
Kitos problemos	1. Visuomenės priešiškos nuostatos 2. Neigiami stereotipai 3. Žinių apie romų kultūrą trūkumas

Šaltinis: sudaryta remiantis: Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2000-2004 m. programa.

Pagal šias sritis buvo numatytas platus programos įgyvendinimo priemonių planas, už įgyvendinimą atsakingos institucijos, terminai ir skirtos lėšos. Programa buvo įgyvendinama dviem etapais: pirmuoju buvo siekiama gerinti Vilniaus romų būklę, o antruoju – romų, gyvenančių kituose Lietuvos miestuose ir rajonuose, būklę¹⁴⁸.

Pateikiame pagrindinių Programos įgyvendinimo priemonių sąrašą pagal aptartas sritis¹⁴⁹:

I. Švietimas

1. Įsteigti romų visuomeninį centrą;
2. Remti romų visuomeninio centro veiklą;
3. Organizuoti romų (vaikų ir suaugusiųjų) švietimą;
4. Organizuoti romų vaikų, lankančių priešmokyklinės klases, nemokamą maitinimą;
5. Organizuoti valstybinės kalbos kursus suaugusiems romams;
6. Organizuoti romų vaikų vasaros poilsį;
7. Aprūpinti mokymo priemonėmis romų vaikus;
8. Parengti individualias romų vaikų ugdymo programas;
9. Organizuoti kursus pedagogams, dirbantiems su romų vaikais;

II. Socialiniai klausimai

10. Parengti Vilniaus romų darbinio mokymo ir užimtumo programą;
11. Atlikti Vilniaus tabore gyvenančių romų sociologinius tyrimus;
12. Pagerinti taboruose gyvenančių romų buities sąlygas (užtikrinti atliekų išvežimą, įrengti vandens kolonėlę, telefoną automatai);

III. Sveikatos apsauga

13. Organizuoti socialiai neapsidraudusių romų pirminę ir antrinę sveikatos priežiūrą;
14. Organizuoti romų švietimą sanitarijos ir higienos klausimais;

¹⁴⁸ Ten pat.

15. Vykdyti taboruose narkomanijos prevenciją ir gydymą;

IV. Migracija

16. Sutvarkyti Lietuvos romų asmens dokumentus;

17. Organizuoti romų teisinį švietimą, teikti jiems teisinės konsultacijas;

V. Tautinio identiteto išsaugojimas

18. Remti romų visuomeninių organizacijų kultūrinius projektus;

19. Remti romų meno saviveiklą;

20. Išleisti leidinį, skirtą romų istorijai ir kultūrai ir pan.

2000-2004 metų romų integracijos programos įgyvendinimą reikėtų vertinti teigiamai tuo požiūriu, kad visos numatytos priemonės buvo realizuotos. Neišspręstos problemos nesumenkina Pirmosios programos svarbos ir nepaneigia fakto, kad ji yra reikšmingas žingsnis plėtojant romų integracijos politiką¹⁵⁰. Švietimo srityje vienas iš esminių pasiekimų buvo VŠĮ Romų visuomenės centro įsteigimas Kirtmuose. Centras veikia sklandžiai, vykdo įvairius projektus ir yra tarsi tarpininkas tarp romų bendruomenės ir oficialių valdžios struktūrų. Šio centro įkūrimą galime vertinti kaip pasiteisinusią romų integracijos priemonę.

Vis dėlto programa ir jos įgyvendinimas susilaukė konstruktyvios kritikos. Romų lyderiai skundėsi, kad nebuvo pakankamai atsižvelgta į pačios romų bendruomenės nuomonę rengiant programą¹⁵¹. Siekiant kurti efektyvias romų integracijos programas būtina bendradarbiauti su romų bendruomene ir įtraukti jos atstovus į programų rengimo procesą. Vertinama, kad turinio požiūriu programa buvo parengta adekvačiai, tačiau jai pritrūko strateginės dimensijos. Programa atskleidė, kad valstybė neturi aiškių ilgalaikių strateginių tikslų ir išsipareigojimų romų integracijos srityje¹⁵². Turime pripažinti, kad tokios priemonės, kaip paskaitų organizavimas higienos klausimais, atliekų išvežimo užtikrinimas, telefono automato įrengimas, poilsio organizavimas ir pan. yra projektai, skirti trumpalaikiai perspektyvai. Be to, sunku įsivaizduoti romų teisinio švietimo ir paskaitų higienos klausimais realią naudą, atsižvelgiant į tai, kad daugumai romų trūksta elementarių socialinių įgūdžių ir bendrų žinių.

Apie programos neišbaigtumą ir ilgalaikės valstybės strategijos nebuvimą taip pat liudija romų užimtumo didinimo klausimų neįtraukimas į programą. Apsiribojama tik Vilniaus romų darbinio mokymo ir užimtumo programos parengimu. Nėra imamas konkrečių veiksmų, kad būtų užtikrinamas romų užimtumas, ir šioje vietoje T. Leončikas (2007) pastebi programos nenuoseklumą: identifikuojant pagrindines problemas, romai traktuojami kaip socialinės rizikos

¹⁴⁹ Ten pat.

¹⁵⁰ Leončikas T. Romai: situacijos apžvalga // Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2005. – p. 7-8.

¹⁵¹ Ten pat, 8.

¹⁵² Ten pat, 8.

grupė (pabrėžiamos su narkotikų prekyba ir vartojimu susijusios problemos, socialinių ir bendrųjų įgūdžių stoka, nesirūpinimas vaikais ir pan.), o nedarbas yra išskiriamas kaip viena iš opiausių problemų. Tuo tarpu integruojami romai yra kaip etninė mažuma: sudaromos sąlygos romų tapatumui išsaugoti, organizuojamas švietimas ir pan. Kitaip tariant, orientuojamasi į kultūrinių klausimų sprendimą, paliekant socialinius ir ekonominius klausimus užribyje¹⁵³. Galiausiai, verta pažymėti, kad Pirmoji programa iš esmės buvo skirta Vilniaus romų problemų sprendimui pirmajame įgyvendinimo etape. Nors Vilniuje iki šių dienų egzistuoja Kirtimų taboro problema, žvelgiant į romų integracijos problemą per ilgalaikės perspektyvos prizmę, nėra tikslinga koncentruotis tik ties Vilniaus regionu. Vis dėlto nepaisant kritikos, ši programa pirmą kartą leido pažvelgti į romų problemas kompleksiskai ir sudarė prielaidas pradėti jas spręsti valstybiniu lygiu.

3.2.2. Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2008-2010 m. programa

2008 m. Vyriausybė patvirtino naują *Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2008-2010 m. programą*. Turime atkreipti dėmesį į tą faktą, kad tarp Pirmosios programos galiojimo pabaigos ir Antrosios programos priėmimo egzistuoja ketverių metų laiko tarpas. Atrodytų, kad šiame laiko tarpe romų problemų tarsi neegzistavo. Nors 2006 m. buvo priimta Nacionalinė antidiskriminacinė 2006-2008 m. programa, 2007 m. paskelbta Tautinių mažumų politikos plėtros iki 2015 metų strategija, vis dėlto šie dokumentai nebuvo skirti konkrečioms romų problemoms spręsti. Toks laiko tarpas tarp dviejų romų integracijos programų liudija apie valstybės romų integracinės politikos ilgalaikės vizijos nebuvimą, politinės valios stoką ir nepakankamą valdžios dėmesį romų problemoms.

2008-2010 m. romų integracijos programos keliama tikslai ir uždaviniai šiems tikslams pasiekti¹⁵⁴:

- *Tikslas – užtikrinti romų tautybės asmenų visapusišką integraciją į Lietuvos visuomenę ir mažinti socialinę atskirtį.*

Uždaviniai:

1. *Plėtoti romų vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų švietimą;*
2. *Įtraukti romus į darbo rinką;*
3. *Kaupti informaciją apie romų gyvenamąją aplinką;*

¹⁵³ Leončikas T. Romų bendruomenės socialinės integracijos galimybių tyrimas // Vilnius: Etninių tyrimų centras, 2007, - p. 10.

<http://www.lygybe.lt/assets/Rom%C5%B3%20bendruomen%C4%97s%20socialin%C4%97s%20integracijos%20galimybi%C5%B3%20tyrimas.pdf> [žiūrėta 2010 11 03].

¹⁵⁴ Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2008-2010 m. programa.

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=317530&p_query=Rom%F8%20integracijos%20%E1%20Lietuvos%20visuomen%E6%202008-2010%20m.%20programa&p_tr2=2 [žiūrėta 2010 11 04].

4. Informuoti romus apie sveiką gyvenimo būdą;

5. Vykdyti narkomanijos ir teisės pažeidimų prevenciją;

6. Stiprinti romų gebėjimus patiems spręsti savo bendruomenės problemas.

- Tikslas - išsaugoti romų tautinį tapatumą.

Uždavinys:

7. Sudaryti galimybes romams išsaugoti kalbą, papročius, tradicijas ir sukurtą materialųjį kultūros paveldą.

- Tikslas - skatinti visuomenės toleranciją romams ir pasitikėjimą jais.

Uždavinys:

8. Informuoti visuomenę apie romų tautinės mažumos padėtį.

Programoje pateikiama romų aplinkos analizė pagal sritis ir išskiriamos pagrindinės problemos, su kuriomis susiduriama¹⁵⁵:

6 lentelė. Pagrindinės romų problemos, įtvirtintos Antroje programoje

Sritis	Pagrindinės problemos
Išsilavinimas	1. Aukštas neraštingumo lygis 2. Valstybinės kalbos nemokėjimas 3. Mokyklų nebaigimas
Dalyvavimas darbo rinkoje	1. Profesijos neturėjimas 2. Aukštas nedarbo lygis 3. Neigiamas darbdavių požiūris į romus
Sveikatos apsauga	1. Trumpa gyvenimo trukmė 2. Prasta sveikatos būklė 3. Narkotikų vartojimas
Būstas	1. Prasta būstų kokybė 2. Blogos buities sąlygos 3. Neparengtos būsto politikos priemonės
Nepakantumas romams ir jų diskriminacija	1. Auganti visuomenės netolerancija 2. Romų nesugebėjimas tinkamai ginti savo teises
Organizaciniai ir administraciniai gebėjimai	1. Informacijos, reikalingos romų nevyriausybiniams organizacijoms, trūkumas 2. Romų NVO vadovų vadybos gebėjimų stoka

Šaltinis: Sudaryta remiantis: Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2008-2010 m. programa.

¹⁵⁵ Ten pat.

Matome, kad Antrojoje programoje išskirtos kelios svarbios problemos. Palyginus su Pirmąja programa daugiau dėmesio skiriama romų nesugebėjimui savarankiškai ginti savo teises bei romų nevyriausybinių organizacijų neveiksmingumui, jiems būtinos informacijos stokos problemai. Dar vienas svarbus punktas – darbdavių neigiamas požiūris į romus. Galima daryti prielaidą, kad šios problemos identifikavimą ir įtraukimą į programą lėmė 2008 m. beprecedentė *S. Marcinkevič vs UAB „Disona“* byla. 2007 m. spalio 29 d. romų kilmės S. Marcinkevič pagal darbo biržos rekomendaciją kreipėsi dėl indų plovėjos darbo kavinėje „Lakštingala“, bet jai buvo atsakyta, kad etatas jau užimtas. Tačiau po S. Marcinkevič apsilankymo darbdavys dviems kitiems potencialiais kandidatais prisistačiusiems asmenims (antstoliui ir Žmogaus teisių stebėjimo instituto darbuotojai) dėl galimybės gauti indų plovėjos darbą atsakė teigiamai. Tai akivaizdžiai parodo, kad S. Marcinkevič nebuvo priimta į darbą dėl savo etninės kilmės¹⁵⁶. Ieškovė S. Marcinkevič 2007 m. gruodžio 5 d. kreipėsi į teismą su ieškiniu, kuriame prašė pripažinti, kad atsakovo atsisakymas priimti ją į indų plovėjos darbą kavinėje „Lakštingala“ yra neteisėtas dėl tiesioginės diskriminacijos. 2008 m. birželio 30 d. Vilniaus m. 2-asis apylinkės teismas pripažino UAB „Disona“ atsisakymą priimti S. Marcinkevič į darbą neteisėtu, t. y. diskriminuojančiu pagal kilmę, o 2008 m. gruodžio 10 d. Vilniaus m. apygardos teismas atmetė UAB „Disona“ apeliacinį skundą ir nusprendė Vilniaus m. 2-ojo apylinkės teismo 2008 m. birželio 30 d. sprendimą palikti nepakeistą¹⁵⁷. Šią bylą galime vertinti kaip reikšmingą kovojant su diskriminacija etniniu pagrindu. Dėka Europos Komisijos 2005-2006 m. organizuotų mokymų Lietuvoje buvo sužinota apie testavimo metodą, kuris buvo pritaikytas šioje byloje ir padėjo įrodyti etninės diskriminacijos faktą¹⁵⁸. Apmaudu, kad vis dar retai kreipiamasi į kompetentingas institucijas dėl įvykdytos diskriminacijos etniniu ir kitais pagrindais, o patį diskriminacijos faktą sudėtinga įrodyti.

Svarbu aptarti pagrindines priemones, kurios buvo numatytos Antrosios programos įgyvendinimo priemonių plane pagal išvardintus uždavinius (žr. 55-56 p.). Aptarsime tik tuos uždavinius, kurie yra susiję su romų problemomis pagrindinėse srityse – švietimo, darbo rinkos, sveikatos apsaugos, tolerancijos visuomenėje skatinimo.

Verta pažymėti, vienos iš esminių pirmojo uždavinio (plėtoti romų vaikų, jaunimo ir suaugusiųjų švietimą) įgyvendinimo priemonių yra:

- 1.1. Organizuoti papildomą romų vaikų ikimokyklinį, priešmokyklinį ir kitokį neformalųjį švietimą;*
- 1.4. Organizuoti kvalifikacijos tobulinimo seminarus mokytojams, dirbantiems su romų vaikais;*

¹⁵⁶ 2008 m. gruodžio 10 d. Vilniaus apygardos teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1020-464/ 2008.

¹⁵⁷ Ten pat.

¹⁵⁸ European Commission. The role of NGOs and trade unions in combating discrimination // Brussels: European Commission, 2009, - p. 18.

1.6. Skatinti socialiai remtinus romus toliau mokytis profesinėse ir aukštosiose mokyklose, teikti jiems būtiniausią pagalbą (padėti įsigyti mokomąsias priemones, padengti kelionės išlaidas, skirti vienkartinės pinigines išmokas);

1.7. Organizuoti romams valstybinės kalbos kursus;

1.9. Steigti mokytojų padėjėjų etatus mokyklose, kuriose mokosi romų vaikai, nemokantys valstybinės kalbos arba turintys vidutinių, didelių ar labai didelių specialiųjų mokymosi poreikių ir pan¹⁵⁹.

Numatytas romų švietimo priemonės galime vertinti kaip adekvačias ir atitinkančias iškeltą pirmąjį uždavinį. Nemažai šioje srityje nuveikė Romų visuomenės centras, kuris užsiima romų ikimokykliniu švietimu ir neformaliu ugdymu. Vis dėlto manome, kad viena didžiausių šiuo metu egzistuojančių problemų - žymus finansinės paramos švietimo projektams sumažėjimas dėl prasidėjusio sunkmečio.

Antram uždaviniui – įtraukti romus į darbo rinką – realizuoti programoje numatytos priemonės yra susijusios su romų informuotumo apie darbo galimybes didinimu ir dalyvavimo darbo rinkoje skatinimu:

2.1. Parengti romų įtraukimo į darbo rinką rekomendacijas;

2.3. Kiekvieną kalendorinių metų ketvirtį viešojoje įstaigoje Romų visuomenės centre rengti darbo rinkos dienas, per kurias romų bendruomenės nariams būtų teikiama informacija apie galimybes įsidarbinti, dalyvavimą profesinio mokymo programose, jie konsultuojami juos dominančiais darbo rinkos klausimais;

2.4. Įkurti viešojoje įstaigoje Romų visuomenės centre informacijos paieškos centrą, teikti jam metodinę ir praktinę pagalbą;

2.5. Aprūpinti viešąją įstaigą Romų visuomenės centrą Vilniaus darbo biržos leidžiama informacine medžiaga apie teikiamas paslaugas, vykdomas aktyvias darbo rinkos politikos priemones ir pan¹⁶⁰.

Matome, kad iš esmės suteikti romams žinias apie darbo rinkos galimybes siekiama per Romų visuomenės centrą. Šių priemonių įgyvendinimas priklauso nuo tinkamo finansavimo, kuris, kaip ir pirmojo uždavinio įgyvendinimo priemonių atveju, 2010 m. buvo nutrauktas. Kalbant apie romų įtraukimą į darbo rinką, norime pabrėžti, kad šiuo metu ES lėšomis Lietuvoje įgyvendinamas vienas projektas - *Atsigręžk į romus: Inovatyvios romų dalyvavimo darbo rinkoje priemonės*, kurio tikslas – sukurti romų įtraukimo į darbo rinką ir dalyvavimo visuomenėje priemonių kompleksą, kuris padėtų ne tik įsidarbinti, bet ir išsilaikyti darbo vietoje. Tam tikslui pasiekti kuriamas individualių

¹⁵⁹ Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2008-2010 m. programa.

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=317530&p_query=Rom%F8%20integracijos%20%E1%20Lietuvos%20visuomen%E6%202008-2010%20m.%20programa&p_tr2=2 [žiūrėta 2010 11 04].

¹⁶⁰ Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2008-2010 m. programa.

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=317530&p_query=Rom%F8%20integracijos%20%E1%20Lietuvos%20visuomen%E6%202008-2010%20m.%20programa&p_tr2=2 [žiūrėta 2010 11 04].

paslaugų romams teikimo modelis, pagal kurį apmokomi specialistai ir praktikoje išbandomas individualizuotų paslaugų teikimas. Romų užimtumui didinti taikomos tarpininkavimo įsidarbinant ar pradedant verslą paslaugos bei teikiama struktūruota individuali pagalba – mokymas darbo vietoje, socialinių įgūdžių lavinimas, kita reikalinga socialinė pagalba romų šeimoms, kuri užtikrins įdarbinimo sėkmę. Projekto metu siekiama formuoti palankią darbdavių ir visos visuomenės nuomonę apie romų dalyvavimą visuomenės gyvenime¹⁶¹. Projektui skirtas ES finansavimas – 1 893 443, 00 litų, iš kurių jau išmokėta lėšų – 777 185, 43 litų¹⁶².

Ketvirtojo uždavinio (informuoti romus apie sveiką gyvenimo būdą) priemonės skirtos suteikti romams daugiau žinių apie sveiką gyvenseną ir skatinti romus rūpintis sveikatos apsauga. Pagrindinės priemonės:

- 4.1. Parengti ir įgyvendinti sveikos gyvensenos ugdymo projektus, organizuoti sveiką gyvenseną skatinančius renginius kompaktiškai romų gyvenamose ir mokymosi vietose;
- 4.2. Organizuoti romų mergaitėms ir moterims paskaitų ciklą sanitarijos ir higienos klausimais;
- 4.3. Organizuoti neapdraustų privalomuoju sveikatos draudimu romų sveikatos tikrinimą;
- 4.4. Pastatyti ir įrengti sporto salę šalia viešosios įstaigos Romų visuomenės centro Vilniuje, Metalų g. 23A ir pan¹⁶³.

Kaip jau buvo minėta analizuojant Pirmosios programos įgyvendinimo priemones (žr. 54 p.), sunku įsivaizduoti romų sveikos gyvensenos ugdymo ir paskaitų higienos klausimais realią naudą, atsižvelgiant į tai, kad daugumai romų trūksta elementarių socialinių įgūdžių ir bendrų žinių, taip pat dauguma romų (ypač Kirtimų tabore) turi problemų su valstybinės kalbos mokėjimu. Sporto salės įrengimas yra gražus įsipareigojimas, tačiau ši priemonė taip pat nebuvo įgyvendinta.

Aštuntajam uždaviniui (informuoti visuomenę apie romų tautinės mažumos padėtį) realizuoti numatyta:

- 8.1. Organizuoti seminarus, konferencijas, diskusijas kovos su ksenofobija, rasizmu, diskriminacija, tolerancijos ugdymo klausimais;
- 8.2. Parengti ir įtraukti į bendrojo lavinimo mokyklos programas ir vadovėlius medžiagą apie Lietuvos romų istoriją, etnokultūrą;
- 8.4. Rengti radijo laidas apie kovą su ksenofobija, diskriminacija, tolerancijos ugdymą;
- 8.6. Organizuoti policijos pareigūnams mokymus žmogaus teisių apsaugos ir nediskriminavimo principo užtikrinimo, nusikalstamų veikų, susijusių su asmens lygiateisiškumu, tyrimo klausimais ir pan¹⁶⁴.

¹⁶¹ Apie projektą „Atsigręžk į romus“. <http://www.atsigrezkiromus.lt/> [žiūrėta 2010 11 05].

¹⁶² ES parama. Įgyvendinami projektai. http://www.esparama.lt/2007-2013/lt/sadm/projektai?pro_id=1234&sparams=233517&pgsz=10 [žiūrėta 2010 11 05].

¹⁶³ Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2008-2010 m. programa. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=317530&p_query=Rom%F8%20integracijos%20%E1%20Lietuvos%20visuomen%E6%202008-2010%20m.%20programa&p_tr2=2 [žiūrėta 2010 11 04].

Negalime nesutikti, kad aptartos priemonės yra svarbios formuojant romų integracijos į visuomenę politiką ir skatinant romų įtrauktį. Visgi egzistuoja akivaizdus šių priemonių neišbaigtumas ir nepakankamumas. Dauguma aptartų priemonių yra panašios į trumpalaikius projektus, nesusijusius tarpusavyje. Viena pagrindinių problemų – nebūna adekvataus programų įgyvendinimo monitoringo ir įvertinimo, kurių pagrindu galima kurti tęstinas programas. Tuo tarpu manome, kad visos priemonės turėtų būti susijusios ir nukreiptos į ilgalaikę perspektyvą. Kitaip tariant, po kiekvienos programos užbaigimo jos turi būti įvertinamos, identifikuojamos įgyvendinimo problemos, o nauja programa formuluojama remiantis gera patirtimi ir atsižvelgiant į ankstesnių programų trūkumus, išlaikant sėkmingų programų priemonių tęstinumą.

Papildomai situaciją pablogina dar viena problema – finansavimo, skirto Antrosios programos įgyvendinimui, nutraukimas. 2010 m. spalio 25 d. Kultūros ministerijos surengtoje apskrito stalo diskusijoje „Ar Lietuva pasirengusi atsigręžti į romus?“ buvo konstatuota, kad *ligšiolinės priemonės, taikytos sprendžiant Lietuvos romų, ypač vadinamojo Kirtimų taboro, problemas, iš esmės nepasiteisino. Dažniausiai įvairios institucijos apsiriboja formaliu savo pareigų atlikimu, menkai teatsižvelgdamos į problemos specifiką. [...] situaciją galėtų pakeisti Vyriausybės įsteigta (jeigu taip būtų nuspręsta) Tarpžinybinė romų reikalų komisija, numatant ir jos veiklos tikslinį finansavimą. Dar viena būtina sąlyga [...] būtų tai, kad įvairių institucijų specialistai ir tarnautojai į šią komisiją būtų parenkami iš savanorių tarpo [...]*¹⁶⁵. Savanoriškumo faktorius yra svarbus, siekiant užtikrinti, kad už romų reikalus būtų atsakingi realiai suinteresuoti romų problemas spręsti asmenys. Nors kai kurios Antrosios programos priemonės atrodo veiksmingos (romų nuolatinis švietimas, mokytojų padėjėjų etatų įsteigimas, romų sveikatos patikra), tačiau akivaizdu, jog bet kuri net ir pati efektyviausia priemonė bus neveiksminga, jeigu jos įgyvendinimui nebus skirta pakankamai lėšų. Tam, kad būtų užtikrintas romų integracijos politikos tinkamas nuolatinis finansavimas, būtina, kad romų integracijos klausimas taptų prioritetine Lietuvos etninės politikos kryptimi. Panašu, kad artimiausiu metu tai neįvyks, kadangi naujos Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2010-2012 m. programos rengimo sustabdymas ir galimas nutraukimas akivaizdžiai parodo apatines Lietuvos valdžios nuostatas romų integravimo politikos atžvilgiu.

Galime teigti, kad etninių santykių reglamentavimo raida Lietuvoje nuo nepriklausomybės laikų vyko teigiama linkme. Tiek tarptautiniai, tiek nacionaliniai teisės aktai apibrėžia etninių mažumų teises Lietuvoje. Oficialų Lietuvos etninės politikos kursą galima apibūdinti kaip integracinį, kuriuo siekiama užtikrinti visų grupių dalyvavimą šalies gyvenime, visos visuomenės etniškai nedalomą atstovavimą, kartu išsaugant mažumų tapatybes. Tačiau būtina pabrėžti, kad romų integracijos atveju yra sudėtinga užtikrinti išvardintas sąlygas dėl daugybės socialinių

¹⁶⁴ Ten pat.

problemų, kurios turi būti sprendžiamos pirmiausia. Integracijos procesą apsunkina dar ir tai, kad pačiai romų bendruomenei būdingi ryškūs separacijos modelio bruožai, kai individai išlaiko savo kultūrą ir kartu vengia susidūrimo su kitomis grupėmis.

Taigi pagrįstai galima teigti, kad nepaisant visos pažangos, romų teisės nėra tinkamai užtikrinamos ir įgyvendinamos. Tenka konstatuoti, kad *Europos Tarybos Žmogaus teisių komisaras ataskaitoje apie savo vizitą Lietuvoje 2003 m. gyvenimo sąlygas romų bendruomenės gyvenvietėje įvertino kaip labai nepalankias, nurodydamas, kad didžioji dalis gyventojų neturi darbo, jų namuose nėra pagrindinės infrastruktūros ir paslaugų. Pasiūlyta išplėtoti egzistuojančias romų bendruomenės integracijos programas, atkreipti dėmesį į poreikį pagerinti situaciją dėl jų užimtumo, būsto suteikimo, sveikatos priežiūros ir švietimo srityse*¹⁶⁶. Jungtinių Tautų specialusis pranešėjas rasizmo klausimais 2008 m. pateikė ataskaitą apie vizitą į Lietuvą, kurioje išreiškė susirūpinimą dėl tautinių mažumų padėties Lietuvoje, pažymėdamas, kad romai patiria ryškią diskriminaciją įdarbinimo ir būsto srityse, kad romų nedarbo lygis išliko keliskart aukštesnis nei etninių lietuvių, o gyvenimo sąlygos romų gyvenvietėse kai kuriais atvejais buvo žemiau minimalių standartų¹⁶⁷. Tokie taLietuvos romų situacijos monitoringo duomenys dar kartą patvirtina, kad romų integracija į Lietuvos visuomenę yra ilgas ir sudėtingas procesas, reikalaujantis pastovaus dėmesio ir ilgalaikių valstybės veiksmų ir įsipareigojimų.

Apibendrinant, galime teigti, kad romai yra specifinė mažuma, kurios socialinės atskirties problemų sprendimas priklauso nuo įvairių faktorių. Be Lietuvos valdžios įsikišimo sprendžiant romų integracijos į visuomenę problemas pažanga šioje srityje vyks labai lėtai arba sustos apskritai. Nepaisant visų ES siūlomų romų integravimo priemonių, Lietuvoje priimtų įstatymų, įgyvendinamų ir kuriamų įvairių programų bei strategijų, romai Lietuvoje išlieka pažeidžiama mažuma, kuri susiduria su problemomis tose srityse, kurios ES lygmenyje buvo išskirtos kaip prioritetinės, sprendžiant romų atskirties problemą - švietimo, sveikatos apsaugos, užimtumo ir būsto srityse¹⁶⁸.

Siekdami išsiaiškinti pagrindines Lietuvos vykdomos politikos romų atžvilgiu problemas ir priežastis, kodėl nepaisant visų valdžios pastangų pažanga romų integracijos srityje vyksta labai lėtai, ketvitoje darbo atliekame Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu kokybinį tyrimą. Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu tyrimas atliekamas, siekiant patikrinti darbo pradžioje iškeltas hipotezes, identifikuoti pagrindines etninės politikos romų atžvilgiu problemas ir pateikti rekomendacijas.

¹⁶⁵ LR kultūros ministerija. Apskritas stalas „Ar Lietuva pasirengusi atsigręžti į romus?“ <http://www.muza.lt/go.php/lit/Placiau/1569> [žiūrėta 2010 11 05].

¹⁶⁶ Pilipavičienė V. Žmogaus teisių apsauga: ROMŲ TEISĖS // Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, 2009, Nr. 23(38). – p. 5.

¹⁶⁷ Ten pat, 6.

¹⁶⁸ Ten pat, 7.

4. LIETUVOS ETNINĖS POLITIKOS ROMŲ ATŽVILGIU TYRIMAS

4.1. Tyrimo metodologija: kokybinio metodo taikymas

Kęstutis Kardelis (2007) kokybinius tyrimus apibūdina kaip „sisteminę, nestruktūrizuotą atvejo ar individų grupės, situacijos ar įvykio tyrimą natūralioje aplinkoje, siekiant suprasti tiriamuosius reiškinius bei pateikti interpretacinį, holistinį jų paaiškinimą“¹⁶⁹. Dar vienas kokybinio tyrimo sąvokos apibrėžimas pateikiamas Astos Valackienės ir Svajonės Mikienės darbe (2008). Jų teigimu, kokybinis tyrimas yra suvokimo procesas, kuris yra grindžiamas individualiomis metodologinėmis žmonių socialinių problemų tyrimo tradicijomis. Tyrėjas darbo metu sukonstruoja kompleksinę situacijos paveikslą, analizuoja surinktą informaciją ir atlieka tyrimą natūralioje aplinkoje. Kokybinė surinktos informacijos analizė grindžiama teorijų sklaida, individualiomis nuomonėmis ir patirtimi, tyrėjo sugebėjimu kritiškai analizuoti informaciją ir įsigilinti į informacijos srautus bei tinkamai interpretuoti visą turimą medžiagą¹⁷⁰.

Kokybinio tyrimo privalumai, anot Rimanto Tidikio (2003), yra tai, kad jis padeda praplėsti tiriamą problemą, leidžia matyti reiškinio vystymosi dinamiką, gauti įvairiapusę informaciją, išaiškina unikalius faktus ir juos demonstruoja bei padeda kurti naujas hipotezes. Vis dėlto kokybinis tyrimas pasižymi duomenų apdorojimo sudėtingumu, rezultatų apibendrinimo problema, pageidautinų rezultatų įtaka tyrimo duomenims, didelėmis laiko sąnaudomis, tyrimo pakartojimo sunkumais¹⁷¹. Taigi atliekant kokybinį tyrimą būtina aiškiai apibrėžti kokybinio tyrimo imtį bei visiškai atsiriboti nuo subjektyvių išankstinių nusistatymų.

Darbe empiriniam tyrimui atlikti buvo pasirinktas *ekspertų interviu metodas*. Interviu metodas naudingas tuo, kad leidžia gauti didelį kiekį informacijos rūpimais klausimais iš kompetentingų šios srities atstovų. Pasak R. Tidikio, interviu yra vienas iš efektyvių kokybinio tyrimo metodų, kuris leidžia gauti reikalingą žodinę informaciją tiesiogiai kontaktuojant su respondentais. Tai yra individualus pokalbis, kuris garantuoja didesnę duomenų patikimumą negu anketinis metodas ar kiti apklausos būdai (pvz. apklausa paštu). Ekspertų interviu metu yra apklausiami asmenys, kurie dėl savo profesinės ir gyvenimo patirties turi didžiausią kompetenciją ir patikimiausią informaciją apie tiriamą problemą. Tokio interviu metu tyrėjas gali gauti naujausią ir detalesnę informaciją apie tiriamą objektą, patikrinti hipotezes, susidaryti tikslesnę tyrimo proceso programą¹⁷².

¹⁶⁹ Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. – Šiauliai: Lucilijus, 2007. – p. 273.

¹⁷⁰ Valackienė A., Mikienė S. Sociologinis tyrimas. Metodologija ir atlikimo metodika. – Kaunas: Technologija, 2008. – p. 38.

¹⁷¹ Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimo metodologija. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003. – p. 366.

¹⁷² Ten pat, p. 465-467.

Anot K. Kardelio, interviu, kaip atskiras tyrimo metodas, gali būti organizuotas įvairiai, pradedant nuo standartizuotų interviu, kur klausimai yra uždari ir iš anksto numatyti, iki neformalių interviu, kur klausimų seka bei jų formalizavimas yra visiškai laisvi¹⁷³. Standartiniame interviu iš anksto numatomi ir vienodai tiksliai užfiksuojami klausimų formulavimas, jų tvarka ir skaičius, jų užrašymo tvarka. Interviu yra naudojamas tyrimui reikalingai informacijai gauti tiesiogiai kontaktuojant su respondentais, kurie yra informacijos šaltinis. Interviu gali būti naudojamas kaip pagrindinis informacijos surinkimo metodas kartu su stebėjimu, dokumentų analize ir pan¹⁷⁴. Griežtai struktūruoto interviu trūkumas yra tai, kad yra iš anksto numatyti atsakymai, todėl yra maža pasirinkimo galimybė, dėl ko respondentai gali nesuteikti visos turimos informacijos.

Šiame darbe tyrimui atlikti buvo pasirinktas *pusiau struktūruotas interviu* iš vienuolikos klausimų, kurie buvo užduodami tyrime dalyvavusiems ekspertams. Pusiau struktūruoto interviu procedūra ir klausimai yra standartizuojami tik iš dalies, iš anksto parengiami būtini bei numatomi galimi klausimai¹⁷⁵. Nuo struktūruoto interviu pusiau struktūruotas skiriasi tuo, kad respondentai gali papildomai atsakyti į pokalbio metu iškylančius klausimus, respondentams nėra pateikiami iš anksto parengti atsakymų variantai, o pati pokalbio atmosfera yra laisvesnė.

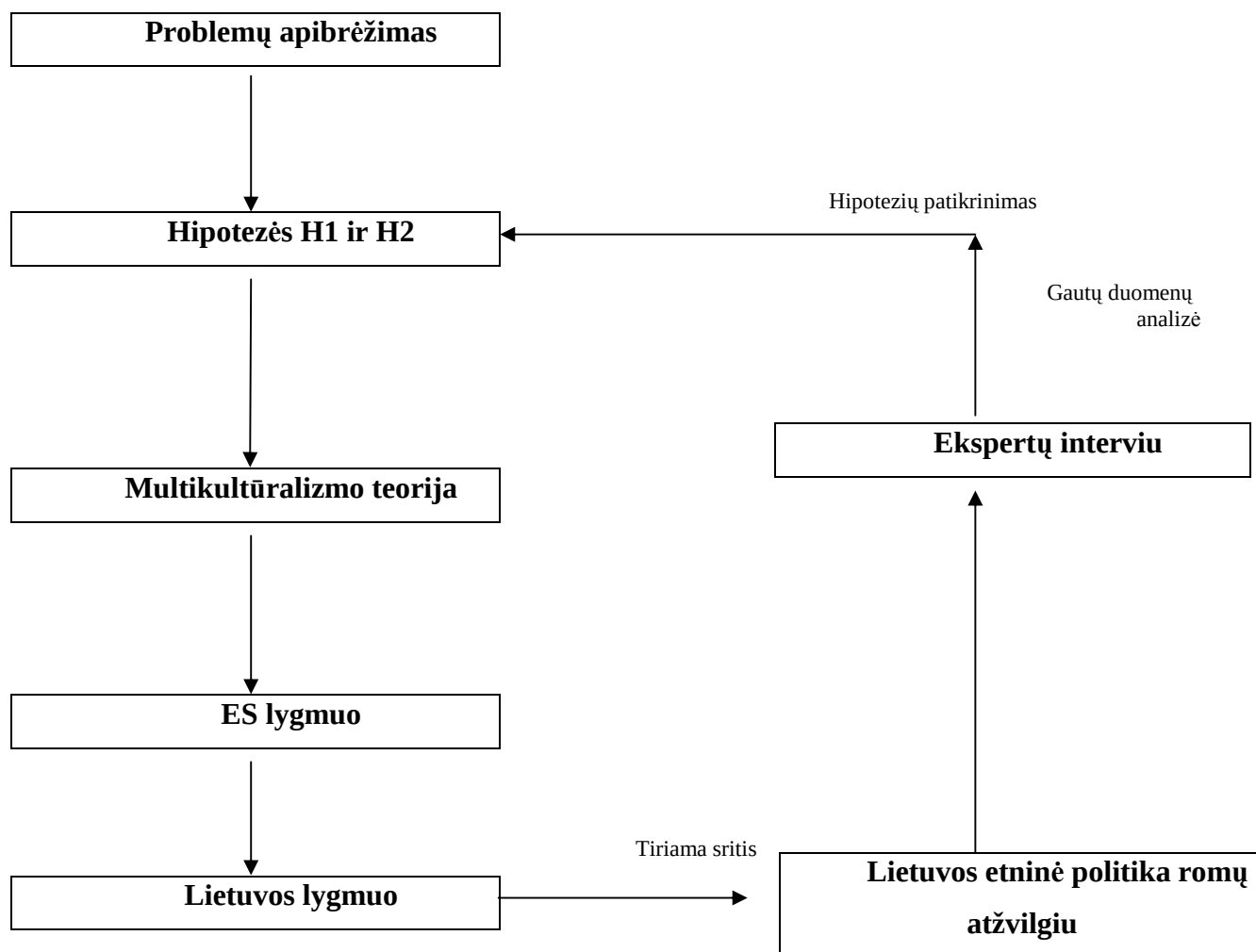
Pasirinkome ekspertų interviu metodą, siekdami sužinoti valstybinių ir nevyriausybinių institucijų nuostatas apie Lietuvos vykdomą politiką romų atžvilgiu. Dėka nevyriausybinių organizacijų ekspertų, turinčių teisę kritikuoti valdžios vykdomą politiką, surinkome ne tik informaciją apie oficialius Lietuvos valdžios veiksmus romų atžvilgiu, bet ir konstruktyvią šių veiksmų kritiką, kuri padėjo identifikuoti pagrindinius vykdomos politikos trūkumus. Romų apklausos kaip tyrimo metodo netaikėme dėl metodo įgyvendinimo ribotų galimybių (norėdami gauti tiksliai reprezentuojamą informaciją, turėtume apklausti nemažą romų skaičių ne tik iš Kirtimų taboro, bet ir iš kitų Lietuvos regionų). Be to, romų specifinė padėtis visuomenėje ir dalies romų menkas išsilavinimo lygis galėtų sudaryti kliūčių, siekiant tinkamai ištirti Lietuvos politiką romų atžvilgiu, kadangi problemos įvertinimui yra būtinos specifinės žinios.

Sukūrėme loginio ryšio schemą, padedančią pavaizduoti darbo organizavimo tvarką bei teorinių duomenų ir tyrimo rezultatų ryšį:

¹⁷³ Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. – p. 195.

¹⁷⁴ Valackienė A., Mikienė S. Sociologinis tyrimas. Metodologija ir atlikimo metodika. - p. 131.

¹⁷⁵ Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimo metodologija. - p. 467.

3 pav. Loginė darbo seka ir ryšys tarp teorinių ir empirinių duomenų

Atlikus kokybinį tyrimą siekiama išsiaiškinti Lietuvos vykdomos politikos romų atžvilgiu problemas. Svarbu nustatyti, kaip efektyviau skatinti romų integraciją Lietuvoje, atskleisti nepanaudotas galimybes formuoti ir įgyvendinti efektyvesnę politiką romų atžvilgiu.

4.2. Kokybinio tyrimo imtis

Ekspertų interviu buvo atliekamas 2010 m. rugsėjo – spalio mėnesiais. Šis laikotarpis pasirinktas siekiant gauti naujausius duomenis ir vertinimus apie nagrinėjamą problemą. Respondentams apklausti buvo sudarytas klausimynas (žr. 4 priedą). Tyrimo klausimynas buvo sudarytas remiantis pagrindinėmis sąvokomis ir darbo objekto – Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu – problematika. Vienas interviu buvo atliktas liepos mėnesį – Europos Komisijos atstovybės Vilniuje eksperto interviu. Dėl šios institucijos išskirtinumo ir kompetencijos specifiškumo, šios institucijos ekspertui buvo parengta atskira klausimyno forma su pakeitimais, pritaikant jį prie institucijos eksperto kompetencijos tiriamos problemos srityje (žr. 5 priedą).

Respondentai tikslingai pasirinkti (žr. 6 priedą 7 lent.) iš valstybinių institucijų ir viešųjų įstaigų:

- Lietuvos Respublikos Kultūros ministerija, Tautinių mažumų reikalų skyrius;
- Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba;
- Etninių tyrimų centras (ETC);
- Romų visuomenės centras (RVC);
- Tautinių bendrijų namai (TBN);

Taip pat iš nevyriausybinų organizacijų:

- Lietuvos žmogaus teisių centras (LŽTC);
- Žmogaus teisių stebėjimo institutas (ŽTSI);

Europos Sąjungos institucijos atstovybės Lietuvoje:

- Europos Komisijos atstovybė Lietuvoje.

Tyrimo dalyvavusiems ekspertams priskirti kodai, kurie tiriamojoje darbo dalyje vartojami vietoje vardo ir pavardės (žr. 6 priedą, 7 lent.). Ekspertų atsakymai buvo įrašinėjami į diktofoną ir vėliau panaudojami tyrimo dalyje. Ekspertų interviu duomenys analizuojami ir interpretuojami, suskirstant juos pagal klasifikacijas:

- Etninė politika ir etninių mažumų situacija Lietuvoje;
- Lietuvos romų padėtis;
- Lietuvos etninė politika romų atžvilgiu;
- Romų integracijos į visuomenę problemų sprendimo būdai.

Norime priminti, kad respondentui **E1** (Europos Komisijos atstovybės Vilniuje ekspertui) buvo užduodami šiek tiek kitaip suformuluoti klausimai atsižvelgiant į eksperto kompetenciją. Be to, į klausimyną buvo įtrauktas klausimas apie Prancūzijos veiksmus romų tautybės asmenų atžvilgiu, siekiant sužinoti, ar tam tikros etninės grupės kolektyvinė deportacija gali būti traktuojama kaip teisėtas problemos sprendimo būdas. Be kokybinio tyrimo duomenų tiriamojoje dalyje taip pat remiamasi diskusijos „Romų integracija: ar romas gali būti mano kaimynas?“ dalyvių pasisakymais.

4.3. Kokybinio tyrimo duomenys

4.3.1 Etninė politika ir etninių mažumų situacija Lietuvoje

Tyrimo metu respondentams užduodant tris pirmus klausimus buvo siekiama iširti jų nuomonę apie etninių mažumų situaciją Lietuvoje bei Lietuvos etninės politikos prioritetus (romai ir politika jų atžvilgiu analizuojami kituose skyriuose).

Išanalizavę, kaip ekspertai vertina etninių mažumų situaciją Lietuvoje, gavome tokius rezultatus: trys ekspertai teigė, kad etninių mažumų situacija Lietuvoje yra pakankamai gera. Vienas ekspertas pareiškė, kad etninių mažumų padėtis yra lygiai tokia pati kaip ir visos visuomenės. Keturių ekspertų nuomone, etninių mažumų situacija nėra tokia gera, kokia galėtų būti, egzistuoja problemos, kurios dar turi būti sprendžiamos. Penki ekspertai iš aštuonių apklaustųjų kaip pozityvų dalyką išskyrė tautinių mažumų tapatybės išsaugojimo galimybių užtikrinimą Lietuvoje.

Respondentas **E1**, kalbėdamas apie etninių mažumų padėtį ES ir konkrečiai Lietuvoje, pripažino, kad sunku yra vertinti etninių mažumų padėtį visos ES mastu, tačiau sutiko, kad etninių mažumų padėtis yra pakankamai gera. *Yra nemažai daroma, siekiant suteikti visoms etninėms mažumoms valstybėse narėse teisę į savo tapatybės išsaugojimą, kartu užtikrinant joms galimybę dalyvauti viešajame, politiniame savo valstybių gyvenime. Kiek sudėtingesnė situacija yra su romais Europoje. Lietuvoje situacija yra panaši, nebloga. Egzistuoja problemų, tačiau jos nėra gyvybiškai reikšmingos.*

Vertindamas etninių mažumų padėtį Lietuvoje respondentas **E2** akcentavo, kad etninių mažumų klausimai Lietuvoje praranda savo aktualumą, o Lietuvos etninė politika įgyja sąstingio poziciją ar net yra regresuojanti. Tokias tendencijas ekspertas sieja su Lietuvoje vyraujančia nuomone, kad visos esminės problemos yra išspręstos. Respondento nuomone, etninių mažumų klausimai praranda savo aktualumą Lietuvoje dėl viešojoje erdvėje vyraujančios nuomonės, kad mažumų padėtis yra pakankamai gera. Pagrindines etninių mažumų problemas respondentas sieja su Lietuvos vykdomos etninės politikos nenuoseklumu, kadangi nebėra Tautinių mažumų ir išeivijos departamento, kuris yra reorganizuotas ir jo funkcijos paskirstytos tarp kelių ministerijų, nebegalioja Tautinių mažumų įstatymas. *Tautinių mažumų politika šiuo metu, nors ji iš dalies tęsiama, tačiau yra nežinioje, kaip toliau bus įgyvendinama, kokios kryptys bus toliau plėtojamos.* Kaip pozityvų dalyką, ekspertas išskyrė tautinių mažumų kultūrinę integraciją. Jo nuomone, nuo nepriklausomybės atkūrimo laikų Lietuvoje yra gana neblogai vykdoma mažumų kultūrinė integracija, kurios metu mažumoms suteikiama teisė puoselėti savo papročius, tradicijas, kalbą. Kalbėdamas respondentas netiesiogiai leido suprasti, kad nuo nepriklausomybės laikų Lietuvos etninės politikos prioritetas iš esmės buvo kultūrinė mažumų integracija: *kultūrinis etninių mažumų*

matomumas yra neblogas, jų kultūros, ypač lenkų, rusų, nėra problematiškos, nėra laikomos nevykusiomis [...]. Tačiau kitos kryptys tarsi ir nebuvo skatinamos [...].

Remiantis respondento **E3** nuomone, etninių mažumų situacija Lietuvoje yra pakankamai gera dėl to, kad teisinėje sistemoje pakankamai užtikrinamos jų teisės tiek švietimo srityje, tiek tapatumo išlaikymo srityje. Respondentas pridūrė, kad yra pastoviai dirbama etninių mažumų integracijos linkme ir pabrėžė etninių mažumų kultūrinės integracijos aspektą. Kaip teigiamą dalyką, kuris padėjo Lietuvai atgavus nepriklausomybę išvengti rimtų problemų ir prisidėjo prie mažumų integracijos, ekspertas įvardijo „nulinės“ pilietybės variantą. *Tai reiškia, kad realiai tik nuo tautinių mažumų apsisprendimo priklausė jų galimybė gauti pilietybę ir dėl to šiandien Lietuvoje pagal Statistikos departamento duomenis yra mažiau negu vienas procentas nuolatinių gyventojų, kurie neturi Lietuvos pilietybės. Pasirenkant „nulinės“ pilietybės variantą, Lietuva tiesiog išvengė daug papildomų problemų, su kuriomis iki šiol susiduria tiek Latvija, tiek Estija.*

Ekspertas **E4** Lietuvos etninių mažumų padėtį įvertino kaip gerą, kadangi mažumoms sudarytos geros gyvenimo sąlygos, egzistuoja gera mažumų teisių apsaugos įstatyminė bazė. Iš probleminių momentų respondentas išskyrė Tautinių mažumų įstatymo nebuvimą, tačiau pridūrė, kad iš esmės etninės mažumos yra pakankamai integruotos Lietuvoje, joms suteikta galimybė puoselėti savo kultūrą, papročius, tradicijas, kalbą. Kitaip tariant, kaip teigiamą dalyką ekspertas išskyrė etninių mažumų kultūros puoselėjimo galimybes Lietuvoje, o bendrą mažumų situaciją apibūdino kaip pozityvią.

Anot respondento **E5**, kalbant apie etninių mažumų situaciją Lietuvoje, egzistuoja dvi priešingos nuomonės – valstybės ir pačių etninių mažumų. Etninių mažumų situaciją ir šalies nuostatas mažumų atžvilgiu respondentas asmeniškai įvertino neigiamai. Kaip progresyvų dalyką ekspertas sugebėjo įvertinti tik etninių mažumų kultūrinio identiteto išsaugojimą.

Kalbėdamas apie etninių mažumų situaciją Lietuvoje, vertingų įžvalgų pateikė respondentas **E6**. Anot jo, etninių mažumų padėtis Lietuvoje yra skirtinga priklausomai nuo grupės – vienos mažumos yra labiau integruotos, kitos yra labiau marginalizuotos. Esminis faktorius, nuo kurio tai priklauso, anot eksperto, yra tai, kaip jos atpažįstamos išoriškai ir kam priskiriamos visuomenės pagal jų nuspręstus bruožus. Žmonės priskiriami tam tikrai grupei ne taip, kaip jie save priskiria, o kaip kiti juos mato ir kokiai grupei priskiria dėl tariamo žmonių identiteto. Kaip vieną iš probleminių momentų respondentas išskyrė tai, kad Lietuva yra etniškai homogeniška valstybė ir mažumos sudaro mažą visuomenės dalį. Dėl šios priežasties, respondento nuomone, visos tautinės mažumos nėra vertinamos labai palankiai. Tikrai tos tautinės mažumos, vadinamieji „baltieji“, vertinamos palankiau. Tačiau, eksperto nuomone, tokios mažumos kaip rusai, lenkai ir pan. taip pat susiduria su dauguma problemų - joms nesuteikiamos visos teisės, kurias turėtų turėti etninės mažumos. *Mažumoms neleidžiama savo pavardžių rašyti atitinkamai, neleidžiama pavadinimų*

rašyti gatvėse. Asmenys dažnai susiduria su netiesiogine diskriminacija tiek institucijose, tiek universitetuose, mokyklose. Anot respondento, be istorinių mažumų, yra grupės, kurios patiria dažnesnę tiesioginę diskriminaciją - tai išoriškai lengviau „atpažįstamos“ mažumos. Anot eksperto, viena labiausiai diskriminaciją patiriančių mažumų (tiek valstybiniu lygiu, tiek visuomenės pats neigiamiausias požiūris šios grupės atžvilgiu) yra romų mažuma.

Respondentas **E7**, kalbėdamas apie etninių mažumų integracijos laipsnį Lietuvoje, pareiškė, kad Lietuvos etninių mažumų padėtis yra lygiai tokia pati kaip ir visos visuomenės. Kitaip tariant, pats asmuo pasirenka, ar jam integruotis, ar asimiliuotis, ar gyventi savo tautiečių rate. Respondento nuomone, integracijos procese negali dalyvauti vien etninės mažumos, reikalingi mažiausiai du žaidėjai – pačios mažumos ir visuomenė.

Galiausiai, respondento **E8** nuomone, nepaisant iš dalies sėkmingos etninių mažumų integracijos Lietuvoje, problemos vis dar egzistuoja. Kalbėdamas apie senąsias mažumas, respondentas pripažino, kad pažeidžiamiausi yra romai. Rusų mažumos problemas ekspertas išskyrė švietimo srityje, kadangi stengiamasi sumažinti mokyklų, kuriose yra mokoma rusų kalba, skaičių. Kalbėdamas apie lenkų mažumą, respondentas paminėjo Šalčininkų atvejį, kur tam tikrų pavadinimų nėra leidžiama papildomai užrašyti lenkų kalba. Naujųjų etninių mažumų atveju, eksperto nuomone, galime matyti tendenciją, kad jos yra dažnai neigiamai vaizduojamos žiniasklaidoje, ypač čėčenų grupė, musulmonų mažuma. Galima sakyti, kad tai yra tendencingas vienos grupės neigiamas vaizdavimas žiniasklaidoje. Kitaip tariant, etninių mažumų teisių apsaugos srityje egzistuoja dar nemažai problemų, kurių sprendimui yra būtinas dėmesys tiek iš valdžios, tiek iš pačios visuomenės pusės.

Atsakinėdami į antrą klausimą ir kalbėdami apie Lietuvos etninės politikos kryptį, dauguma respondentų sutiko, kad valstybės politika yra nukreipta į etninių mažumų kultūrinę integraciją, bet ne į integraciją plačiąja prasme. Vienas respondentas atsakė, kad Lietuvos etninė politika yra labiau asimiliacinio pobūdžio, o dar vienas respondentas apskritai paneigė, kad Lietuvos etninė politika yra nukreipta į mažumų integraciją.

Į klausimą, ar ES šalių etninė politika bent iš dalies remiasi daugiakultūriškumo prielaidomis, respondentas **E1** atsakė teigiamai, pabrėždamas, kad valstybės narės formuoja savo politiką siekdamas kuo geriau integruoti etnines mažumas. Kaip pagrindinius argumentus, ekspertas nurodė, kad Europos institucijos ir valstybės narės yra bendrai atsakingos už etninių mažumų socialinės įtraukties gerinimą, naudodamos visas jų kompetenciją atitinkančias priemones ir politiką. Be to, ES turi tvirtą kovos su etnine diskriminacija teisinę bazę, kuri remiasi įvairiais teisės aktais, pavyzdžiui, Rasių lygybės direktyva ir direktyva, draudžiančia diskriminaciją darbo ir profesinio mokymo vietoje. Kažkokių specifinių Lietuvos formuojamos etninės politikos bruožų respondentas

neišskyrė, teigdamas, kad Lietuvos etninių mažumų teisių apsaugos būdai iš esmės nesiskiria nuo daugumos ES šalių.

Atsakydamas į klausimą apie Lietuvos etninės politikos kryptį, respondentas **E2** pripažino, kad Lietuvos valdžios veiksmai yra nukreipti į kultūrinę mažumų integraciją, kuri vyksta pakankamai sėkmingai. Tačiau kaip esminį Lietuvos etninės politikos trūkumą ekspertas nurodė socialinės etninių mažumų integracijos politikos nenuoseklumą ir trumpalaikiškumą, o kartais apskritai būna sunku įžvelgti, kad socialinės integracijos politika būtų vykdoma atskirų tautinių mažumų (rusų, lenkų ir kt.) atžvilgiu.

Respondentas **E3** išskyrė dvi svarbias Lietuvos politikos etninių mažumų atžvilgiu kryptis: mažumų tapatumo išsaugojimas ir mažumų integracija. Kitaip tariant, respondento nuomone, oficialus Lietuvos etninės politikos kursas remiasi multikultūralizmo prielaidomis. Iš vienos pusės, tautinėms mažumoms garantuojama teisė puoselėti savo kultūrą. Iš kitos pusės, siekiama užtikrinti mažumų integraciją sudarant palankias sąlygas, kad mažumos galėtų jaustis lygiaverčiais Lietuvos piliečiais. Šioje vietoje norime pastebėti, kad tokią nuomonę išreiškė politiką mažumų atžvilgiu formuojančios institucijos ekspertas, todėl šią nuomonę reikėtų traktuoti labiau kaip formalų Lietuvos etninės politikos apibūdinimą. Kitiškesnes nuomones pateikė nevyriausybinų organizacijų, turinčių galimybę laisvai kritikuoti Lietuvos veiksmus etninių mažumų atžvilgiu, ekspertai.

Respondentas **E4** Lietuvos politiką etninių mažumų atžvilgiu įvertino pozityviai ir teigė, kad ji yra integracinio pobūdžio. *Lietuvoje gyvenančios tautinės mažumos yra integravusios į visuomenę, kai kuriuose regionuose sudaro net daugumą. Su integracijos problema sietini tik romai.* Visgi norėtume atkreipti dėmesį į tai, kad faktas, jog kai kuriose Lietuvos vietose tautinės mažumos sudaro daugumą, nėra tinkamas jų integracijos rodiklis. Tam tikrose vietovėse mažumos gali gyventi tankiai, tačiau pasirinkti atsiskyrimo taktiką ir integruotis tik savo tautiečių rate.

Respondentas **E5** kategoriškai atsakė, kad Lietuvos etninė politika nėra nukreipta į etninių mažumų integraciją. Ekspertas mažumų integraciją apibūdino plačiąja prasme ir apgailestavo, kad Lietuvoje yra koncentruojamasi tik ties kultūrine etninių mažumų integracija. *Integracija numato tam tikros grupės visapusišką įsiliejimą į plačiąją visuomenę, išsaugant savo grupės identitetą. Šiuo metu etninėms mažumoms pasiūlyta savo identitetą vertinti tik kaip kultūrinį, kitaip tariant, yra manoma, kad integravimosi procesą turi sudaryti tik kultūros identiteto išsaugojimas.* Iš probleminių momentų respondentas atkreipė dėmesį į tai, kad panaikinus Tautinių mažumų ir išeivijos departamentą, rūpintis mažumų problemomis Lietuvoje pavesta Kultūros ministerijai, kas dar kartą pabrėžia kultūrinį etninės politikos pobūdį.

Atsakydamas į klausimą, ar Lietuvos etninė politika bent iš dalies yra nukreipta į etninių mažumų integraciją, respondentas **E6** pareiškė, kad šalies politika yra asimiliacinio pobūdžio. *Mūsų*

valstybė nori mažumas daugiau asimiliuoti negu integruoti. T. y. priemonės, strategijos, kurios priimamos vadinamai mažumų integracijai, dažniau būna asimiliacinio pobūdžio ir jos neatsižvelgia į tautinės mažumos specifiką. Respondento teigimu, dėl vienodų standartų taikymo visoms etninėms mažumoms, nepavyksta visos valdžios kuriamos ir vykdomos integracinės programos. Ekspertas išskyrė pagrindines problemas, kodėl nepavyksta formuoti efektyvios etninių mažumų integracinės politikos. Remiantis respondento nuomone, pirmiausia būtina atsižvelgti į etninių mažumų specifiką ir netaikyti visoms mažumų grupėms vienodų politikos priemonių. Kitaip tariant, kas yra veiksminga integruojant vieną tautinę grupę, gali pasirodyti visiškai neveiksminga kitos grupės atžvilgiu. Respondentas identifikavo dar vieną Lietuvos etninės politikos neveiksmingumo priežastį – būtina ne tik kurti programas, skirtas etninių mažumų integracijai, bet ir jas pritaikyti realybėje. *Labai dažnai sukuriama programa neįgyvendinama iki galo, nes arba sumažinamas finansavimas, arba išvis neskiriamas, arba programa sukuriama per vėlai, arba nedalyvauja visi veikėjai, kurie turėtų dalyvauti.* Galiausiai, siekiant formuojamos etninės politikos veiksmingumo, anot eksperto, būtina užtikrinti efektyvų bendradarbiavimą tarp kompetentingų valdžios struktūrų, taip pat turi vykti bendradarbiavimas su savivaldybėmis.

Kalbėdamas apie Lietuvos etninės politikos kursą, respondentas **E7** nesugebėjo vienareikšmiškai atsakyti į užduotą klausimą. Viena vertus, ekspertas sutiko, kad Lietuvos etninė politika yra iš dalies nukreipta į mažumų integraciją. Kita vertus, pasak eksperto, visos mažumos turi problemų, kurias reikėtų spręsti integracinėmis priemonėmis. Respondentas pastebėjo kelis teigiamus dalykus, kurie įrodo, kad Lietuvos etninės politikos kursas nuo nepriklausomybės atkūrimo remiasi daugiakultūriškumo prielaidomis. Pirma, „nulinės“ pilietybės variantas suteikė galimybę visiems norintiems tapti Lietuvos piliečiais ir atitinkamai Lietuvos visuomenės dalimi. Antra, buvo priimtas Valstybinės kalbos įstatymas, nustatęs valstybinės kalbos vartojimą viešajame gyvenime ir sudaręs palankias sąlygas etninėms mažumoms saugoti savo kalbą bei tokiu būdu puoselėti savo kultūrinę tapatybę. Anot respondento, Lietuvos valdžia yra nepajėgi įvykdyti asimiliacinės politikos. Tai, kad etninių mažumų atstovai pamiršta savo kalbą, yra ne valstybės politikos rezultatas, o pačių asmenų laisvas pasirinkimas.

Galiausiai, pateikdamas Lietuvos etninės politikos kurso vertinimą, respondentas **E8** pripažino, kad vykdoma politika yra nukreipta į kultūrinę etninių mažumų integraciją, bet ne daugiau. Ekspertas išskyrė kelias esmines politikos spragas, dėl kurių vykdoma politika yra neefektyvi ir negali būti įvardijama kaip integracinė pilnaja žodžio prasme. Pirma, respondentas pabrėžė problemą politikos formavimo stadijoje. Anot eksperto, visas strategijas, programas kuria valdininkai ir akademikai, o ne praktikai. Nėra kviečiamos nevyriausybinių organizacijų, dirbančių su pažeidžiamomis grupėmis. Antra, problema egzistuoja politikos įgyvendinimo stadijoje, kai pradedamos mažinti lėšos ir kai kurie projektai tiesiog lieka neįgyvendinti. *Ypač*

keičiantis valdžiai, dažniausiai tiesiog selektyviai yra paliekamos lėšos atskiriems projektams. Tautinių mažumų ir išeivijos departamento panaikinimą galima vertinti kaip lėšų bei dėmesio sumažėjimą etninių mažumų klausimui. Kompetencijos padalijimas tarp Kultūros ministerijos ir kitų institucijų yra neigiamas dalykas, nes nebėra bendro požiūrio, kokios iš tikrųjų yra visos socialinės problemos.

Palyginus respondentų atsakymus į klausimą apie Lietuvos etninės politikos pokyčius Lietuvai įstojus į ES, absoliučios daugumos respondentų požiūriai sutapo. Septyni ekspertai sutiko, kad etninių mažumų integracijos klausimas buvo aktualus ruošiantis narystei ir tuo metu Lietuvos etninėje politikoje įvyko teigiamos permainos, daugiausia teisinėje plotmėje. Iš šių septynių respondentų penki ekspertai konstatavo, kad po narystės pastebimas vykdomos etninės politikos proceso sulėtėjimas, o du respondentai pripažino, kad situacija labai pablogėjo.

Atsakydamas į trečią klausimą apie Lietuvos etninės politikos pokyčius po narystės ES, respondentas **E1** pareiškė, kad Lietuvos etninės politikos prioritetai pasikeitė į gerąją pusę ruošiantis narystei ES. *Lietuva turėjo priimti tam tikrus išsipareigojimus. Tautinių mažumų apsauga ir jų teisių užtikrinimas buvo viena iš narystės sąlygų. Taigi stojant į ES, situacija pagerėjo – buvo suformuota etninių mažumų apsaugos teisinė bazė, įkurtos etninių mažumų teises ginančios institucijos.* Visgi respondentas pastebėjo dėmesio etninių mažumų problemoms sumažėjimą pastaraisiais metais.

Respondentas **E2**, vertindamas Lietuvos etninės politikos pokyčius įstojus į ES, pareiškė, kad pastebi vykdomos politikos tautinių mažumų atžvilgiu sulėtėjimą. Anot respondento, ruošiantis narystei buvo siekiama atitikti stojimo reikalavimus. Situacija pasikeitė po Lietuvos įstojimo į ES, kai Lietuvoje buvo suvokta, kad šalies tautinių mažumų politikos modelis nėra pats prasčiausias ES. Anot respondento, pastaruoju metu etninės politikos procesas sulėtėjo, nors tai, kad modelis ne pats prasčiausias nereiškia, kad jo nereikia tobulinti ir dirbti toliau tam, kad nebūtų regresuojama. Respondentas **E4** kaip pagrindinę problemą taip pat nurodė politikos pasyvumą po įstojimo ir klaidingą valdžios nuomonę, kad po narystės etninių mažumų klausimai yra iš esmės išspręsti. Tai, kad Lietuva atitiko narystės reikalavimus ir buvo priimta į ES, nereiškia, kad visos problemos yra išspręstos.

Respondento **E3** nuomonė dėl Lietuvos etninių mažumų politikos po narystės ES išsiskyrė iš bendro visų nuomonių konteksto. Galime daryti prielaidą, kad tai yra nulemta institucijos, kuriai atstovauja respondentas, pobūdžio. Respondento teigimu, svarbus pokytis yra ES teisinės bazės perkėlimas į Lietuvos nacionalinę teisę. Esminius pokyčius ekspertas siejo su Lietuvos naryste ne tik ES, bet ir kitose tarptautinėse organizacijose – Europos Taryboje, Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijoje ir pan. Apskritai visus pokyčius respondentas įvertino teigiamai.

Respondentas **E5**, atsakydamas į klausimą apie Lietuvos etninės politikos pokyčius po 2004 m., buvo kategoriškas. Pasak jo, teisinis etninių mažumų teisių apsaugos reglamentavimas pagerėjo ruošiantis narystei ES, tačiau po įstojimo situacija pradėjo blogėti, ypač tai pajautė romų mažuma. Ekspertas pateikė kelis pavyzdžius, akcentuodamas, kad dauguma romų giminaičių gyvena šalyse, su kuriomis Lietuva turi vizų režimą, o lėšų vizoms romai neturi. Be to, iki narystės ES romai keliaudami ir pardavinėdami prekes, turėjo pragyvenimo šaltinį, kurio neteko.

Respondento **E6** teigimu, stojant į ES Lietuvos etninė politika pagerėjo teisinės bazės prasme, nes tuo metu Lietuvai reikėjo įrodyti, kad ji atitinka tam tikrus žmogaus teisių standartus, ir tam buvo priimti įstatymai, Lygių galimybių įstaigos kontrolieriui priskirta daugiau kompetencijų. Respondentas, kaip ir dauguma ekspertų, pastebėjo tam tikrą etninės politikos nuokritį po įstojimo į ES. Kaip vieną iš priežasčių, kodėl taip įvyko, ekspertas pateikė atsakingose institucijose klaidingai susiklosčiusią nuomonę, kad su įstojimu į ES buvo įvykdyti visi reikalavimai, susiję su etninių mažumų apsauga, todėl visos etninių mažumų problemos buvo išspręstos. Kaip dar vieną probleminį momentą, respondentas įvardijo nuo 2008 m. susiklosčiusią sudėtingą Lietuvos finansinę situaciją. *Mažumų integracija arba apskritai žmogaus teisės nuėjo į antrą planą kaip nesvarbios valstybei, nors nėra suvokiamas svarbus dalykas: ten, kur žmogaus teisės yra pakankamai užtikrinamos - ekonomika vystosi daug greičiau, nes visiems asmenims garantuojamos lygios galimybės, o tai reiškia, kad visi asmenys gali kurti daugiau produkto.*

Kalbėdamas apie Lietuvos etninės politikos pokyčius Lietuvai įstojus į ES, respondentas **E7** pabrėžė, kad po narystės situacija labai pablogėjo ir etninės mažumos staiga tapo nebereikalingos. Respondentas **E8** taip pat pabrėžė, kad po narystės ES valstybės institucijų politika etninių mažumų atžvilgiu nusilpo. Respondento manymu, viskas, ko buvo pasiekta stojimo proceso metu etninių mažumų apsaugos srityje, buvo paremta Lietuvos siekimu tapti pilnateise ES ir kitų tarptautinių struktūrų nare. *Visos programos buvo priimtose tam, kad būtų galima įstoti į ES, NATO, Europos Tarybą. Buvo stengiamasi laikytis visų žmogaus teisių standartų. Po įstojimo susiklostė nuomonė, kad mes pasiekėme žmogaus teisių standartą ir jau patys turime rodyti pavyzdį kitiems.*

Apibendrinę iš respondentų gautus duomenis, galime teigti, kad etninių mažumų padėtį Lietuvoje dauguma respondentų vertina pakankamai gerai, nors pripažįsta, kad egzistuoja problemos, kurias būtina spręsti. Kaip teigiamą dalyką respondentai išskyrė etninių mažumų kultūrinę integraciją Lietuvoje. Reikšmingų pokyčių po stojimo į ES respondentai neišskyrė, nors pripažino, kad narystė ES pagerino Lietuvos etninių mažumų apsaugos teisinę bazę. Tuo pat metu absoliučios daugumos ekspertų nuomonė sutapo dėl etninės politikos procesų sulėtėjimo ir dėmesio mažumų problemoms sumažėjimo Lietuvai įstojus į ES.

Apibendrinus ekspertų atsakymus apie Lietuvos etninės politikos pobūdį, iki galo liko neaišku, ar ekspertai sutinka, kad Lietuvos etninių mažumų politika remiasi daugiakultūriškumo

prielaidomis ir yra nukreipta į etninių mažumų integraciją. Ekspertai kalbėjo apie etninės politikos kultūrinės integracijos kryptį, tačiau pripažino, kad mažumų integracija plačiąja prasme Lietuvoje nevyksta. Jeigu prisiminsime multikultūralizmo šalininkų argumentus (žr. 16-18 p.), galime daryti išvadą, kad Lietuvos etninės politikos formavimas remiasi daugiakultūriškumo idėjomis tik kai kalbame apie kultūrinę mažumų integraciją – mažumoms suteikiamos galimybės išlaikyti savo etninį tapatumą ir kultūrą (žr. 18 p.). Negalime nesutikti, kad mažumoms taip pat yra suteikiama galimybė dalyvauti valstybės viešajame gyvenime, bet neretai šia galimybe nepasinaudojama dėl menko politinio išprusimo, įgūdžių, motyvacijos stokos.

Palyginę respondentų nuomones apie Lietuvos etninės politikos kursą, padarėme išvadą, kad Lietuvoje vyrauja palankios sąlygos formuoti integracinį etninės politikos kursą, kurio rezultatas yra „visų etninių grupių dalyvavimas šalies gyvenime, įsitraukimas į ekonomines, politines, pilietines struktūras, etniškai nedalomas atstovavimas įvairiose struktūrose, kartu išsaugant mažumų etnines tapatybes“ (žr. 21 p.). Tačiau šiam rezultatui pasiekti, Lietuvos etninėje politikoje pasigendama kai kurių esminių dalykų (remiantis ekspertų atsakymais):

- Kompleksinio požiūrio į etninių mažumų problemas;
- Politinės valios spręsti etninių mažumų problemas;
- Daugiau dėmesio etninių mažumų socialinėms problemoms, kurias būtina spręsti pirmiausia;
- Efektyvaus kompetentingų institucijų bendradarbiavimo;
- Etninių mažumų ir/ar jas ginančių nevyriausybinių organizacijų įtraukimo į politikos formavimo procesą;
- Politikos nuoseklumo ir tęstinumo;
- Politikos įgyvendinimo kontrolės ir nuolatinio rezultatų vertinimo;
- Tinkamo finansavimo.

4.3.2 Lietuvos romų padėtis

Užduodami klausimus apie romų mažumos padėtį Lietuvoje ir priežastis, dėl kurių susiklostė esama romų padėtis, siekėme apibrėžti Lietuvos romų situaciją ir nustatyti pagrindines problemas, su kuriomis susiduria romų mažuma.

Į klausimą apie romų padėtį Lietuvoje vienodai pasisakė visi respondentai. Ekspertai sutiko, kad romų padėtis Lietuvoje yra prasta, jie yra atskirti nuo visuomenės ir dauguma romų susiduria su rimtomis socialinėmis problemomis. Palyginę respondentų nuomones apie pagrindinius veiksnius, kurie sąlygoja prastą romų padėtį, nustatėme, kad visi respondentai pirmiausia išskiria socialinius dalykus, tokius kaip švietimas, darbo santykiai, būsto klausimai ir sveikatos priežiūra. Be to, penki

respondentai nurodė, kad prasta romų padėtis Lietuvoje vis dar egzistuoja dėl valdžios nenoro spręsti problemą ir priimamų strategijų neefektyvumo. Galiausiai, šeši respondentai pridūrė, kad prastai romų situacijai be minėtų veiksnių turi įtakos dažna romų diskriminacija ir visuomenės neigiamas požiūris, paremtas stereotipais.

Respondentas **E1** išreiškė nuomonę, kad daugumoje ES šalių (taip pat ir Lietuvoje) romų situacija yra prasta, kadangi romų padėčiai būdinga nuolatinė diskriminacija ir socialinė atskirtis, nors dauguma jų yra ES piliečiai. Kaip pagrindines romų prastos padėties priežastis, ekspertas nurodė menką romų tautybės asmenų išsilavinimą arba visišką neraštingumą, žemą romų dalyvavimą darbo rinkoje, aukštą mirštamumo lygį dėl prastos sveikatos apsaugos ir sudėtingų gyvenimo sąlygų.

Anot visų kitų respondentų, pagrindinės prastos romų padėties priežastys yra ekonominės ir socialinės problemos, kurias būtina spręsti pirmiausia. Egzistuoja tiesioginis ryšys tarp romų žemo išsilavinimo lygio ir didelių nedarbo mastų romų bendruomenėje. Respondentai **E2** ir **E5** pabrėžė būtinybę skirti daugiau dėmesio romų problemoms valstybiniu lygiu, nes dėl elementarių socialinių igūdžių stokos patys romai nesugeba efektyviai spręsti socialinės atskirties problemų. Pasak respondento **E2**, kadangi valstybės ir savivaldybės politikoje nėra išskirta aiškių prioritetų, kuriuos būtų galima gana nesunkiai įgyvendinti ir taip keisti situaciją, romų padėtis iš esmės nesikeičia. Vaikai neturi išsilavinimo, neturės darbo ateityje, ir ši problema toliau tęsis. Respondentas **E3** sutiko, kad iš esmės pagrindinės prastos romų situacijos priežastys yra socialinio-ekonominio pobūdžio: švietimo stoka, aukštas nedarbas, apgyvendinimo problemos, antisanitarinės gyvenimo sąlygos ir pan. Papildomai ekspertas išskyrė pačių romų bendruomenės narių nenorą integruotis.

Respondentai **E6** ir **E7** pagrindiniu faktoriumi, kuris daro neigiamą įtaką romų situacijai, nurodė romų švietimo problemą. Anot respondentų, siekiant integruoti romus į visuomenę ir išvengti tokių problemų kaip skurdas, aukštas nedarbo lygis, nusikalstamumas, sveikatos problemos romų bendruomenėje ir pan., pirmiausia būtina pasirūpinti romų vaikų švietimu. Respondentas **E6** pateikė praktinį pavyzdį apie tam tikroje Vilniaus mokykloje suformuotą 3 „č“ klasę, kurioje mokosi romų tautybės vaikai nuo pirmos iki trečios klasės ir jiems bendra ugdymo programa yra netaikoma. Kaip vieną iš esminių probleminių momentų, respondentas išskyrė romų tautybės vaikų integracijos problemas mokyklose. Pasak respondento **E7**, Švietimo ir mokslo ministerija absoliučiai nepripusėda prie romų integravimo. Kaip esminį švietimo politikos trūkumą, respondentas nurodė valdžios nežinojimą apie romų poreikius ir gyvenimo būdą. *Siekdami efektyvios integracinės politikos, turime pažinti bendruomenę, kurią integruojame, kadangi ji reikšmingai skiriasi nuo kitų Lietuvos visuomenės narių.* Kaip teigiamą dalyką, ekspertas išskyrė Romų visuomenės centro nuopelnus romų tautybės vaikų švietimo srityje, tačiau dar kartą pabrėžė, kad pirmiausia būtina spręsti romų skurdo problemą. Anot eksperto **E6**, romų švietimo trūkumo

išdava – ribotos romų darbo galimybės dėl įgūdžių stokos. Be to, respondentas pabrėžė, kad prasčiausia romų padėtis yra Vilniaus tabore, o kituose Lietuvos regionuose romai yra iš dalies integravęsi į visuomenę.

Išanalizavę atsakymus matome, kad respondento **E3**, atstovaujančio valstybinę instituciją, ir kitų respondentų, atstovaujančių nevyriausybinės institucijas, nuomonės nesutapo valstybės dėmesio romų problemoms klausimu. Eksperto **E3** teigimu, jau dešimt metų Lietuvoje yra kuriamos atskiros romų integravimo į visuomenę programos, kas parodo atsakingą valstybės požiūrį į romų problemas, siekiant pagerinti jų padėtį. Remiantis respondento nuomone, be socialinių problemų, pagrindiniai veiksniai, kurie sąlygoja prastą romų padėtį, yra romų bendruomenės nenoras integruotis bei pačios visuomenės neigiamas požiūris į romus. Norime pastebėti, kad respondento **E3** teiginį apie romų integravimo programų kūrimą, kuris parodo valdžios atsakingą požiūrį į romų problemas, turėtume vertinti atsižvelgę į realią situaciją. Trečioje darbo dalyje kalbėjome apie dviejų programų trūkumus bei ketverių metų tarpą, kai programos nebuvo kuriamos (žr. 3.2.1. ir 3.2.2. skyrius). Daugumos respondentų nuomone, valdžia nėra nustačiusi aiškių romų integracinės politikos prioritetų, nėra aiškos ilgalaikės strategijos, kurios įgyvendinimas prisidėtų prie sėkmingo romų integracijos į visuomenę proceso.

Galiausiai, beveik visi respondentai romų diskriminaciją ir neigiamų nuomonių, paremtų stereotipais, egzistavimą visuomenėje nurodė kaip dar vieną faktorių, kuris sąlygoja prastą romų padėtį Lietuvoje. Respondento **E6** nuomone, Lietuvos visuomenėje egzistuoja susiklosčiusios elgesio taisyklės ir kitokio pobūdžio elgesys yra nepriimtinas. Dėl šios priežasties romų gyvenimo taisyklės ir tradicijos yra netoleruojamos visuomenėje, kas neretai priveda prie tiesioginės arba netiesioginės romų diskriminacijos. Respondentas **E8** stebėjosi, kad daugiau negu pusė Lietuvos gyventojų nesutiktų, jog romas būtų jų kaimynas. Kaip vieną iš probleminių momentų, ekspertas **E6** nurodė diskriminacijos etniniu pagrindu įrodymo sudėtingumą.

Diskusijos „Romų integracija: ar romas gali būti mano kaimynas?“ metu taip pat buvo išsakytos dvi nuomonės apie romų padėtį Lietuvoje. Griežtos pozicijos atstovų nuomone, dauguma romų yra nusikaltėliai ir privalo sulaukti ryžtingų valstybės veiksmų. Tuo tarpu nuosaikios pozicijos atstovai pabrėžė neigiamų stereotipų vyravimą Lietuvos visuomenėje ir teigė, kad romų problemos egzistuoja, nes neretai visuomenė tapatina romus su nusikaltėliais.

Apibendrinę ekspertų nuomones apie romų padėtį šalyje, galime teigti, kad romų situacija Lietuvoje yra pakankamai prasta – dauguma romų patiria diskriminaciją, gyvena skurde bei susiduria su daugybe socialinių problemų. Palyginę respondentų pasisakymus apie faktorius, kurie sąlygoja susiklosčiusią romų padėtį, galime įvardinti pagrindinius veiksniai: švietimo stoka, prasta padėtis darbo rinkoje, būsto klausimai, prasta sveikatos apsauga, dažna diskriminacija bei visuomenės netolerancija romų atžvilgiu. Be to, dauguma respondentų išskyrė dar vieną svarbią

priežastį – valdžios dėmesio prastai romų padėčiai trūkumą. Apibendrintai galime teigti, kad pagrindinės romų problemos yra ekonominio - socialinio pobūdžio, todėl yra būtina koncentruotis ties socialine romų integracija, kuri apima romų švietimą, įtraukimą į darbo rinką, gyvenimo sąlygų gerinimą ir pan.

4.3.3. Lietuvos etninė politika romų atžvilgiu

Respondentams buvo užduodami klausimai apie Lietuvos etninę politiką romų atžvilgiu. Į klausimą, ar Lietuvos politika romų atžvilgiu bent iš dalies yra nukreipta į romų integraciją, dauguma respondentų pripažino, kad tik iš dalies valdžios veiksmai yra skirti romų integracijai. Kaip spėjo ekspertai, esminės romų problemos nėra sprendžiamos dėl vieningos ilgalaikės valdžios institucijų politikos nebuvimo. Du respondentai pridūrė, kad romų integracija vyksta tik kultūros išsaugojimo srityje.

Kalbėdamas apie Europos Komisijos veiksmus romų atžvilgiu, respondentas **E1** pabrėžė šios institucijos svarbą: *Europos Komisija yra įgaliota skatinti ES valstybės nares naudoti ES struktūrinių fondų lėšas ir taip paremti romų įtrauktį. Komisija taip pat pateikia pasiūlymus, kaip gerinti esamą situaciją.* Kartu respondentas akcentavo, kad nepaisant svarbaus Europos Komisijos vaidmens sprendžiant romų atskirties klausimą ES, už konkrečius veiksmus šioje srityje yra atsakingos pačios valstybės narės. Kaip pagrindinį kovos su romų socialine atskirtimi instrumentą, ekspertas įvardino ES struktūrinius fondus: 2000 – 2006 m. beveik 300 mln. eurų iš struktūrinių lėšų buvo skirta valstybių narių projektams, kurie susiję su romų mažuma. Norėdamas pabrėžti, kad ES lygmeniu yra vykdomi realūs veiksmai, skirti romų integracijos skatinimui, respondentas paminėjo tokias ES vykdomas iniciatyvas, kaip aukščiausio lygio susitikimai romų klausimais ir Europos romų įtraukties forumai.

Remiantis respondento **E2** nuomone, Lietuvos valdžios rengiamos ir įgyvendinamos programos yra skirtos romų integracijai, tačiau jos didelės įtakos socialinei romų integracijai neturi. Anot respondento, viena iš esminių problemų yra funkcijų pasidalijimas tarp valstybės ir savivaldybės lygmenų. Kai kurios sritys, liečiančios romų mažumą, yra savivaldybės lygmenyje (būsto, socialinių pašalpų klausimai ir pan.). Dėl funkcijų atskyrimo, jeigu politika šiose srityse nėra įgyvendinama savivaldybės lygmenyje, tai valstybės lygmenyje įgyvendinti priemonės šiose srityse yra taip pat sudėtinga. Respondento teigimu, valstybės valdžios institucijų kuriamos romų integravimo programos nesprendžia esminių problemų. Ekspertas padarė prielaidą, kad situacija yra geresnė su šiomis programomis negu be jų, tačiau kol kas jos yra bejėgės išspęsti romų integracijos į visuomenę problemą.

Priešingai negu kiti respondentai, ekspertas **E3** išreiškė nuomonę, kad Lietuvos valdžios institucijų veiksmai yra nukreipti į romų integraciją. Esminis kuriamų programų uždavinys – romų integracija. *Pripažįstama, kad romai yra viena iš grupių, kurioms yra būdinga nuolatinė socialinė atskirtis, visų kuriamų programų esminis tikslas yra kuo daugiau romus integruoti.*

Respondento **E4** nuomone, visa valdžios integracijos politika yra nukreipta į romų kultūrinio savitumo palaikymą ir švietimą, tačiau nėra sprendžiamos esminės socialinės problemos – prasta sveikatos apsauga, aukštas nedarbas, būsto problemos. Respondentas griežtai laikėsi nuomonės, kad kultūrinio savitumo palaikymo politika nebus veiksminga, kol nebus išspręstos romų socialinės problemos. Kultūros ministerijos prerogatyvą formuoti tautinių mažumų politiką ekspertas įvertino nepalankiai, teigdamas, kad didžiausias dėmesys skiriamas romų kultūros puoselėjimo sričiai.

Respondentai **E5** ir **E6** buvo labiau kategoriški. Respondentų teigimu, sudėtinga spręsti, ar politika yra nukreipta į romų integraciją, kai nėra pačios politikos. Respondentas **E5** apgailestavo, kad valdžios rengiamos romų integracijos į visuomenę programos yra visiškai neveiksmingos ir pateikė naujai rengiamos programos (kurios rengimas šiuo metu yra sustabdytas) kai kurių numatytų priemonių pavyzdžius: organizuoti renginius, skatinančius romų dalyvavimą neformaliame ugdyme, organizuoti paskaitas sanitarinės higienos klausimais ir kiti panašaus pobūdžio renginiai. Eksperto nuomone, tokios priemonės, kaip paskaitų organizavimas ir tyrimų atlikimas, yra neefektyvios atsižvelgiant į tai, kad daugumai romų trūksta elementarių socialinių įgūdžių ir bendrų žinių. Respondentas **E6** sukritikavo tautinių mažumų apsaugos klausimų perdavimą Kultūros ministerijos kompetencijai. Eksperto teigimu, tai įrodo dėmesio romų integracijos klausimams trūkumą ir neįpareigojantį vykdomos politikos pobūdį. *Ankstesnės romų integracijos programos buvo tvirtinamos Vyriausybės nutarimu, o dabar ruošiama programa bus pasirašyta kultūros ministro įsakymu. Kultūros ministro įsakymas nėra tarpžinybinis ir neįpareigoja kitų institucijų vykdyti savo pareigų ar įgyvendinti priemonių, kurios bus numatytos integracijos plane.* Kitaip tariant, jeigu anksčiau Vyriausybės nutarimas įpareigojo atsakingas institucijas atlikti joms priskirtas funkcijas, dabar tam nebeliko pagrindo, kadangi kultūros ministro įsakymas neįpareigoja kitų institucijų. Tai akivaizdžiai parodo, kad romų (ir kitų etninių mažumų) problemos Lietuvoje nėra prioritetinės.

Atsakydami į klausimą apie Lietuvos politikos romų atžvilgiu pobūdį, respondentai **E7** ir **E8** pripažino, kad politika nepakankamai nukreipta į romų integraciją. Anot respondento **E7**, būtų klaidinga teigti, kad nėra jokios politikos, kadangi vykdomi romų integracijos projektai, tačiau tai yra pavieniai projektai. Valdžios institucijoms trūksta suvokimo, kad sėkmingai romų integracijai būtina turėti ilgalaikę nuoseklią strategiją. Respondentas **E8** pabrėžė, kad po Lietuvos įstojimo į ES pastebima mažėjanti dėmesio romų problemoms tendencija. Eksperto nuomone, 2000-2004 m. romų integracijos į Lietuvos visuomenę programa buvo priimta, siekiant atitikti narystės ES

kriterijus. Tą faktą, kad antroji romų integracijos programa buvo priimta tik po ketverių metų, ekspertas paaiškino tarptautiniu spaudimu, kai atlikti tarptautiniai tyrimai parodė, jog Lietuvoje vis dar egzistuoja romų atskirties problemos. Kaip vieną iš probleminių momentų, respondentas išskyrė Kultūros ministerijos kuriamos romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2010-2012 m. programos įgyvendinimo problemą. Pasak respondento, 2010 m. pabaigoje programa dar nėra priimta, todėl geriausiu atveju ji bus pradėta įgyvendinti 2011 m. viduryje. Dėl laiko stokos bus sudėtinga tinkamai įgyvendinti visas joje numatytas priemones. Turime pridurti, kad šios programos ateitis apskritai atsidūrė nežinioje po to, kai jos rengimas buvo sustabdytas.

Tyrimo metu respondentai turėjo įvertinti Lietuvos vykdomą politiką romų atžvilgiu ir identifikuoti jos trūkumus. Gauti duomenys parodė, kad dauguma respondentų nepalankiai vertina šalies politiką romų atžvilgiu ir išvelgia daugybę probleminių aspektų. Kai kurie respondentai netgi paprieštaravo, kad politika romų atžvilgiu apskritai egzistuoja Lietuvoje.

Kaip pagrindinį Lietuvos politikos romų atžvilgiu trūkumą, ekspertas **E2** nuorodė aiškių politikos prioritetų nebuvimą bei politinės valios stoką spręsti romų problemas. Respondento teigimu, vykdomi pavieniai trumpalaikiai projektai, skirti vienai ar kitai problemai spręsti. Vykdomi integraciniai projektai yra vertinami teigiamai, bet jie iš esmės nekeičia situacijos. Būtina turėti ilgalaikę romų integracijos strategiją su konkrečiai numatytomis priemonėmis, kurias svarbu nuolat peržiūrėti, įvertinti jų įgyvendinimą ir reformuoti politiką, atsižvelgiant į vertinimo metu identifikuotas problemas. Respondentas **E4** pabrėžė, kad yra skiriama nepakankamai dėmesio romų socialinėms reikmėms, o visos programos yra orientuotos į kultūrą ir švietimą. *Reikėtų daugiau dėmesio skirti socialinių problemų sprendimui – tai kertinis akmuo integruojant romus į Lietuvos visuomenę.*

Vertindami Lietuvos etninę politiką romų atžvilgiu, respondentai **E5** ir **E6** teigė, kad politikos apskritai nėra. Ekspertų nuomone, funkcijų perdavimas Kultūros ministerijai parodo, kiek mažai dėmesio skiriama ne tik romų socialinėms problemoms, bet ir kitoms etninėms mažumoms. Respondentų teigimu, šalyje nėra bendros ilgalaikės politikos romų atžvilgiu, trūksta politinės valios spręsti romų socialinės atskirties problemą. Kaip vieną iš esminių problemų, respondentas **E6** akcentavo tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoką ir atsakomybės perkėlimą kitiems. Kaip pavyzdį, respondentas pateikė Švietimo ir mokslo ministerijos pareiškimą, kad romų vaikų švietimo problemų sprendimas nėra ministerijos atsakomybė, kadangi švietimo sistema visiems užtikrina vienodas galimybes mokytis. Visgi norime pastebėti, kad teigti apie politikos romų atžvilgiu nebuvimą Lietuvoje yra netikslinga, kadangi dauguma respondentų sutiko, kad tam tikri veiksmai romų atžvilgiu yra vykdomi. Tiksliau būtų teigti, kad vykdoma politika turi daug trūkumų, apie kuriuos interviu metu kalbėjo visi respondentai.

Dar vieną svarbų dalyką pastebėjo ekspertas **E5**. Anot jo, Lietuvos visuomenė nėra tinkamai informuojama apie romų problemas. Šios nuomonės laikėsi ir ekspertas **E7**, teigdamas, kad Lietuvos visuomenėje vyrauja neigiami stereotipai, kurių pagrindu yra suformuojama žmonių nuomonė apie romus. Dėl šios priežasties yra būtina skleisti informaciją apie romų problemas, gyvenimo būdą, tradicijas. Verta prisiminti, kad visuomenės suvokimo apie romų problemas didinimui (vadinamajam *awareness - raising*) yra skiriama daug dėmesio ES lygmeniu kaip vienai iš efektyvių romų integracijos į visuomenę priemonių. Kaip dar vieną vykdomos politikos romų atžvilgiu neveiksmingumo priežastį, respondentas **E7** pabrėžė menką finansavimą ir vykdomų projektų kontrolės ir rezultatų vertinimo nebuvimą.

Respondento **E8** nuomone, nėra struktūruotos politikos romų atžvilgiu su ilgalaikiais tikslais, nėra tinkamų integracijos programų su tinkamais prioritetais, o vykdomoms pavienėms priemonėms sumažintos lėšos. Eksperto teigimu, šiuo metu būtent šių dalykų trūksta tam, kad politika būtų įgyvendinama efektyviai. Dėl šių priežasčių yra sunku įgyvendinti parengtus planus, net jeigu jie yra tinkamai parengti.

Iš bendro nuomonių konteksto išsiskyrė respondento **E3**, atstovaujančio etninę politiką formuojančios institucijos nuomonę, vertinimas. Ekspertas pareiškė, kad Lietuvoje egzistuoja sėkminga integracinė politika romų atžvilgiu, kurios pagrindinis instrumentas - romų integracijos į Lietuvos visuomenę programos. Respondento nuomone, problemos kyla ne dėl formuojamos politikos trūkumų, o dėl išorinių faktorių, kurių neišmanoma numatyti. *Pavyzdžiui, dėl lėšų trūkumo automatiškai nėra įmanoma įgyvendinti tam tikrų priemonių. [...] planuojant, tikimasi, kad viską pavyks įgyvendinti ir viskam užteks lėšų, bet neišmanoma visko įvertinti.*

Apibendrinus ekspertų nuomones apie Lietuvos politiką romų atžvilgiu, galime daryti išvadą, kad vykdomos projektinės veiklos ir romų kultūrinė integracija yra vertinamos teigiamai, tačiau abejojama, kad vien šių priemonių pakanka, siekiant išspręsti romų socialinės atskirties problemą. Pavieniai trumpalaikiai projektai (organizuojami kursai, paskaitos ir pan.) yra svarbūs, tačiau jie per mažai atsižvelgia į romų poreikius ir galimybes bei neišsprendžia esminių socialinių problemų, dėl kurių romai skursta ir nesocializuojasi. Ekspertai pasiūlė pirmiausia spręsti romų socialinės atskirties problemas, tokias kaip skurdas, aukštas nedarbo lygis, būsto problemos ir pan. Tyrimo duomenys leidžia padaryti išvadą, kad pagrindinė šių problemų sprendimo kliūtis yra kompleksinės, ilgalaikės politikos romų atžvilgiu nebuvimas, kurioje būtų išskirti ilgalaikiai tikslai ir prioritetai, o valdžia turėtų politinį įsipareigojimą siekti šių tikslų ilgalaikėje perspektyvoje, nenutraukiant vykdomos politikos po kiekvienų rinkimų. Be to, visuomenei trūksta žinių apie romų problemas, gyvenimo būdą, tradicijas, egzistuoja išankstinis neigiamas nusistatymas romų atžvilgiu. Galiausiai, netgi tinkamai parengti planai ir trumpalaikiai projektai ne visada pasiteisina dėl įgyvendinimo kontrolės ir pasiektų rezultatų vertinimo trūkumo bei nepakankamo projektų finansavimo. Siekiant

kurti efektyvias romų integracijos programas, būtina po kiekvienos įgyvendintos programos atlikti pasiektų rezultatų analizę, identifikuoti nepasiteisinusias priemones ir pateikti programų tobulinimo pasiūlymus.

Apibendrinant galime teigti, kad šiandien Lietuvos politikoje romų atžvilgiu pasigendama (remiantis ekspertų nuomonėmis):

- Suvokimo apie būtinybę spręsti romų socialines problemas;
- Ilgalaikių politikos tikslų ir prioritetų;
- Tarpinstitucinio bendradarbiavimo sprendžiant romų problemas;
- Vykdymų projektų įgyvendinimo kontrolės ir rezultatų vertinimo;
- Tinkamo finansavimo.

4.3.4. Romų integracijos į visuomenę problemų sprendimo būdai

Respondentams buvo užduodami klausimai apie romų integracijos į Lietuvos visuomenę galimybes ir tai, ką būtina daryti, siekiant spręsti romų integracijos problemą. Galiausiai, ekspertai buvo paprašyti pateikti savo nuomonę apie Prancūzijos valdžios veiksmus jos teritorijoje gyvenančių romų atžvilgiu ir įvertinti kolektyvinę deportaciją kaip problemos sprendimo būdą.

Respondentas **E1**, vertindamas romų integracijos galimybes ES lygmeniu, sutiko, kad sėkminga romų integracija įmanoma ES, tačiau tai yra ilgalaikis procesas. Anot eksperto, valstybės narės turi efektyviau įsisavinti ES lėšas, skirtas socialinei ir ekonominei romų integracijai, ir bendrai kovoti su visuomenių netolerancija ir romų bendruomenių skurdu. Iš likusių septynių respondentų, šeši ekspertai sutiko, kad sėkminga romų integracija į Lietuvos visuomenę įmanoma ateityje, jeigu bus išspręstos esminės romų socialinės problemos. Septyni respondentai neigiamai įvertino Prancūzijos veiksmus romų atžvilgiu ir kolektyvinės deportacijos taikymą, kaip efektyvų romų problemų sprendimo būdą. Keturi respondentai pabrėžė visuomenės informuotumo apie romų gyvenimo būdą svarbą, nes romų tautos pažinimas padėtų kovoti su neigiamais stereotipais Lietuvos visuomenėje ir kurti efektyvias integracines programas, atsižvelgiant į romų tautos gyvenimo būdo specifiškumą. Kaip spėjo ekspertai, tiek Lietuvos visuomenės nežinojimas apie romų gyvenimo būdą ir kultūrą, tiek romų nežinojimas apie lietuvius yra kliūtis, siekiant sėkmingos romų integracijos. Visi respondentai pabrėžė romų socialinių problemų sprendimo būtinumą.

Respondento **E2** nuomone, reikėtų suvokti, kad problemos negalima išspręsti per penkerius metus ar net ir dešimt metų, tai reikalauja ilgalaikių integracijos priemonių, ir priemonės negali kisti kiekvieną kartą išrinkus naują valdžią. *Jeigu bus suvokta, kad reikia dirbti dešimt ar dvidešimt metų tam, kad būtų įmanoma pakeisti situaciją ir atsirastų politinė valia bei komanda, pasiryžusi tą*

daryti, [...] integracija bus įmanoma. Eksperto teigimu, romų integracijos į visuomenę tempai ir sėkmė priklauso nuo valdžios politinės valios ir priemonių pobūdžio. Griežtos reguliacinės priemonės nėra efektyvios (pvz. pastatų griovimai ir išskeldinimas), būtina veikti per tinklą žmonių, kurie jau dirba su romais ir juos pažįsta, žino problemas, pasinaudoti užsienio šalių gerąja patirtimi ir taikyti kitas švelnias romų integracijos priemones.

Pasak respondento **E3**, iš valdžios pusės yra daroma tiek, kiek įmanoma turint minimalias romų integracijai skirtas lėšas. Kitaip tariant, kaip vieną iš probleminių momentų respondentas išskyrė lėšų nepakankamumą, dėl kurio yra sudėtinga planuoti integracines priemones ir tinkamai jas įgyvendinti. Be to, ekspertas pabrėžė politikos tęstinumo svarbą. Anot jo, politikos negalima nutraukti ir tada, kai bus matomi aiškūs konkrečių priemonių rezultatai, kadangi visuomenei bus lengviau paaiškinti, kad tokia politika tikrai reikalinga. Kaip teigiamą vykdomos politikos rezultatą, respondentas išskyrė romų vaikų ir suaugusiųjų švietimą, kuris prisideda prie romų tautybės asmenų socializacijos ir padidina jų galimybes dalyvauti darbo rinkoje. Atsakydamas į klausimą, ką reikia daryti, siekiant integruoti romus į visuomenę, respondentas pabrėžė nuolatinio romų švietimo svarbą. Taip pat ekspertas akcentavo skirtingų valdžios lygmenų, įvairių visuomenės sluoksnių ir pačių romų įsitraukimą į integracijos procesą. *Romų integracijos klausimas yra kompleksiškas, labai svarbus yra suvokimas, kad integracija yra dvipusis veiksmas, kad ji turi būti tiek iš tų, kuriuos norima integruoti, tiek iš valdžios pusės.* Galiausiai, ekspertas pridūrė, kad būtina pasinaudoti užsienio šalių gerosiomis praktikomis (pvz. įdiegti naujovę, taikomą Didžiojoje Britanijoje, kur policijoje dirba romų tautybės asmenys, kurie moka bendrauti su romais, žino romų kalbą, tradicijas), tačiau apgailestavo, kad Lietuva kol kas nėra pasiruošusi tokioms permainoms.

Respondentas **E4** nurodė, kad sprendžiant romų problemas Lietuvoje, valdžia turi pasinaudoti narystės ES privalumais. Kaip teigė ekspertas, Lietuvai yra sudėtinga spręsti romų integracijos klausimą savarankiškai, todėl reikia pasinaudoti dabartine situacija ES¹⁷⁶ ir kelti klausimą Briuselyje, kad sprendimo būtų ieškoma bendrai. *Romų integracija, nelegalios statybos ir narkotikai yra europinio lygio klausimai ir dabar yra proga per aktyvią politiką užsienyje drauge su prancūzais, vokiečiais ir kitais paversti romus europiečiais.* Anot respondento, romų integracijos į visuomenę tempai ir sėkmė priklauso nuo Lietuvos valdžios pasiryžimo efektyviai išspręsti romų būsto ir kitas esmines socialines problemas. Kaip esminę politikos neefektyvumo priežastį, ekspertas nurodė, kad iki šiol visos valdžios įgyvendinamos integracinės priemonės yra daugiausiai orientuotos į kultūrinės integracijos projektus.

Respondento **E5** nuomonė apie romų integracijos į visuomenę galimybes išsiskyrė iš visų nuomonių konteksto. Anot eksperto, egzistuojant abejingam valdžios požiūriui į romų atskirties problemą, romų integracija ateityje sunkiai įsivaizduojama. Eksperto teigimu, Lietuvos valdžia

stokoja politinio ryžto spręsti romų atskirties problemą, nėra suformuotos komandos, kuri kuruotų šią sritį, nėra vykdomų veiksmų tęstinumo, o visuomenei trūksta informacijos apie romų tautybės žmones.

Atsakydamas į klausimą, ką reikia daryti, siekiant romų integracijos, respondentas **E6** išskyrė kelis esminius dalykus: *turėtų vykti tarpžinybinis bendradarbiavimas, ir jeigu vykdomos programos, tai pirmiausia turi būti priimama ilgalaikė strategija ir tada sudaromi tam tikri priemonių planai (2-3 metams), nustatant tam tikrus tikslus į ilgalaikę perspektyvą. Priiminėjant tokią programą turi būti įtraukiamos visos institucijos, kurios yra susijusios - tiek Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, tiek Švietimo ministerija, tiek Kultūros ministerija, turėtų dalyvauti Teisingumo ministerija, Užsienio reikalų ministerija. Būtinai turi būti įtrauktos savivaldybės bei patys romai. Būtinai turėtų būti sprendžiamos būsto problemos, nes romų gyvenimo nesaugumas sąlygoja daugybę problemų, tokių kaip narkomanija, narkotijų prekyba ir pan. [...].* Anot eksperto, romų taboro problemos sprendimas yra valstybės pareiga, kadangi ne patys romai ten nusprendė apsigyventi, bet buvo apgyvendinti sovietinio valdymo metais. Yra svarbu išspręsti romų būsto problemą, kadangi, nesudarius padorių gyvenimo sąlygų, negalima kalbėti apie sėkmingą romų integraciją ateityje. Respondento nuomone, sėkminga romų integracija ateityje įmanoma, jeigu valdžia imsis spręsti romų problemas tinkamomis priemonėmis. Griežtos ir/arba asimiliacinės priemonės nėra tinkamos, kadangi jos užgniaužia tautos identitetą ir dar labiau paskatina skirtingų tautybių grupių fragmentaciją. Kaip svarbią integracinę priemonę, respondentas įvardijo visuomenės suvokimo apie romų problemas didinimą.

Anot respondento **E7**, pirmiausia būtina dirbti švietimo ir integracijos į darbo rinką srityse, teikiant romams socialinę pagalbą ir konsultacijas bei kovoti su neigiama visuomenės nuomone apie romus. Pasak eksperto, romai nėra informuojami apie darbo rinkos galimybes, o dėl igūdžių stokos dauguma iš jų savarankiškai negali surinkti būtinos informacijos. Respondento **E8** teigimu, pirmiausia būtina spręsti romų problemas švietimo, sveikatos apsaugos, apgyvendinimo ir darbo rinkos srityse bei didinti visuomenės informuotumą apie romų problemas. *Lietuviai romų nepažįsta bei romai nepažįsta lietuvių, labai sunku dėl to bendrauti. Visuomenei reikia suprasti, kad ne su visais žmonėmis reikia bendrauti vienodai, galbūt reikia kartais daugiau pastangų įdėti, labiau pasistengti.* Respondentas pabrėžė, kad romams ES yra skirta 17 milijardų eurų, bet lėšos yra skirtos ne tiek patiems romams, kiek visai visuomenei suprasti problemą ir prisidėti prie šios problemos sprendimo. Pasak eksperto, sėkminga romų integracija ateityje yra įmanoma, jeigu bus išspręstos esminės socialinės problemos, pirmiausia - būsto klausimas, tuo pačiu metu vykdamas efektyvias romų integracijos į darbo rinką, švietimo ir kitas programas.

¹⁷⁶ Ekspertas turėjo omenyje susiklosčiusią situaciją dėl Prancūzijoje vykdomos romų deportacijos.

Visi respondentai¹⁷⁷ neigiamai įvertino romų išskeldinimą iš Prancūzijos ir sutiko, kad kolektyvinė deportacija nėra tinkama romų integracijos priemonė. Jų nuomone, kolektyvinė atsakomybė negali būti taikoma už kelių asmenų nusikalstamus veiksmus, todėl deportuojami turi būti tik nusikalstamą veiką įvykdę asmenys, o ne visa bendruomenė. Respondentų nuomonės sutapo, kad Prancūzijos atvejis yra diskriminacijos valstybiniu lygiu pavyzdys, kadangi asmenys negali būti deportuojami kolektyviai - buvo deportuojami netgi ilgai Prancūzijoje gyvenantys imigrantai. Tais atvejais, kai norima apsaugoti valstybę, užtikrinti viešąjį saugumą ir pan., kiekvienas atvejis turi būti nagrinėjamas individualiai.

Kaip vieną iš probleminių momentų, respondentai pabrėžė kitų valstybių norą sekti Prancūzijos pavyzdžiu ir vykdyti panašius diskriminacinius veiksmus romų atžvilgiu. Respondentas **E2** pastebėjo, kad Prancūzijos atvejis sulaukė tarptautinio rezonanso - kitose šalyse pastebima tendencija taikyti griežtas reguliacines priemones, sprendžiant romų problemas. Lietuvos atveju, anot eksperto, Prancūzijos veiksmai turėjo neigiamos įtakos visuomenės nuomonei apie romų problemas, kadangi straipsniuose apie Lietuvos romus atsirado daug komentarų, raginančių išsiųsti romus iš Lietuvos į Rumuniją. Respondento teigimu, tokie įvykiai, kaip Prancūzijoje, suklaidina visuomenę, kadangi Lietuvos romai yra istorinė mažuma, gyvenanti šalies teritorijoje nuo senų laikų, todėl nesuprantama, kodėl juos reikėtų išskeldinti į Rumuniją. **E4** pabrėžė, kad vykdoma romų deportacija tėra laikina išeitis, kadangi dalis romų sugrįš atgal, o žmonių kraustymas iš valstybės į valstybę tik didina romų atskirtį Europoje. Respondentas **E5** išskyrė ES neveiksnumo problemą, kadangi nėra mechanizmų, kaip nubausti Prancūziją už kolektyvinę romų deportaciją ir žmogaus teisių pažeidimą. Respondentas **E7** neigiamai įvertino kolektyvinę deportaciją kaip veiksmingą problemų sprendimo būdą, bet pasisakė už griežtas priemones, be kurių neįmanoma išspręsti tokių problemų kaip nusikalstamumas, prekyba narkotikais, žmonėmis ir pan. Diskusijos „Romų integracija: ar romas gali būti mano kaimynas?“ metu, kurioje buvo daug kalbėta apie Prancūzijos atvejį, dalyvavo griežtesnių ir švelnesnių priemonių šalininkai. Griežtos pozicijos atstovų teigimu, švelnūs integraciniai sprendimai nepasiteisino, todėl Prancūzija, griežtai elgdamasi su svetimšaliais romais, buvo teisi, o Europos Komisijos pozicija nepagrįstai „liberali“ ten, kur reikia griežtumo. Nuosaikios pozicijos šalininkų nuomone, griežtomis priemonėmis problemų neišspręsimė, visuomenei reikia romų kultūros suvokimo, glaudaus kontakto ir daug kantraus darbo iš valdžios pusės. Reikia įveikti stereotipus, nuolat kalbėtis ir visada rodyti gerą valią, o ne tik tada, kai pasiekiamas momentinis rezultatas. Anot palaipsnės pozicijos atstovų, Prancūzija pamynė ne tik romų kaip tautos, o žmogaus ir Europos piliečio teises, todėl tokių priemonių taikymo rezultatas bus ne integracija, o visiškas susvetimėjimas.

¹⁷⁷ Kalbama apie respondentus E2-E8. Respondentui E1 nebuvo užduodamas klausimas apie Prancūzijos vykdomą politiką romų atžvilgiu, kadangi interviu buvo imtas dar prieš Prancūzijos įvykius.

Apibendrinę respondentų atsakymus apie romų integracijos galimybes, galime teigti, kad sėkminga romų integracija į visuomenę ateityje yra įmanoma. Tai yra ilgalaikis procesas, reikalaujantis konkrečių veiksmų iš valdžios pusės. Remiantis ekspertų nuomonėmis, siekiant, kad Lietuvos politika romų atžvilgiu būtų veiksminga ir atneštų teigiamą rezultatą integruojant romus į visuomenę, būtina:

- Išspręsti romų socialines problemas, pirmiausia - būsto problemą, o tik paskui koncentruotis į kultūrinius projektus;
- Kovoti su netolerancija visuomenėje, didinant jos informuotumą apie romų gyvenimo būdą;
- Taikyti palaipsnes, institucionalizuotas priemones;
- Turėti politinę valią spręsti romų atskirties problemą;
- Suformuoti ilgalaikę romų integracijos strategiją ir išlaikyti politikos tęstinumą;
- Suburti žmonių grupę, kuri būtų suinteresuota spręsti romų problemas, žinotų jų kultūrą;
- Efektyviai naudotis užsienio šalių gerąja patirtimi;
- Visuose lygmenyse užtikrinti visų atsakingų institucijų, romų ir likusios visuomenės veiksmingą dialogą romų integracijos klausimais;
- Skirti tinkamą finansavimą;
- Pasinaudoti naryste ES ir kelti romų integracijos klausimą ES lygmeniu, efektyviai įsisavinti ES struktūrinių fondų lėšas.

IŠVADOS

Remdamiesi multikultūralizmo teorine prieiga, išanalizavę etninių mažumų apsaugos standartus ES ir atlikę Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu tyrimą, galime daryti tokias išvadas:

1. Apžvelgę multikultūralizmo teorinės prieigos pagrindinius principus, W. Kymlickos siūlomo etninių santykių organizavimo modelio ypatumus ir etninių politikų strategijas, galime teigti, kad multikultūralizmo privalumas tas, kad jis pateikia sėkmingą teorinį scenarijų, kaip galima spręsti etninių grupių problemas liberaliose daugiakultūrinėse valstybėse. Visgi būtina pripažinti, kad siūlomo modelio pritaikomumas įmanomas tik tuo atveju, jeigu valstybės valdžia lieka nešališka savo etninių grupių atžvilgiu ir skatina jų integraciją.

2. Išanalizavę etninių mažumų apsaugos standartus ES, galime daryti išvadą, kad teisinės ES romų įtraukties skatinimo priemonės, tokios kaip Europos Komisijos komunikatai ir pažangos ataskaitos, rekomendacijos, strateginiai planai ir kiti dokumentai, kuriuose nurodoma, kaip valstybės narės turėtų remti romų integraciją, savo turiniu yra veiksmingos. Tačiau dokumentuose įtvirtintų priemonių neįgyvendinimo atveju esmine problema išlieka ES „minkštai“ teisei būdingas sankcijų mechanizmo nebuvimas.

3. Išanalizavę 2000-2004 m. ir 2008-2010 m. romų integracijos į Lietuvos visuomenę programas ir kitus pagrindinius teisinius dokumentus, galime daryti išvadą, kad oficialus Lietuvos etninės politikos kursas nukreiptas į romų integraciją, nors praktikoje ne visos romų teisės yra užtikrinamos ir įgyvendinamos. Romų integracijos atveju yra sudėtinga visas teises užtikrinti tiek dėl daugybės nesprendžiamų socialinių problemų, tiek dėl pačiai romų bendruomenei būdingų ryškių separacijos modelio bruožų, kai individai išlaiko savo kultūrą ir kartu vengia susidūrimo su kitomis grupėmis.

4. Atlikto tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad hipotezė H1, teigianti, kad nepakankamą Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu veiksmingumą lemia mechanizmų, skirtų šios politikos formavimui, įgyvendinimui ir priežiūrai, trūkumas, pasitvirtino. Hipotezė H2, teigianti, kad po Lietuvos įstojimo į ES romų situacija Lietuvoje turėjo pagerėti dėl ES etninių mažumų apsaugos teisinės bazės perkėlimo į Lietuvos nacionalinę teisę, siūlomų ES romų integravimo priemonių ir kitų narystės ES privilegijų, pasitvirtino tik iš dalies. Viena vertus, narystė ES pagerino Lietuvos etninių mažumų apsaugos teisinę bazę bei suteikė galimybę naudotis ES sukurtais romų integravimo instrumentais ir finansinėmis priemonėmis. Kita vertus, tyrimas atskleidė, kad įstojus į ES, etniniai procesai Lietuvoje sulėtėjo, o romų padėtis pablogėjo.

5. Ekspertų nuomonių analizė parodė, kad pagrindinis multikultūralizmo elementas Lietuvos politikoje romų atžvilgiu – kultūrinė romų integracija. Iš esmės dėmesys skiriamas romų kultūros

puoselėjimui, tuo tarpu kai romų ekonominiame ir politiniame gyvenime multikultūralizmo apraiškos yra menkos. Todėl galime kalbėti tik apie kai kurias multikultūralizmo apraiškas Lietuvos etninėje politikoje, tačiau nuoseklios multikultūralizmo politikos Lietuvoje nėra.

6. Atsakymų analizė atskleidė, kad vykdoma romų kultūrinė integracija vertinama teigiamai, tačiau kultūrinių projektų nepakanka, siekiant sėkmingos romų integracijos į visuomenę. Galime daryti išvadą, kad Lietuvos etninei politikai romų atžvilgiu trūksta tam tikrų politikos efektyvumo skatinimo mechanizmų: suvokimo apie būtinybę spręsti romų socialines problemas, ilgalaikių politikos tikslų ir prioritetų, tarpinstitucinio bendradarbiavimo sprendžiant romų problemas, vykdomų projektų įgyvendinimo kontrolės ir rezultatų vertinimo bei tinkamo romų integravimo priemonių finansavimo.

7. Tyrimo rezultatai leidžia daryti išvadą, kad ateityje romų integracija į visuomenę yra įmanoma, bet būtina formuoti veiksmingą Lietuvos etninę politiką romų atžvilgiu su ilgalaikę strategija ir tikslais, apimančią visas romų socialines problemas ir užtikrinančią atsakingų institucijų, romų ir likusios visuomenės bendradarbiavimą, sprendžiant problemas, susijusias su romų atskirtimi.

8. Remdamiesi ekspertų nuomonių analize, galime teigti, kad romų integracijos į visuomenę tempai priklauso ne tik nuo Lietuvos palankios etninės politikos, bet ir pačių romų. Integracija nebus sėkminga, jeigu vyks tik „iš viršaus į apačią“ ir romų bendruomenei bus būdingi separacijos modelio bruožai. Integracija yra abipusis procesas: tiek valdžia turi sukurti palankias sąlygas romų integracijai, tiek patys romai turi būti motyvuoti integruotis į visuomenę. Taigi romų integracijos tempai priklauso ne tik nuo valdžios formuojamos etninės politikos pobūdžio bei politinio elito suvokimo apie romų integracijos būtinybę, bet ir pačių romų motyvacijos, noro integruotis.

REKOMENDACIJOS

Mokslinės literatūros analizė ir atlikto tyrimo rezultatai leidžia suformuluoti rekomendacijas, galinčias būti naudingomis politiką romų atžvilgiu formuojančioms ir įgyvendinančioms institucijoms bei nevyriausybinėms organizacijoms ES ir Lietuvoje:

1. ES lygmeniu būtų naudinga priimti vieningą dokumentą romų klausimams, kuris padėtų valstybėms narėms koordinuoti veiksmus krizinėmis situacijomis.

2. ES lygmeniu būtų naudinga įsteigti padalinį, kuris koordinuotų tik romų problemų sprendimą ES, formuotų, įgyvendintų, koordinuotų ir vertintų bendrus valstybių narių veiksmus romų klausimais ir palengvintų romų klausimų perkėlimą į kitas ES ir valstybių narių politikų sritis. Padalinio veiklos pobūdis galėtų atitikti ES pagrindinių teisių agentūros veiklą, tačiau apsiribotų tik romų klausimų nagrinėjimu.

3. Lietuvoje būtų tikslinga spręsti socialines romų problemas, kurios yra kliūtis sėkmingai romų integracijai, o tik paskui vykdyti romų kultūrinės integracijos projektus.

4. Reikalinga pozityviomis priemonėmis, tokiomis kaip informaciniai projektai romų problemų tematika, neformalios diskusijos, dalyvaujant romų problemų žinovams, teigiamos informacijos sklaida žiniasklaidoje, informacinių lankstinukų dalijimas, nors minimalių žinių apie romų kultūrą suteikimas mokyklose ir pan., skleisti informaciją apie romus ir jų problemas, kartu siekiant mažinti netolerancijos mastus visuomenėje.

5. Reikalinga tvirta valdžios politinė valia formuoti kompleksinę ilgalaikę romų integracijos politikos strategiją bei įgyvendinti veiksmingas romų integracijos priemones.

6. Reikalinga praplėsti Švietimo ir mokslo ministerijos bei Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos kompetenciją romų integracijos srityje, kadangi Kultūros ministerija pati nėra pajėgi tinkamai spręsti romų socialines problemas.

7. Reikalinga nuolat vykdyti kaštų ir naudos analizę vykdant romų integracijos politiką, atlikti sistemingą romų situacijos monitoringą tam, kad priimamos priemonės neliktų tik deklaratyvaus pobūdžio teiginiais. Po kiekvienos programos užbaigimo priemonės turi būti įvertinamos, identifikuojamos įgyvendinimo problemos, o nauja programa formuluojama remiantis gera patirtimi ir atsižvelgiant į ankstesnių programų trūkumus, išlaikant sėkmingų programų priemonių tęstinumą.

8. Nevyriausybinės organizacijos turėtų aktyviau prisidėti prie Lietuvos valdžios institucijų politikos romų atžvilgiu formavimo ir įgyvendinimo, kadangi jos gali padėti suvokti romų problemas iš nevalstybinio požiūrio taško.

LITERATŪRA

Specialioji literatūra

1. **Bagdonas A. et al.** Rasinės diskriminacijos įveika siekiant lygių galimybių // Skirtingi bet lygūs visuomenėje ir darbuotėje. - Vilnius: VU leidykla, 2007, p. 312-375. – ISBN 9789955636069.
2. **Beresnevičiūtė V.** Romų padėties tyrimas: romai švietimo ir darbo rinkos sankirtoje // Vilnius: Etninių tyrimų centras, 2008.
3. **Beresnevičiūtė V.** Etninių grupių socialinės integracijos dimensijos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje // Etniškumo studijos 2005, Vilnius: Eugrimas, 2005, 181 p. – ISSN 1822-1041.
4. **Berry J. W. et al.** Cross-cultural psychology: research and applications. - Cambridge: Cambridge University Press, 2003, 588 p. – ISBN 0521646170.
5. **Berry J. W.** Acculturation: living successfully in two cultures // International Journal of International Relations. – International Academy for Intercultural Research, Vol. 29 (6), November 2005, 697-712 p. – ISSN 0147-1767.
6. **Degutis A.** Multikultūralizmo inversijos // Lietuva globalėjančiame pasaulyje. – Vilnius: Logos, 2006, 336 p. – ISBN 9986-721-50-4.
7. **Esman M. J.** Ethnic Politics. - London: Cornell University Press, 1994, 277 p. – ISBN 978-0801482311.
8. **Europos Sąjunga. Steigimo dokumentai ir sutartis dėl Konstitucijos Europai** / sudarytojas G. Vitkus. – Vilnius: Eugrimas, 2005. – ISBN 9955-501-78-2.
9. **European Commission.** The role of NGOs and trade unions in combating discrimination // Brussels: European Commission, 2009, 53 p. - ISBN 978-92-79-13157-8.
10. **Ganguly R. ir Taras R. C.** Understanding Ethnic Conflict: the International dimension. – New York: Longman, 1998, 336 p. – ISBN 978-0321364807.
11. **Guglielmo R. ir T. W. Waters.** Migrating Towards Minority Status: Shifting European Policy Towards Roma // Journal of Common Market Studies, 2005, 43 (4), p. 763-786 - ISSN 1468-5965.
12. **Gurr T. R.** Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts. - Washington: United States Institute of Peace Press, 1993, 448 p. – ISBN 978-1878379245.
13. **Horowitz D. L.** Ethnic Groups in Conflict. – Berkeley: University of California Press, 2000, 697 p. – ISBN 0520227069.

14. **Kardelis K.** Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. – Šiauliai: Lucilijus, 2007, 398 p. – ISBN 9955655356.
15. **Kasatkina N.** Industrinės visuomenės etninė erozija // Etniškumo studijos: teoriniai samprotavimai ir empiriniai tyrimai: straipsnių rinkinys. - Vilnius: Eugrimas, 2000, 78 p. – ISBN 9986752752.
16. **Kasatkina N., Leončikas T.** Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga. – Vilnius: Eugrimas, 2003, 285 p. – ISBN 9955-501-49-9.
17. **Kymlicka W.** Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity. - Oxford: Oxford University Press, 2007, 320 p. – ISBN 978-0199280407.
18. **Kymlicka W., Opalski M.** Can liberal pluralism be exported? Western political theory and Ethnic Relations in Eastern Europe. - Oxford: Oxford University Press, 2001, 464 p. – ISBN 978-0199240630.
19. **Laitin D.** Culture Shift in a Postcommunist State // Ethnic politics after communism / Editors: Z. Barany, R. G. Moser. - Ithaca, London: Cornell University Press, 2005, 282 p. – ISBN 0801472768.
20. **Leončikas T.** Romai: situacijos apžvalga // Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2005.
21. **Pabriks A.** Nation, Nationalism, and Ethnic Policy. - Aarhus: Aarhus University, 1995, 33 p. – ISBN 000048034.
22. **Pilipavičienė V.** Žmogaus teisių apsauga: ROMŲ TEISĖS // Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, 2009, Nr. 23(38), 22 p. – ISSN 1392-7841.
23. **Plasseraud Y.** Mažumos: tautinių ir etninių mažumų studijų įvadas. - Vilnius: Apostrofa, 2006, 196 p. – ISBN 9955605227.
24. **Potašenko G.** Daugiatautė Lietuva: Lietuvos etninių mažumų istorija. – Vilnius: Šviesa, 2008, 160 p. – ISBN 9785430052508.
25. **Potašenko G.** Istorijos kultūra šiuolaikinėje Lietuvoje: daugiakultūriškumo samprata visuomenėje ir LDK tyrimuose // Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tradicija ir naratyvai / Redaktoriai: A. Bumblauskas, G. Potašenko. - Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009, p. 275-301. – ISBN 978-9955-33-500-9.
26. **Schermerhorn R.** Ethnicity and Minority Groups // Ethnicity / Editors: J. Hutchinson ir A. D. Smith. - Oxford, New York: Oxford University Press, 1996, 472 p. – ISBN 978-0192892744.
27. **Smootha S., Hanf T.** Conflict-Regulation in Deeply Divided Societies // Editors: J.Hutchinson, A. D. Smith / Ethnicity. - Oxford, New York: Oxford University Press, 1996, 472 p. – ISBN 978-0192892744.

28. **Stankevičienė E.** Tautinė mažuma lauko perspektyvoje. Pierre'o Bourdieu ir Rogerio Brubakerio idėjų sandūra // Sociologija. Mintis ir veiksmas. – Vilnius, Klaipėda: Vilniaus universitetas, Klaipėdos universitetas, 2004, Nr.1, p. 115-125. - ISSN 1392-3358.
29. **Statkus N.** Etniškumas ir nacionalizmas: istorinis ir teorinis aspektai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, 289 p. – ISBN 9986195691.
30. **Statkus N.** Tapatybės politika etniniamis konfliktams reguliuoti. - Vilnius: Versus Aureus, 2004, 213 p. – ISBN 9955601256.
31. **Tidikis R.** Socialinių mokslų tyrimo metodologija. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, 628 p. – ISBN 9955-563-26-5.
32. **Užsienio reikalų ministerijos 2010-09-22 raštas Nr. (21.6.8.3)-3-5280.** Dėl atsakymo į 2010-09-13 viešą kreipimąsi Nr. 62-5055.
33. **Valackienė A., Mikienė S.** Sociologinis tyrimas. Metodologija ir atlikimo metodika. – Kaunas: Technologija, 2008, 202 p. – ISBN 9789955254706.
34. **Žilevičius V.** Keletas pastabų apie Lietuvos čigonų praeitį ir kultūrą // Lietuvos čigonai. Tarp praeities ir dabarties / Sudarytojas V. Toleikis. – Vilnius: Garnelis, 2001, p. 9-16. – ISBN 9955-428-19-8.
35. 2008 m. gruodžio 10 d. Vilniaus apygardos teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1020-464/ 2008.

Elektroniniai šaltiniai

36. **Andriukaitis G.** Asmenų nediskriminavimo teisė: ES teisių standartų įgyvendinimas Lietuvos teisės sistemoje // Europos Tarybos informacijos biuras,
http://www.etib.lt/site_files/aktualijos%20ir%20naujienos%20/ES%20antidiskriminacine%20teise-GA.doc [žiūrėta 2010 10 09].
37. **A.Merkel: daugiakultūriškumas Vokietijoje „absoliučiai žlugo“.**
<http://www.delfi.lt/news/daily/world/amerkel-daugiakulturiskumas-vokietijoje-absoliuciaizlugo.d?id=37624895> [žiūrėta 2010 11 01].
38. **Apie projektą „Atsigręžk į romus“.** <http://www.atsigrezkiromus.lt/> [žiūrėta 2010 11 05].
39. **Aukščiausio lygio susitikimai romų klausimais.**
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=812&langId=lt> [žiūrėta 2010 10 12].
40. **Commission staff working document. Roma in Europe: The implementation of European Union Instruments and Policies for Roma inclusion – Progress Report 2008-2012.** <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=518> [žiūrėta 2010 10 15].

41. **Commission decided to start infringement proceedings against France.**
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=lt&catId=518&newsId=902&furtherNews=yes>
 [žiūrėta 2010 10 07].
42. **Council of Europe. The situation of Roma in Europe and relevant activities of the Council of Europe.**
<http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta10/ERES1740.htm>
 [žiūrėta 2010 10 07].
43. **Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.** <http://www.lki.lt/dlkz/> [žiūrėta 2009 12 26].
44. **Decade of Roma inclusion 2005-2015.** <http://www.romadecade.org/about> [žiūrėta 2010 04 21].
45. **ES romų įtraukties forumas.** <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=761&langId=lt>
 [žiūrėta 2010 10 15].
46. **Etninių tyrimų centras. RAXEN – Europos rasizmo ir ksenofobijos stebėjimo tinklas // 2008,** <http://www.ces.lt/2008/12/raxen-europos-rasizmo-ir-ksenofobijos-stebejimo-tinklas/>
 [žiūrėta 2010 10 09].
47. **European Union Agency for Fundamental Rights. Data in Focus Report: The Roma // European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS). – Budapest, 2009, p. 16. – ISBN 978-92-9192-370-0.** http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/EU-MIDIS_ROMA_EN.pdf [žiūrėta 2010 03 15].
48. **Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=19841 [žiūrėta 2010 10 05].
49. **Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija.** <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/32007X1214/hm/C2007303LT.01000101.htm> [žiūrėta 2010 10 05].
50. **Europos Komisija. ES veiksmai prieš diskriminaciją. 2007-2008 m. veiklos ataskaita.**
<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=649&langId=lt> [žiūrėta 2010 10 18].
51. **Europos Sąjungos Taryba. Pirmininkaujančios valstybės narės išvados.**
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/LT/ec/97674.pdf [žiūrėta 2010 10 15].
52. **Europos Parlamentas. Rezoliucija dėl Europos strategijos romų klausimais.** <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:068E:0031:0035:LT:PDF> [žiūrėta 2010 10 12].
53. **Europos Sąjunga ir romai.** <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=518&langId=lt>
 [žiūrėta 2010 03 15].

54. **Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Mažumų integracijos: romai.** <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:027:0088:0094:LT:PDF> [žiūrėta 2009 12 12].
55. **Europedirect. Europos Komisija skatina romų socialinę įtrauktį.** http://www.europedirect.lt/go.php/lit/Europos_Komisija_skatina_romu_socialine_/2058 [žiūrėta 2010 05 15].
56. **ES parama. Įgyvendinami projektai.** http://www.esparama.lt/2007-2013/lt/sadm/projektai?pro_id=1234&sparams=233517&pgsz=10 [žiūrėta 2010 11 05].
57. **Europa vienija jėgas kovoje su skurdu ir socialine atskirtimi.** <http://www.2010againstopoverty.eu/about/?langid=lt> {žiūrėta 2010 03 20}.
58. **France vows to change law to end Roma row with EU.** <http://www.eubusiness.com/news-eu/france-immigration.6jo> [žiūrėta 2010 10 20].
59. **Guglielmo R., Waters T. W.** Migrating Towards Minority Status: Shifting European Policy Towards Roma // Journal of Common Market Studies, 2005, 43 (4), p. 763-786. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=20&hid=6&sid=fc6a6420-df10-4bab-9c86-bc5f0f15fab4%40sessionmgr14> [žiūrėta 2009 12 12].
60. **Izunova I.** Roma integration in Europe: why minority rights are failing // Arizona Journal of International and Comparative Law, Vol 27, No 1, 2010, p. 288. <http://www.ajicl.org/AJICL2010/8.27.1Uzunova.pdf> [žiūrėta 2010 10 21].
61. **Karla V. S., Kapoor N.** Interrogating Segregation, Integration and the Community Cohesion Agenda // Journal of ethnic and Migration Studies. - Brighton: Routledge, November 2009, Vol. 35, Nr. 9, p. 1397 – 1415. <http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a914136987~frm=titlelink> [žiūrėta 2010 03 25].
62. **Kasatkina N.** Etniškumo tyrimai: tendencijos ir esminės sąvokos // Filosofija. Sociologija. – Lietuvos mokslų akademijos leidykla, 2007, Nr. 18(4), p.1-11. – ISSN 0235-7186. <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=21&hid=5&sid=fc6a6420-df10-4bab-9c86-bc5f0f15fab4%40sessionmgr14> [žiūrėta 2009 12 12].
63. **Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui – Socialinė ir ekonominė romų integracija.** <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0133:LT:NOT> [žiūrėta 2010 10 05].

64. **Komisijos komunikatas „2020 m. Europa: pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija“.** [http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1 LT ACT part1 v1.pdf](http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_LT_ACT_part1_v1.pdf) [žiūrėta 2010 10 10].
65. **Komisijos ataskaita Tarybai ir Europos Parlamentui - 2000 m. birželio 29 d. direktyvos 2000/43/EB, įgyvendinančios vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės, taikymas.** <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006DC0643:LT:HTML> [žiūrėta 2010 11.01].
66. **Leončikas T.** Romų bendruomenės socialinės integracijos galimybių tyrimas // Vilnius: Etninių tyrimų centras, 2007, - p. 10.
<http://www.lygybe.lt/assets/Rom%C5%B3%20bendruomen%C4%97s%20socialin%C4%97s%20integracijos%20galimybi%C5%B3%20tyrimas.pdf> [žiūrėta 2010 11 03].
67. **Lietuvos Respublikos Konstitucija.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=274999&p_query=&p_tr2=
[žiūrėta 2010 11 02].
68. **Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymas.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=18856&p_query=&p_tr2=
[žiūrėta 2010 10 29].
69. **Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvių grįžimo į tėvynę informacijos centro reorganizavimo.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=347333&p_query=&p_tr2=
[žiūrėta 2010 10 29].
70. **Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos 2010-2012 m. strateginis veiklos planas.**
http://www.lrkm.lt/go.php/lit/Veiklos_planai/280/3/186 [žiūrėta 2010 10 29].
71. **Lietuvos Respublikos kultūros ministerija. Apskritas stalas „Ar Lietuva pasirengusi atsigręžti į romus?“** <http://www.muza.lt/go.php/lit/Placiau/1569> [žiūrėta 2010 11 05].
72. **Lietuvos narystė pagrindinėse tarptautinėse organizacijose.**
<http://www.urm.lt/index.php?-1745563413> [žiūrėta 2009 06 15].
73. **Lietuvos žmogaus teisių centras. Nevyriausybinų organizacijų kreipimasis dėl romų išskeldinimo Prancūzijoje.** <http://www.lchr.lt/index.php?lang=1&sid=425&tid=562> [žiūrėta 2010 11 01].
74. **Lisabonos sutartis.** http://europa.eu/lisbon_treaty/faq/index_lt.htm [žiūrėta 2010 10 05].
75. **Marc A., Bercus C.** The Roma Education Fund: A New Tool for Roma inclusion // European Education, Spring 2007, 39 (1), p. 64-80.

<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=4&hid=13&sid=9fa156d0-7c19-46b0-907c-3a1329b92c4d%40sessionmgr14> [žiūrėta 2009 12 12].

76. Nacionalinė antidiskriminacinė 2006-2008 m. programa.

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=282802&p_query=&p_tr2=
[žiūrėta 2010 10 25].

77. Nacionalinė antidiskriminacinė 2009-2011 m. programa.

http://www.lrvk.lt/bylos/Teises_aktai/2009/04/12493.doc [žiūrėta 2010 10 25].

78. Paryžius pareiškė, kad išsiųsdamas iš šalies romus, laikosi tarptautinės teisės normų.

<http://www.diena.lt/naujienos/uzsienis/paryzius-pareiske-kad-issiusdamas-is-salies-romus-laikosi-tarptautines-teises-normu-296049> [žiūrėta 2010 10 07].

79. Permanent Representation of Spain to the EU. Report from the third meeting of the European Platform for Roma inclusion: Elaborating a medium term roadmap for the Platform.

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=518&newsId=849&furtherNews=yes>
[žiūrėta 2010 10 19].

80. Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2000-2004 m. programa.

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=104285&p_query=Rom%F8%20integracijos%20%E1%20Lietuvos%20visuomen%E6%202000-2004%20m.%20programa&p_tr2=2 [žiūrėta 2010 11 03].

81. Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2008-2010 m. programa.

http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=317530&p_query=Rom%F8%20integracijos%20%E1%20Lietuvos%20visuomen%E6%202008-2010%20m.%20programa&p_tr2=2 [žiūrėta 2010 11 04].

82. Romų integracijos problema - nėra paprasto sprendimo?

<http://www.euroblogas.lt/2010/10/romu-integracijos-problema-%e2%80%93-nera-paprasto-sprendimo/> [žiūrėta 2010 10 20].

83. Second Roma summit.

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=518&langId=lt&eventsId=234&furtherEvents=yes>
[žiūrėta 2010 10 12].

84. Special Eurobarometer 296. Discrimination in the European Union: perceptions, experiences, attitudes 2008.

<http://ec.europa.eu/social/keyDocuments.jsp?type=0&policyArea=0&subCategory=0&country=0&year=0&advSearchKey=romeurobsur&mode=advancedSubmit&langId=en> [žiūrėta 2010 09 06].

85. **Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. gyventojų surašymo duomenis.** <http://db1.stat.gov.lt/statbank/default.asp?w=1280> [žiūrėta 2010 11 01].
86. **Statistikos departamento pranešimas spaudai. 2001 m. surašymas: Lietuvos tautinė sudėtis vienalitiškiausia.**
http://www.verslobanga.lt/lt/zb.download/3dd0d9be2c140/Tautine_sudetis.pdf [žiūrėta 2010 10 26].
87. **Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija.** <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:115:0047:0199:LT:PDF> [žiūrėta 2010 10 05].
88. **Tarybos Direktyva 2000/43/EB.** <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0043:lt:HTML> [žiūrėta 2010 10 05].
89. **Tarybos Direktyva 2000/78/EB.** <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:lt:HTML> [žiūrėta 2010 10 05].
90. **Tarybos reglamentas (EB) Nr. 168/2007, įsteigiantis Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūrą.** <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:053:0001:0014:LT:PDF> [žiūrėta 2010 10 09].
91. **Tautinių bendrijų namai. Tautinės mažumos Lietuvoje.** <http://www.tbn.lt/lt/?id=8> [žiūrėta 2010 11 01].
92. **Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie LR Vyriausybės. Romų padėties tyrimas: romai švietimo ir darbo rinkos sankirtoje.** <http://test.ces.lt/?p=172> [žiūrėta 2010 10 30].
93. **Tautinių mažumų plėtros iki 2015 metų strategija.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=307551&p_query=Tautini%F8%20ma%FEum%F8%20politikos%20pl%EBtros%20iki%202015%20met%F8%20 [žiūrėta 2010 10 28].
94. **Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=96635 [žiūrėta 2010 10 06].
95. **Webster's dictionary. Concept of Multiculturalism.**
<http://www.yourdictionary.com/multiculturalism#> [žiūrėta 2009 12 26].
96. **What is EUroma?** <http://www.euromanet.eu/about/index.html> [žiūrėta 2010 10 10].

97. **Verkuyten M.** Ethnic Group Identification and Group Evaluation among Minority and Majority groups: Testing the Multiculturalism Hypothesis // Journal of Personality and Social Psychology, 2005, 88 (1), p. 121-138
<http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=13&hid=13&sid=fc6a6420-df10-4bab-9c86-bc5f0f15fab4%40sessionmgr14> [žiūrėta 2009 12 12].
98. **Xanthaki A.** The proposal for the EU Directive on Integration // European Roma Rights Centre, 2005. <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2211> [žiūrėta 2009 12 20].

Survila N. Etninių santykių administravimas Europos Sąjungoje: Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu analizė / ES politikos ir administravimo magistro baigiamasis darbas. Vadovas: lekt. R. Kacevičius. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Politikos ir vadybos fakultetas, 2010. – 108 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe nagrinėjama, kaip Lietuvoje yra formuojama ir įgyvendinama etninė politika romų mažumos atžvilgiu, iškeltos problemos, susijusios su romų atskirtimi ir pateikti siūlymai, kaip šias problemas spręsti. Lietuvos etninė politika romų atžvilgiu analizuojama atsižvelgiant į ES kontekstą bei remiantis multikultūralizmo idėjomis. Pirmoje dalyje teoriniu aspektu tiriamas multikultūralizmo reiškinyss kaip etninių santykių reguliavimo modelis, pateikiama jo kritika, apžvelgiamos valstybių etninių politikų strategijos ir jų pasirinkimo motyvai. Antroje dalyje nagrinėjami teisiniai dokumentai, kurie reglamentuoja etninių mažumų padėtį ES bei analizuojamos priemonės, kurios turėtų prisidėti prie romų integracijos ES valstybėse narėse. Trečioje dalyje pristatoma dabartinė romų situacija Lietuvoje ir analizuojami pagrindiniai teisiniai dokumentai, reglamentuojantys romų padėtį. Ketvirtoje dalyje pateikiama atlikto Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu tyrimo rezultatų analizė, nagrinėjamas ekspertų požiūris į vykdomos politikos efektyvumą, apibrėžiamos romų integracijos galimybės ateityje. Atlikto tyrimo duomenys nusako Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu pagrindines problemas ir pateikia problemų, susijusių su romų atskirtimi, sprendimo būdus.

Pagrindiniai žodžiai: etninė grupė, etninė mažuma, etninė politika, multikultūralizmas, integracija.

Survila N. Administration of ethnic relations in the European Union: analysis of Lithuania's ethnic policy towards Roma / Master's Work in European Union Policy and Administration. Supervisor lecturer R. Kacevičius. – Vilnius: Faculty of Politics and Management, Mykolas Romeris University, 2010. – 108 p.

ANOTATION

Master's work examines the making process and implementation of Lithuania's ethnic policy towards Roma minority, raises problems concerning Roma exclusion and provides solutions to these problems. Lithuania's ethnic policy towards Roma is analysed in the EU context and based on the multiculturalism ideas. The first part studies theoretical aspects of the multiculturalism phenomenon as a model of ethnic relations' regulation, gives the critics of multiculturalism, covers strategies of ethnic policies and the reasons for their choice. The second part gives the analysis of the legal documents that regulate the situation of ethnic minorities in the EU and examines the measures that should contribute to the integration of Roma in the EU member states. The third part presents the current Roma situation in Lithuania and analyses the main legal documents regulating Roma situation. The fourth part gives the analysis of Lithuania's ethnic policy towards Roma research results, examines experts' approach concerning the policy effectiveness, defines Roma integration possibilities in the future. The data of the research reveal fundamental problems of Lithuania's ethnic policy towards Roma. Solutions of problems concerning Roma exclusion are provided in the work.

Key words: ethnicity, ethnic minority, ethnic policy, multiculturalism, integration.

Survila N. Etninių santykių administravimas Europos Sąjungoje: Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu analizė / ES politikos ir administravimo magistro baigiamasis darbas. Vadovas: lekt. R. Kacevičius. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Politikos ir vadybos fakultetas, 2010. – 108 p.

SANTRAUKA

Magistro baigiamajame darbe nagrinėjama, kaip Lietuvoje yra formuojama ir įgyvendinama etninė politika romų mažumos atžvilgiu, iškeltos problemos, susijusios su romų atskirtimi ir pateikti siūlymai, kaip šias problemas spręsti. Lietuvos etninė politika romų atžvilgiu analizuojama atsižvelgiant į ES kontekstą bei remiantis multikultūralizmo idėjomis.

Temos aktualumą parodo tai, kad pastaruoju metu romų integracijos klausimas yra nagrinėjamas tiek Lietuvos, tiek užsienio šalių masinėse informavimo priemonėse, o valstybės, turinčios romų bendruomenes, nemažai dėmesio skiria problemoms, susijusioms su romų atskirtimi.

Magistro darbo objektas – Lietuvos etninė politika romų atžvilgiu ES etninių mažumų apsaugos standartų kontekste. Darbe siekiama atsižvelgiant į etninių mažumų apsaugos standartus ES atlikti Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu analizę ir atskleisti multikultūralizmo apraiškos formas Lietuvos etninėje politikoje, apibrėžti esmines vykdomos politikos problemas ir pateikti siūlymus, kaip jas spręsti. Darbe keliama uždaviniai: 1. remiantis mokslinės literatūros analize pristatyti multikultūralizmo teoriją ir pateikti jos kritiką, apžvelgti valstybių etninių politikų strategijų teorinius aspektus; 2. išanalizuoti teisinius dokumentus, kurie reglamentuoja etninių mažumų ir konkrečiai romų mažumos padėtį ES, išnagrinėti priemones, kurios turėtų prisidėti prie romų integracijos skatinimo ES; 3. pateikti romų situacijos apžvalgą Lietuvoje ir atlikti pagrindinių dokumentų, reglamentuojančių romų padėtį Lietuvoje, analizę, didžiausią dėmesį skiriant 2000-2004 m. ir 2008-2010 m. romų integracijos į Lietuvos visuomenę programoms; 4. remiantis empiriniais duomenimis, išanalizuoti Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu ypatumus bei identifikuoti pagrindines politikos formavimo ir įgyvendinimo problemas, įvertinti, ar Lietuvos etninėje politikoje romų atžvilgiu yra aptinkamos multikultūralizmo apraiškos. Darbe iškeliamos hipotezės: H1. Nepakankamą Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu veiksmingumą lemia mechanizmų, skirtų šios politikos formavimui, įgyvendinimui ir priežiūrai, trūkumas; H2. Po Lietuvos įstojimo į ES romų situacija Lietuvoje turėjo pagerėti dėl ES etninių mažumų apsaugos teisinės bazės perkėlimo į Lietuvos nacionalinę teisę, siūlomų ES romų integravimo priemonių ir kitų narystės ES privilegijų.

Tyrimui atlikti pasirinktas ekspertų interviu metodas.

Atlikto tyrimo duomenys nusako Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu pagrindines problemas ir pateikia problemų, susijusių su romų atskirtimi, sprendimo būdus. Atliktas tyrimas

patvirtino darbo pradžioje iškeltą hipotezę H1, o hipotezę H2 patvirtino tik iš dalies. Nors narystė ES pagerino Lietuvos etninių mažumų apsaugos teisinę bazę bei suteikė galimybę naudotis ES sukurtais romų integravimo instrumentais ir finansinėmis priemonėmis, bet tyrimas atskleidė, kad įstojus į ES, etniniai procesai Lietuvoje sulėtėjo, o romų padėtis pablogėjo.

Magistro darbas susideda iš keturių dalių. Pirmoje dalyje teoriniu aspektu tiriamas multikultūralizmo reiškinyss kaip etninių santykių reguliavimo modelis, pateikiama jo kritika, apžvelgiamos valstybių etninių politikų strategijos ir jų pasirinkimo motyvai. Antroje dalyje nagrinėjami teisiniai dokumentai, kurie reglamentuoja etninių mažumų padėtį ES bei analizuojamos priemonės, kurios turėtų prisidėti prie romų integracijos ES valstybėse narėse. Trečioje dalyje pristatoma dabartinė romų situacija Lietuvoje ir analizuojami pagrindiniai teisiniai dokumentai, reglamentuojantys romų padėtį. Ketvirtoje dalyje pateikiama atlikto Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu tyrimo rezultatų analizė, nagrinėjamas ekspertų požiūris į vykdomos politikos efektyvumą, apibrėžiamos romų integracijos galimybės ateityje.

Survila N. Administration of ethnic relations in the European Union: analysis of Lithuania's ethnic policy towards Roma / Master's Work in European Union Policy and Administration. Supervisor lecturer R. Kacevičius. – Vilnius: Faculty of Politics and Management, Mykolas Romeris University, 2010. – 108 p.

SUMMARY

Master's work examines the making process and implementation of Lithuanian ethnic policy towards Roma minority, raises problems concerning Roma exclusion and provides solutions to these problems. Lithuanian ethnic policy towards Roma is analysed in the EU context and based on the multiculturalism ideas.

The fact that the issue of Roma integration is discussed both in Lithuanian and foreign mass media recently, while countries with Roma communities focus on problems concerning Roma exclusion, reveals the relevance of the topic.

The object of the study is Lithuania's ethnic policy towards Roma minority in the context of the EU ethnic minorities' protection standards. The purpose of the work is grounded on multiculturalism elements in Lithuanian ethnic policy and on the EU ethnic minorities' protection standards. It is important to investigate what Lithuania's ethnic policy towards Roma is, to define fundamental problems of Lithuania's policy towards Roma and to make suggestions how to solve them. These goals were raised: 1. introduce the theory of multiculturalism and its criticism, review theoretical aspects of ethnic policy strategies; 2. analyse essential legal documents that govern ethnic minorities and in particular Roma minority in the EU, consider measures which might contribute to the promotion of Roma integration in the EU; 3. identify Roma situation in Lithuania and analyse essential legal documents governing the situation of Roma in Lithuania focusing on the Lithuanian programs of 2000-2004 and 2008-2010 dealing with Roma integration; 4. on the basis of empirical data analyse Lithuania's ethnic policy towards Roma and identify fundamental problems of policy making and implementation processes, evaluate whether there are any multiculturalism elements in Lithuania's ethnic policy towards Roma. The following hypotheses were raised: H1. the effectiveness of Lithuania's ethnic policy towards Roma depends on the existence of mechanisms, designed to the policy making, implementation and supervision; H2 after Lithuania's accession to the EU the situation of Roma had to improve through the transfer of the EU ethnic minorities' protection legal framework into Lithuanian law, EU proposed Roma integration mechanisms and other EU membership benefits.

In order to carry out the research it was decided to use experts' interview method.

The data of the research reveal fundamental problems of Lithuania's ethnic policy towards Roma. Solutions to the problems concerning Roma exclusion are provided in the work. The

hypothesis H1 has been proved. The hypothesis H2 has been proved partly. During the research additional information came out. On the one part, Lithuania's membership in the EU has improved the protection of ethnic minorities in the legal framework and provided the opportunity to benefit from the EU financial instruments and developed mechanisms designed for Roma integration. On the other part, the study revealed that Lithuania's ethnic processes slowed down and Roma situation got worse after Lithuania's accession to the EU.

Master's thesis consists of four parts. The first part studies theoretical aspects of the multiculturalism phenomenon as a model of ethnic relations' regulation, gives the critics of multiculturalism, covers strategies of ethnic policies and the reasons for their choice. The second part gives the analysis of the legal documents that regulate the situation of ethnic minorities in the EU and examines the measures that should contribute to the integration of Roma in the EU member states. The third part presents the current Roma situation in Lithuania and analyses the main legal documents regulating Roma situation. The fourth part gives the analysis of Lithuanian ethnic policy towards Roma research results, examines experts' approach concerning the policy effectiveness, defines Roma integration possibilities in the future.

Kreipimasis „Dėl Prancūzijos Respublikos veiksmų romų atžvilgiu“

Lietuvos nevyriausybinės organizacijos, ginančios žmogaus teises, palaikydamos Europos tinklo prieš rasizmą iniciatyvą, ragina Prancūzijos Vyriausybę sustabdyti diskriminacinę migracijos politiką Romų atžvilgiu.

Nerimą kelia nuo 2010 m. liepos 28 d. pradėta Romų šeimų, kilusių iš kitų Europos Sąjungos šalių, deportacija. Visiškai nepriimtini argumentai, kuriais Prancūzijos Respublikos Prezidentas Nicolas Sarkozy grindžia Prancūzijos Vyriausybės veiksmus. Žmonių kolektyvinė deportacija kaip bausmė už pavienių asmenų atliktus neteisėtus veiksmus ar už tai, kad neturi pakankamai lėšų pragyvenimui (juolab, kad nėra užtikrinta teisė į darbą) yra nepateisinama ir pažeidžia teises į būstą, į laisvą asmenų judėjimą, į asmenų lygybę prieš įstatymą ir kitas tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų pripažįstamas teises.

Bet kuri Europos vyriausybė, kriminalizuodama visą romų bendruomenę ir tariamai siekdama apsaugoti valstybės piliečius, kursto rasinę nesantaiką visoje Europoje ir gali paskatinti rasistinio smurto išpuolius.

Raginame Prancūzijos, Lietuvos ir kitas Europos Sąjungos vyriausybes laikytis Europos Sąjungos direktyvos 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimos narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje, o deportuojant asmenis nagrinėti kiekvieną atvejį individualiai.

Raginame LR Vyriausybę siūlyti Europos Sąjungos Tarybai priimti sprendimą, įpareigojantį Europos Komisiją sukurti ir įgyvendinti ilgalaikę romų ir klajoklių integracijos strategiją, kuri užtikrintų jų bendruomenių apsaugą nuo diskriminacijos ir socialinės atskirties. Ši strategija turi būti pagrįsta tarpinstituciniu koordinavimu, įtraukiant romų ir klajoklių bendruomenes, Europos Sąjungos ir nacionaliniu lygiu.

Lietuvos čigonų bendrija „Čigonų laužas“

Lietuvos sakaliukų sąjunga

Lietuvos žmogaus teisių centras

Lygių galimybių plėtros centras

Lygių teisių ir socialinės plėtros centras

Panevėžio Tautinių mažumų asociacijos Romų bendruomenė

Romų visuomenės centras

Vilniaus čigonų bendrija

VŠĮ "SOPA"

Žmogaus teisių stebėjimo institutas

Šaltinis: Lietuvos žmogaus teisių centras. Nevyriausybinių organizacijų kreipimasis dėl romų iškeldinimo Prancūzijoje. <http://www.lchr.lt/index.php?lang=1&sid=425&tid=562> [žiūrėta 2010 11 01].

2 PRIEDAS**Tyrimo „Kaip jaustumėtės, jeigu romas būtų Jūsų kaimynas?“ ES valstybių narių rezultatai (2008)**

Valstybių narių rezultatai Bendras ES vidurkis	Vidurkis (pagal skalę nuo 1 iki 10)¹⁷⁸	Patogiai (8, 9, 10)	Nepatogiai (1, 2, 3)
Lenkija	7.5	58%	12%
Švedija	7.1	52%	14%
Prancūzija	6.9	48%	15%
Liuksemburgas	6.9	36%	13%
Ispanija	6.8	42%	13%
Malta	6.8	43%	18%
Danija	6.7	47%	21%
Nyderlandai	6.7	40%	13%
Belgija	6.6	45%	16%
Jungtinė Karalystė	6.3	40%	22%
Graikija	6.2	42%	26%
Lietuva	6.2	42%	25%
Rumunija	6.2	34%	20%
Slovėnija	6.1	36%	24%
ES27	6.0	36%	24%
Estija	5.9	36%	28%
Vokietija	5.8	33%	25%
Portugalija	5.7	24%	19%
Kipras	5.6	37%	34%
Vengrija	5.5	28%	28%
Suomija	5.5	25%	25%
Austrija	5.3	22%	28%
Latvija	5.2	24%	28%
Bulgarija	4.8	21%	36%
Airija	4.8	24%	40%
Slovakija	4.5	17%	38%
Italija	4.0	14%	47%
Čekija	3.7	9%	47%

¹⁷⁸ **Patogumo jausmas gyvenant šalia kaimyno romo:** 1 – „visiškai patogiai“; 10 – „visiškai nepatogiai“.

Šaltinis: European Commission, Special Eurobarometer 296. Discrimination in the European Union: perceptions, experiences, attitudes 2008.

3 PRIEDAS

Tautybė	Gyventojų skaičius (tūkst.)	Gyventojų skaičius, palyginus su kitomis tautybėmis (%)
Bendras	3483,9	100
Lietuviai	2907,2	83,4
Lenkai	234,9	6,7
Rusai	219,7	6,3
Baltarusiai	42,8	1,2
Ukrainiečiai	22,4	0,65
Žydai	4,9	0,12
Vokiečiai	3,2	0,09
Totoriai	3,2	0,09
Latviai	2,9	0,08
Romai	2,5	0,07
Armėnai	1,4	0,04
Kitos tautybės	6,1	0,18
Nenurodė	32,9	0,94

Šaltinis: Tautinių bendrijų namai. Tautinės mažumos Lietuvoje. <http://www.tbn.lt/lt/?id=8> [žiūrėta 2010 11 01].

Klausimynas**Etninių santykių administravimas Europos Sąjungoje: Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu analizė**

1. Kaip Jūs vertinate esamą etninių mažumų padėtį Lietuvoje?
2. Ar galite Lietuvos etninę politiką įvardinti kaip politiką, kuri bent iš dalies nukreipta į etninių mažumų integraciją?
3. Kaip Jūs vertinate Lietuvos politikos etninių mažumų atžvilgiu pokyčius Lietuvai įstojus į ES?
4. Kaip Jūs manote, ar Lietuvos valdžios institucijų politika romų atžvilgiu yra nukreipta į romų integraciją?
5. Jūsų manymu, kokia šiandien yra romų padėtis Lietuvoje?
6. Kaip Jūs manote, kokie pagrindiniai veiksniai sąlygoja dabartinę romų padėtį Lietuvoje?
7. Kaip Jūs vertinate Lietuvos vykdomą politiką romų atžvilgiu? Ar ji egzistuoja?
8. Kokia Jūsų nuomonė apie šios politikos įgyvendinimą Lietuvoje?
9. Jūsų nuomone, ką reikėtų daryti siekiant spręsti romų integracijos į visuomenę problemą?
10. Kaip manote, ar įmanoma ateityje sėkminga romų integracija į visuomenę? Nuo kokių veiksnių tai gali priklausyti?
11. Kaip Jūs vertinate dabartinius Prancūzijos veiksmus romų atžvilgiu?

Klausimynas Europos Komisijos atstovybei Vilniuje**Etninių santykių administravimas Europos Sąjungoje: Lietuvos etninės politikos romų atžvilgiu analizė**

1. Kaip Jūs vertinate esamą etninių mažumų padėtį ES ir konkrečiai Lietuvoje?
2. Ar galite ES šalių etninę politiką įvardinti kaip politiką, kuri bent iš dalies remiasi daugiakultūriškumo prielaidomis?
3. Ką Jūs matote apie Lietuvos politikos etninių mažumų atžvilgiu pokyčius įstojus į ES?
4. Jūsų manymu, kokia šiandien yra romų padėtis Europoje ir konkrečiai Lietuvoje?
5. Kaip Jūs manote, kokie pagrindiniai veiksniai sąlygoja prastą romų padėtį ES šalyse?
6. Kaip Jūs vertinate Europos Komisijos vykdomus veiksmus romų atžvilgiu?
7. Kokia Jūsų nuomonė apie politikos romų atžvilgiu įgyvendinimą ES?
8. Jūsų nuomone, ką reikėtų daryti siekiant spręsti romų integracijos į visuomenę problemą?
9. Kaip manote, ar įmanoma ateityje sėkminga romų integracija ES valstybėse narėse?

7 lentelė. Kokybinio tyrimo imties struktūra

Nr.:	Respondento kodas	Respondento atstovybė	Interviu data
1.	E1	Europos Komisijos atstovybė Lietuvoje	2010 07 28
2.	E2	Etninių tyrimų centras	2010 09 23
3.	E3	Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Tautinių mažumų reikalų skyrius	2010 09 27
4.	E4	Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba	2010 09 28
5.	E5	VŠĮ Romų visuomenės centras	2010 09 28
6.	E6	Lietuvos žmogaus teisių centras	2010 10 04
7.	E7	VŠĮ Tautinių bendrijų namai	2010 10 05
8.	E8	Žmogaus teisių stebėjimo institutas	2010 10 15